

ДМИТРО СОЛОВЕЙ

УКРАЇНСЬКА

НАУКА

В

КОЛОЇЯЛЬНИХ

ПУТАХ

В-ВО ПРОЛОГ

diasporiana.org.ua

СУСПІЛЬНО - ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА

Ч. XIV

Дмитро Соловей

**УКРАЇНСЬКА НАУКА
В КОЛОНІЯЛЬНИХ ПУТАХ**

ВИДАВНИЦТВО ПРОЛОГ — 1963

Dmytro Solovey

UKRAINIAN SCIENCE
IN COLONIAL FETTERS

Дослідно-видавниче об'єднання

ПРОЛОГ

PROLOG, INC.

875 West End Ave., New York 25, N. Y.

Світлій пам'яті академіків — Мих. Грушевського, Мих. Кравчука, Мих. Слабченка, Сергія Єфремова, Агатангела Кримського, Степана Рудницького і тисяч інших науковців, що віддали своє життя розвитку української науки і впали в боротьбі за її свободу.

ВІД АВТОРА

При дослідженні явищ колоніялізму в СРСР найбільш правильною й надійною є метода порівняльної аналізу даних. Без застосування цієї методи багато явищ просто не можна зрозуміти, не можна виявити їхньої істоти. Тому автор якнайширше й спирається тут на цю порівняльну статистичну аналізу. Проте не залишав він без уваги й інших фактичних відомостей, коли натрапляв на них у своїх пошуках, а використовував і їх як допоміжний ілюстративний матеріал до своїх цифрових співставлень, які правила йому за основу.

Багатьом, мабуть, ця праця здасться перевантаженою цифровими таблицями. І справді, її можна було б у багатьох випадках полегшити, подавши, замість докладних цифрових таблиць, самі лише результативні дані з них — пересічні й відносні показники. Так здебільшого й робить більшовицька література. Але в таких випадках читач потрапляє у неприємне становище необхідності не розмірковувати самому, а приймати на віру подані йому висновки. Цього автор даної праці ніяк не хотів.

При відсутності докладних абсолютних даних, рівнобіжних до відносних показників, перевірити правильність відсоткових вирахань та сумлінність зроблених із них висновків практично буває цілком здебільшого неможливо навіть тоді, коли зроблено посилення на джерела. Через це автор намагався

більш-менш докладно подавати абсолютні офіційні цифрові дані і поруч різні свої розрахунки, щоб читач бачив, в який спосіб здобуто ті чи ті показники і, в разі сумніву чи якоїсь потреби, міг сам перевірити ті розрахунки чи зробити якісь власні. Автор навіть заохочує до цього своїх читачів. Він не бажає, щоб вони безкритично вірили йому на слово, а щоб самі упевнювалися у тих висновках, доходючи до них самостійно. І якщо у когось із них явиться навіть бажання продовжити й поглибити дослід у цьому напрямку, автор з цього буде тільки радий. Спільними зусиллями цілої низки дослідників можна краще й повніше висвітлити найрізноманітніші елементи колоніальної політики ЦК КПРС на Україні.

Першу спробу висвітлити дане питання з найновішої історії України у наміченому пляні автор зробив у 1957 році. Короткі підсумки цього дослідження з'явилися в статті «Повільне удушвання української науки», яку було надруковано в журн. «Нові дні» за лютий-березень 1958 року. Ця стаття вийшла тоді у малій кількості окремою відбиткою. За наступні кілька років у друку з'явилося чимало нових джерельних матеріалів, стали відомі нові факти з даної ділянки культурного життя України. Всі вони цілком підтвердили зроблені ще в 1957 році висновки щодо напрямку й завдання політики ЦК КПРС у цій справі. Це примусило автора взятися за нове й більш детальне опрацювання цієї теми, дуже важливої так з наукового, як і з національно-політичного погляду. Здійснене це було за час від жовтня 1960 до травня 1961 року. Та поки пощастило знайти видавця, проминув майже рік, і в друку з'явилися новіші статистичні дані, які давали змогу ще повні-

ше й певніше висвітлити деякі важливі моменти. Довелося готову працю перед тим, як здавати до друку, ще раз переглянути й поробити додатки та зміни. Це в якійсь мірі й відбилося на структурі праці.

За допомогу в справі розшуків і здобуття книжок, журналів, газет та каталогів, що потрібні були під час написання цієї студії, автор висловлює щирі подяку Х. С. Рябоконеви, пані Дарії Сіак — бібліотекарці НТШ в Сарселі у Франції, В. В. Міяковському, Ф. П. Бульбенкові, Богданові Кравцеву та іншим, тут не названим.

Травень 1962.

I. НЕСПІВМІРНО МАЛА КІЛЬКІСТЬ НАУКОВИХ ПРАЦЬ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

1. Спосіб преміювання в СРСР праць з науки і техніки

У газеті «Правда України» було надруковано повідомлення «От Комитета по ленинским премиям в области науки и техники при Совете Министров СССР».¹ У ньому сповіщалося, що до участі в конкурсі на здобуття ленінських премій в 1960 році допущено з галузі науки — 19 праць і з галузі техніки — 22, а всього 44 праці.

Деякі з цих праць виконані цілими колективами авторів. Взяти до конкурсу ті праці рекомендували різні установи: академії наук, інститути, університети, державні комітети, ради народного господарства економічних районів тощо. Часом одну й ту ж видруковану працю рекомендувало кілька установ, а в одному випадкові й кілька установ різних республік.

Як розподілити ці надіслані на конкурс праці по республіках, звідки їх надіслано і рекомендовано, матимемо таку картину:

¹ «Пр. Укр.», ч. 42, 1960.

«Создание советской государственности в формах, соответствующих национальным особенностям народов, сделало Советскую власть междунациональной, родной и близкой для трудящихся каждой национальности».²

Тож зовсім дивно, що ця, нібито міжнаціональна влада, про яку Чугаєв пише, що вона «дорога і близька для трудівників кожної національності», так грубо дискримінаційно підходить до життєвих потреб неросійських національностей СРСР.

А що наш здогад про цю дискримінаційну передумову не є довільним припущенням, видно з такого, наприклад, факту. У виданні АН СРСР — «Математический сборник, новая серия, том 31 (73), вып. 3» за липень-серпень 1952, що його довелося нам бачити, — оголошено було на четвертій сторінці обкладинки «Конкурс на соискание золотой медали и премий АН СССР». Золота медалія ім. С. І. Вавілова призначалася за видатну працю з фізики. Премія ім. Л. І. Мандельштама в розмірі 20 000 карб. за кращу роботу з фізики. Премія ім. Н. Г. Чеботарьова в розмірі 10 000 крб. — за кращу працю з математики. В умовах же конкурсу зазначено:

«Работы на соискание медали и премий представляются на русском языке в трех экземплярах, напечатанных на пишущей машинке или типографским способом, с надписью: «на соискание...» і т. д. (Підкресл. наше — Д. С.).

Щоправда, новою постановою Президії АН СРСР за 18. IV. 59, ч. 230 «Об утверждении типового положения о золотых медалях и именных премиях АН СССР» скасовано нібито згадану передніше національну дискримінацію, практиковану самою ж АН

² Чугаєв, 49.

СРСР. У цій постанові з 1959 року в § 9, п. «а» сказано, що на конкурс можна подавати «опубліковану наукову роботу, матеріали наукового відкриття или изобретения — в трех екземплярах, на любом языке».³ Проте з цього формулювання важко зрозуміти, про що тут Президія АН СРСР ішлося: чи про мови народів Союзу, чи про закордонні мови. Мабуть, про останнє, бо в § 4 цієї постанови сказано, що в конкурсі на здобуття деяких медалів і премій можуть брати участь «как советские, так и иностранные ученые».⁴

Проте ні в «Постановлении ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 15. VIII. 56 № 1127 ,О Ленинских премиях за наиболее выдающиеся работы в области науки, техники, литературы и искусства'», в якому говориться про встановлення 50 щорічних премій по 75 000 крб., ні в «Положении о Комитете по ленинским премиям в области науки и техники при Совете Министров СССР»⁵ — про мову творів, що їх допускається на конкурс, нічого не сказано. Практично ж, як ми вже бачили, із поданих на конкурс 1960 року 41 книги з науки і техніки жодна не написана мовою будь-якого неросійського народу СРСР, а всі — мовою великоруською.

У цитованому передніше математичному збірнику АН СРСР з 1952 року можна, між іншим, прочитати таке:

«Если... до Великой Октябрьской социалистической революции наукой могли заниматься лишь одиночки, если применение открытий наших ученых сталкивалось с громадными трудностями, то после

³ Науч. кадры, 248.

⁴ Там же, 247, підкресл. наше.

⁵ Там же, 234-235.

Октябрьской революции положение науки в нашей стране стало совсем иным.⁶ В. И. Ленини и И. В. Сталин проявили величайшую заботу о развитии науки».⁶

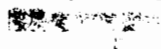
Це правда, що партійне керівництво для збереження свого режиму виявило турботи про розвиток деяких наук. Але в якому напрямку були і є ці турботи? В напрямку розвитку перш за все науки великоруської коштом всіх народів СРСР.

Не можна, звичайно, припустити, що серед неросіян (їх же всіх в СРСР за даними на 15. 1. 1959 було 94,7 млн.) не знайшлося талановитих людей і не було кому на їхніх мовах писати. Тим паче, що й серед авторів праць з науки й техніки, що їх рекомендовано для преміювання в 1960 році, знаходимо, наприклад, значну кількість прізвищ явно українського, скажім, походження: Бойко М. Н., Вдовиченко П. В., Вирозуб І. В., Гальченко П. І., Гарник Г. А., Гончаренко Н. І., Карпенко Н. М., Кийко К. І., Коломиєць О. К., Кратенко М. І., Кулик Б. Ф., Миккульчик А. В., Назарчик А. Ф., Настенко А. А., Прокіпович А. Е., Рогоза П. Д., Семененко Н. П., Трегубенко А. Ф., Турко Р. Л., Устименко С. П., Христенко П. І., Чечура А. Н., Шевченко А. І., Шевченко М. Ф. тощо. Є також прізвища явно білоруські, вірменські та інші. Але всі праці, що їх допущено на конкурс 1960 року, як уже сказано, написані тільки великоруською мовою.

Проте й поза даними цього конкурсу треба визнати, що важливих досліджень з науки й техніки (окрім пропагандивних та науково-популярних книжок) як українською, так і мовами інших народів

⁶ Математ. сборник, 467.

СРСР якимось дуже мало трапляється. Та воно й зрозуміло. Адже в наслідок цілої низки заходів з боку ЦК КПРС викладовою мовою в університетах та інститутах України (як і по інших неросійських республіках) за малим винятком є мова окупаційної влади — великоруська. Панівною, «урядовою» мовою в АН УРСР і науково-дослідних інститутах також є мова великоруська. Відки ж будуть з'являтися наукові праці, писані українською мовою?

2. Неспівмірно велика перевага великоруської мови у наукових виданнях СРСР

Передніше ми зазначили, що наукових видань українською мовою, як і мовами інших народів СРСР, трапляється дуже мало. Чи мали ж ми якісь фактичні підстави для цього твердження? Ясну відповідь на це дають офіційні цифрові дані Всесоюзної книжкової палати Міністерства культури СРСР. На жаль, цей орган, хоча й називається всесоюзним, далеко не всі відомості подає в розрізах складових республік, що офіційно проголошені в конституції і суверенними, і рівноправними. Далеко не всі потрібні відомості подає він у своїх друкованих звідомленнях і в розрізі національному, хоч СРСР багатонаціональна держава. Та все це лише зайвий раз підкреслює, що Книжкова палата (як і інші «всесоюзні» органи СРСР) ні в якій мірі не є справді всесоюзною, а тільки всеімперською установою. Тому та московська Книжкова палата й розглядає усі складові республіки СРСР не як суверенні союзні держави, про які мусить давати в однаковій мірі вичерпні відомості, а як звичайні імперські адміні-

стративно-територіяльні одиниці. Тому в таблицях, що в них надруковані відомості про наукову літературу СРСР, послідовно виділяється лише література великоруською мовою, мовою народу-гегемона, народу-завойовника. Наукову ж літературу мовами усіх інших неросійських народів у статистичних збірниках Книжкової палати СРСР подається із явною зневажливістю — тільки сумарно. Тому звичайно не виділено окремо й наукової літератури українською мовою.

Ми звели ці офіційні відомості в одну зручну для зорового сприймання таблицю та додали до неї відносні обчислення. Для певности висновків взяли відомості не за один якийсь рік, а за всі п'ять (1956-1960), за які їх маємо, і які піддаються зведенню (див. табл. 2).

Переглядаючи показники табл. 2, виявляємо, що із 33 489 назв наукових книжок, що їх протягом п'ятих років було видано в СРСР, аж 25 773, або 76,9% кількості, вийшли великоруською мовою. А як перейти до тиражу, то питома вага видань великоруською мовою збільшиться до 85,5%. Нарешті, як перейти до кількості друкарських аркушів-відбиток, то їх великоруською мовою буде вже 89,6%. Це — при питомій вазі великоросів у СРСР на 15. 1. 59 рівній 54,6%.

Подані тут показники про видання наукової літератури великоруською мовою фактично можна було б ще збільшити, додавши до них відомості про видання в СРСР наукових книжок закордонними мовами. Справа бо в тому, що в СРСР закордонними мовами друкуються зараз наукові праці великоруських вчених лише з метою пропагувати за межами СРСР великоруську науку й для поширення там великодержавних великоруських соціально-політич-

Табл. 2

Скільки в СРСР видано було книг в розподілі за мовою видань разом за п'ять років: 1956—1960⁷

Мови видань	Скільки книг (одиниць)	Тираж примірників (млн.)	Друк. аркушів-відбиток (млн.)
(1)	(2)	(3)	(4)
1. У поданих одиницях обліку:			
Великоруською	25 773	236,8	2 959,3
Мовами інших народів СРСР	6 656	35,8	289,9
Закорд. мовами	1 060	4,4	54,1
Разом СРСР	33 489	277,0	3 303,3
2. У % до підсумку для СРСР:			
Великоруською	76,9	85,5	89,6
Мовами інших народів СРСР	19,9	12,9	8,8
Закорд. мовами	3,2	1,6	1,6
Разом СРСР	100	100	100

⁷ Складено за:

- а) Печать СССР в 1956 и 1957 г., стор. 122-123.
- б) Печать СССР в 1958 г., стор. 116-117.
- в) Печать СССР в 1959 г., стор. 116-117.
- г) Печать СССР в 1960 г., стор. 116-117.

них концепцій, які лише ідуть врозрід з інтересами неросійських народів Союзу і шкодять їм.⁸

Що ж стосується наукових книжок мовами усіх неросійських народів СРСР, то за взяті п'ять років їх видано було тільки 6 656 назв, або 19,9% всієї кількості. А як перейти до тиражу, то питома вага зменшиться вже до 12,9%. Нарешті, в друкарських аркушах-відбитках питома вага наукової літератури мовами неросійських народів СРСР знизиться аж до 8,8%. Це — для 94,7 млн неросійської людности, що становить 45% всієї людности Союзу.

3. Тенденція плянуючого органу ЦК КПРС

Щойно ми зробили деяку аналізу числових даних про видання наукової літератури в СРСР разом за чотири роки. Тепер гляньмо ще й на відсоткове співвідношення серед цієї наукової літератури перекладів з чужих мов, а також на особливості самої динаміки. Ці дані також виявляють деякі дуже важливі прикметні особливості, які ніяк не можна визнати за корисні для розвитку культур і наук неросійських народів (див. табл. 3 на стор. 20-21).

⁸ Прямих офіційних даних для підпертя цього твердження в урядових статистичних збірниках ми не знаходимо. Проте там є посередні дані. За чотири роки (1956-59) із 4 040 назв перекладених і виданих в СРСР закордонними мовами книжок переклади з великоруської мови становили 3 675 назв, або 90,7%. Переклади ж на закордонні мови з мов інших народів СРСР становили за цей час тільки 257 назв, або 6,4%. Але й ця кількість складалася, певно, виключно з художньої та пропагандивної літератури.

Серед показників табл. 3 найперше звернімо увагу на цифри перекладної літератури. Як візьмемо всю кількість наукових книжок, що їх видано в СРСР за п'ять років, переклади з інших мов становитимуть 13,6%. А як візьмемо окремо наукові книжки лише великоруською мовою, то тут переклади за ці ж чотири роки становитимуть уже тільки 11,2%. І амплітуда коливань за ці роки для видань великоруською мовою перебуватиме в межах 6,8%–20,6%, виявляючи поступове збільшення. З досвіду ж знаємо, що переклади наукових книжок на великоруську мову роблять майже виключно (якщо не зовсім виключно) із закордонних мов, а не з мов народів СРСР. Та цілком іншу картину маємо з виданням наукових книжок мовами інших народів СРСР. Тут за розглядувані чотири роки маємо перекладів серед наукових книжок аж 22,5%.

Це становить удвоє більший відсоток, ніж серед наукових книжок великоруською мовою. І, як правило, ці переклади наукових книжок на мови інших народів СРСР робляться з мови великоруської, лише за малим винятком із закордонних мов. Це свідчить про те, що науковці-неросіяни (дармащо тепер майже всі вони мусять бути членами КПРС, яка визначає характер і напрямок їхньої праці) не мають в СРСР, у порівнянні з науковцями-великоросами, рівних прав і можливостей щодо творення й видавання наукової літератури своєю рідною мовою. Єдиним, можливо, позитивним явищем є тут те, що відсоток перекладених на мови неросійських народів СРСР наукових книжок поволі меншає. Року 1956 він сягав ще 33,6%, року 1957 вже 26,0%, року 1958 — 17,3% і року 1959 — 17,1%. Проте року 1960 він знову піднісся вище — до 19,5%. Виходить,

*Динаміка виданих в СРСР у 1956—60 рр. наукових книжок
з виділенням окремо перекладів із чужих мов⁹*

Назви показників та років:	Всього назв книжок (одиниць)	У тому числі перекладів: одиниць	У %/‰ до гр. 2 (4)
(1)	(2)	(3)	(4)
1. Всього назв наукових книжок в цілому СРСР:			
1956	5 323	842	—
1957	6 379	790	—
1958	6 183	731	—
1959	6 775	795	—
1960	8 829	1 405	
Разом	33,489	4 563	13,6

⁹ Табл. 3 складено за тими ж джерелами, що й табл. 2.

Назви показників та років:	Всього назв книжок (одиниць)	У тому числі перекладів:	
(1)	(2)	одиниць	У %/‰ до гр. 2
		(3)	(4)
2. У тому числі:			
а) Великоруською мовою:			
1956	3 943	308	7,8
1957	4 967	339	6,8
1958	4 750	367	7,7
1959	5 287	458	8,7
1960	6 826	1 405	20,6
Разом	25 773	2 877	11,2
б) Мовами інших народів СРСР:			
1956	1 251	420	33,6
1957	1 290	335	26,0
1958	1 268	219	17,3
1959	1 378	235	17,1
1960	1 469	286	19,5
Разом	6 656	1 495	22,5

ніби відсоток оригінальних наукових праць до 1960 року більшав.

Але особливо цікавим є порівняльний рух видання наукових книжок великоруською мовою та мовами інших народів СРСР. У відносних числах він виглядає так (див. табл. 4):

Табл. 4

*Видання наукових книжок у % до року 1956,
що його взято за 100*

Роки	Великоруською мовою	Мовами інших народів СРСР
(1)	(1)	(3)
1956	100	100
1957	126,0	103,1
1958	120,5	101,4
1959	134,1	110,2
1960	173,1	117,4

У той час, як кількість усіх наукових книжок, що їх видано було мовами неросійських народів СРСР, року 1960 у порівнянні з роком 1956 збільшилася на 17,4%, кількість наукових книжок, що їх видано було великоруською мовою року 1960 у порівнянні з роком 1956 була збільшена аж на 73,1%. З цього бачимо, що відсоток збільшення наукових книжок великоруською мовою за п'ять взятих тут років був у 4,2 рази більший супроти відсотка збільшення видань наукових книжок мовами неросійських народів СРСР. Це явище свідчить про те, що органи ЦК КПРС, плянуючи збільшення кількості видань наукових книжок в СРСР, прикладають систематич-

них зусиль до того, щоб максимально гальмувати рух цього збільшення в мовах неросійських народів.

Ми висунули тут твердження (що ґрунтується на безпосередніх власних спостереженнях і досвіді) про те, що величезна більшість перекладів літератури на мови неросійських народів СРСР — це переклади з великоруської мови. Прямих офіційних даних, які підтвердили б це суб'єктивне наше переконання щодо наукових видань, ми ще не знайшли: їх у статистичних збірниках Книжкової палати СРСР немає. Проте ми маємо посередні дані, які цілком стверджують, що наші спостереження не були помилковими. Мова йде тут про статистичні дані, які стосуються видання усіх книжок в СРСР.

Порівнюючи відносні числа гр. 3 табл. 5, ми бачимо, що відсоток усіх перекладених із різних мов книжок становив за п'ять років:

- а) серед усіх книжок, що їх видано було великоруською мовою — 5,2%;
- б) серед усіх книжок українською мовою переклади становили вже 14,5%, себто — відсоток майже втричі більший;
- в) серед усіх книжок мовами інших народів СРСР — 43,2%, або понад 8 разів більший відсоток, як серед книжних видань великоруською мовою.

Тепер гляньмо на відносні показники графи 5, де подані відомості про переклади в тому числі із мов закордонних. Тут ми побачимо, що такої різкої відмінності, яку проілюструвала нам графа 3, зовсім немає. Так, серед усіх книжок, що їх було видано великоруською мовою, переклади із закордонних мов становили — 3,2; серед книжок українською мовою — 3,1%, а серед книжок мовами інших народів СРСР — 3,6%.

Табл. 5

Питома вага перекладної літератури
у загальній кількості усіх книжкових видань СРСР
за п'ять років: 1956—1960¹⁰

Назви мов видань	Загальна кількість назв книжок	З того з усіх мов	числа перекладів: з велико- із за- русської кордон- них	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
<i>1. Видано книжок:</i>				
Великоруською	236 019	12 184	—	7 471
Українською	17 592	2 550	1 864	545
Мовами інших народів СРСР	65 146	28 150	24 624	2 334
Закордон. мовами	8 342	5 374	4 884	145
Разом	327 099	48 258	31 372	10 495
<i>2. У %/0/0 до графи 2:</i>				
Великоруською	100	5,2	—	3,2
Українською	100	14,5	10,6	3,1
Мовами інших народів СРСР	100	43,2	37,8	3,6
Закордон. мовами	100	64,4	58,5	1,7
Разом	100	14,8	9,6	3,3

¹⁰ Складено за: Печать СРСР в 1956 и 1957 гг., в 1958 г., в 1959 г. и в 1960 г., ст. 54—55.

Із показників же графи 4 також наочно видно, що основну масу перекладів на мови неросійських народів становлять обов'язкові переклади з великоруської мови. Їм, волею ЦК КПРС, призначено відігравати домінуючу роль в культурно-науковому житті й розвитку неросійських народів. Так, серед усіх книжок, що їх перекладено на мову українську, переклади з великоруської мови становили майже три чверті всіх перекладів. А серед книжок, що їх перекладено на мови інших неросійських народів СРСР, переклади з великоруської мови становили навіть більше за п'ять шостих. До цього треба додати, що серед перекладів із закордонних мов на українську мову (треба думати, що так само й на мови інших неросійських народів СРСР) зовсім не спостерігається перекладів наукових творів. Принаймні ми на відомості про них ніде не натрапляли, а бачили лише переклади із закордонних мов художньої літератури. Проте треба сказати, що навіть переклади художніх творів чужоземних авторів на мову українську не завжди робляться з оригіналів. Ось, наприклад, на перекладі на мову українську книжки болгарського письменника Івана Вазова «Під ігом», що її року 1957 видало в Києві Державне видавництво художньої літератури, зазначено: «Переклад здійснено за виданням ,Иван Вазов: Под игом. Издательство литературы на иностранных языках. Москва, 1950». Таке ж позначення є на перекладі на українську мову книжки Люї Буссенара «Капітан Зірвіголова», що її року 1957 в Києві видало в-во «Молодь». Бачили ми подібні позначення й на інших книжках. Тож видно з цього, що переклади на українську мову часто-густо робляться не з оригіналу, а з великоруського перекладу.

Що ж до наявності значної кількості перекладів наукових творів з мов закордонних на мову великоруську, то це — загальновідомий факт, що піддається легкій перевірці. Кожна новинка з точних, технічних і природничих наук, що заслуговує на увагу, негайно із закордонної мови перекладається на мову великоруську.

Таким чином, наукове і взагалі культурне життя України й інших неросійських республік старанними заходами ЦК КПРС максимально відгороджене й забезпечене від безпосередніх контактів і впливів, що можуть йти із закордонних наукових та культурних осередків. Образно кажучи, імпорт наукових знань із закордону може йти на Україну та до інших неросійських республік тільки через контрольні й тлумачні пункти в Москві, а ні в якому разі не безпосередньо. Очевидно, для ЦК КПРС бажане також, щоб на Україні та по інших неросійських республіках не вироблялися достатні кадри добрих знавців чужих мов та перекладачів.

4. Спроба встановити кількість наукової літератури українською мовою

Передніше ми змушені були говорити про видання наукових книжок мовами усіх неросійських народів разом. Офіційна бо партійна імперська статистика навмисне ці відомості об'єднала, зробивши виняток тільки для видань великоруською мовою, мовою народу, що йому політика ЦК КПРС всіляко намагається створити в Союзі становище абсолютного гегемона. Спробуймо ж тепер самі вирахувати кількісні показники видання наукових книжок українською мовою. Ці наукові книжки українською

мовою (як і всі книжки українською мовою взагалі) видаються тільки в УРСР. За межами УРСР, але в межах СРСР, видань їх не спостерігається зовсім, дармащо там живуть мільйони українців. Явище цілком протилежне тому, що ми маємо у справі видань великоруською мовою. Книжки великоруською мовою взагалі, а в тому числі й наукові, видаються по всіх неросійських республіках, хоча б яка мала кількість великоросів там жила. Цього вимагає політика русифікації. Перш за все зробимо зведення офіційних даних про видання книжок в СРСР та на Україні в розподілі за характером і метою їх призначення. (Див. табл. 6 на стор. 28-29).

Уважно переглянувши абсолютні дані табл. 6, виявимо, що кількість наукових книжок, виданих на Україні, становить тільки десяту частину всієї кількості. Але разом з тим порівняння відносних показників для цілого СРСР з відносними показниками для України виявляє досить ясну подібність у розподілі наукової літератури за її характером та призначенням. Досить близький збіг цих відносних показників при дуже великій різниці абсолютних даних ясно говорить, що справа цих наукових видань по республіках пильно плянується й лімітується відповідним центром у Москві. Помітно більшою на Україні у порівнянні з цілим СРСР є лише питома вага програмово-тезисних та інформаційних наукових видань. Але й це зрозуміле. Це та література, за допомогою якої московський центр лімітує, унормовує й скеровує всю наукову працю на Україні та стежить за її напрямком.

Перейдімо тепер до розгляду даних про кількість наукових видань по республіках. Ясну картину цього дає нам табл. 7. (Див. стор. 30).

Табл. 6

Видано в СРСР за п'ять років (1956—60) наукової літератури
в розподілі за характером її й метою призначення¹¹

Назви показників	Скільки книг (одиниць)	Тираж примір- ників (млн)	Друк. аркушів- відбиток (млн)
(1)	(2)	(3)	(4)
I. У цілому СРСР			
<i>1. У поданих одиницях:</i>			
Науково-дослідних праць	18 019	63,7	1 868,7
Науково-популярних праць	10 163	209,6	1 417,6
Програмово-тезисних та інформаційних	5 307	3,7	16,9
Разом за п'ять років	33 489	277,0	3 303,2

¹¹ Складено за: а) Печать СССР в 1956 и 1957 гг., стор. 104 і 100; б) в 1958 г., стор. 100; в) 1959 г., стор. 100 і 105; г) Печать СССР в 1960 г., стор. 100 і 105. За 1956 рік кількість програмово-тезисних та інформаційних наукових видань у статистичн. збірнику не виділена в окрему групу, а прирахована до науково-дослідної літератури, як це виявляється із порівняння даних за 1957 рік, що їх подано на стор. 104 і 100. Тому для 1956 року кількісні дані для програмово-тезисної та інформаційної літератури умовно взято такі, які були в 1957 році, а саме: кількість назв — 970, тираж — 0,7 млн і друкарських аркушів-відбиток — 2,9 млн примірників. Цю кількість вилучено із даних про науково-дослідну літературу 1956 року.

Назви показників	Скільки книг (одиниць)	Тираж примір- ників (млн)	Друк. аркушів- відбиток (млн)
(1)	(2)	(3)	(4)
2. У % до підсумку:			
Науково-дослідних праць	53,8	23,0	56,6
Науково-популярних праць	30,4	75,7	42,9
Програмово-тезисних та інформаційних	15,8	1,3	0,5
Разом за п'ять років	100	100	100
II. У т. ч. на Україні			
1. У поданих одиницях:			
Науково-дослідних праць	1 662	4,5	83,6
Науково-популярних праць	852	12,5	56,7
Програмово-тезисних та інформаційних	734	0,4	2,5
Разом	3 248	17,4	142,8
2. У % до підсумку:			
Науково-дослідних праць	51,2	25,9	58,5
Науково-популярних праць	26,2	71,8	39,7
Програмово-тезисних та інформаційних	22,6	2,3	1,8
Разом	100	100	100

*Розподіл наукових книжок, що їх видано було
протягом п'ятиох років (1956—60) по республіках¹²*

Назви показників	Людність 15. I. 59 (тис.)	Скільки книг (в одиницях)	Тираж примірників (млн)	Аркушів- відбиток (млн)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
<i>1. У поданих одиницях:</i>				
РСФРР	117 534	21 546	228,9	2 859,2
Україна	41 869	3 248	17,4	142,9
Інші республ.	49 424	8 695	30,7	301,1
СРСР	208 827	33 489	277,0	3 303,2
<i>2. У %/о до СРСР:</i>				
РСФРР	56,3	64,3	82,6	86,6
Україна	20,0	9,7	6,3	4,3
Інші республ.	23,7	26,0	11,1	9,1
СРСР	100	100	100	100

¹² Нар. хоз. СССР в 1959 г., стор. 8. (Подано новий варіант розподілу людности між республіками).

Нижня частина табл. 7, де подано відносні числа, виявляє незвичайне видовище. При питомій вазі людности України в Союзі, рівній 20,0%, питома вага наукових книжок, що їх видано на Україні протягом п'ятьох років, раптом знижується в частині кількості назв до 9,7%, в частині кількості тиражу до 6,3% і в частині кількості друкарських аркушів-відбиток аж до 4,3% всесоюзних кількостей. А останній показник і є найголовніший. Як бачимо з даних цієї таблиці, серед поданих тут трьох груп республік Україна політикою ЦК КПРС поставлена відносно у найгірші умови щодо видання наукових книжок та забезпечення ними української людности. А у найкращих умовах і то — у підкреслено найкращих, упривілейованих умовах щодо видання наукових книжок перебуває РСФРР.

Проте й ці мізерні для України показники, що їх ми виявили тут способом порівняння, фактично не відбивають цілком дійсного становища. Адже вони стосуються видання на Україні наукових книжок не тільки українською мовою, а й мовою окупаційної влади, великоруською мовою. Спробуймо ж знайти ключ до встановлення, який відсоток серед наукових книг, що їх було видано на Україні, становили книги українською мовою. Допоможуть нам у цій справі каталоги видань АН та університетів УРСР. На жаль, нам пощастило знайти рівнобіжні каталоги запланованих до видання наукових книг обома мовами Академією наук УРСР та трьома університетами України, що мають власні видавництва (Київським, Харківським та Львівським), тільки за один 1958 рік. Ось вони у зведеному вигляді. (Див. табл. 8, стор. 32).

Тут звертає на себе увагу одна прикметна особливість. Хоч АН УРСР запланувала в 1958 році

Запляновано було видати в 1958 році наукових книжок¹³

Назви показників (1)	Українською мовою (2)	Белорус. мовою (3)	Разом (4)
<i>1. Кількість назв публікацій:</i>			
Академія наук	98	144	242
Три університети УРСР	49	73	122
Разом	147	217	364
<i>2. У % до загального підсумку (гр. 4):</i>			
Академія наук УРСР	40,5	59,5	100
Три університети УРСР	40,2	59,8	100
Разом	40,4	59,6	100

¹³ Див. у бібліографії відповідні каталоги на 1958 р. номери: I, 29а; 16а; 182.

вдвоє більшу кількість наукових книжок проти пляну університетів, але в обох випадках книжки українською мовою становлять тільки на кілька десятих часток відсотка більше за 40% (40,5 і 40,2). Треба думати, що це не є випадковий збіг показників, а наслідок загального плянування, що його здійснив московський партійний центр.

На Україні року 1958 було видано всього 698 назв наукових книг.¹⁴ Тож виходить, що запляновані наукові видання Академії наук та трьох університетів України в кількості 364 назв становили 52,2% всіх видрукованих у 1958 році на Україні наукових книжок, себто — більше половини. Через це відомості про розподіл за мовою видань наукових книжок Академії наук та трьох університетів можна вважати за репрезентативні для цілої України. У всякому разі помилка тут може бути не в бік применшення кількості наукових книжок українською мовою, а тільки в бік перебільшення їх, бо й АН УРСР і університети — це все ж репрезентативні установи республіки, а тому й змушені для людського ока і для підтвердження конституційної суверенності видавати якусь кількість наукової продукції українською мовою. Інші ж наукові інституції УРСР цього примусу вже не мають. Якщо тепер від абсолютних даних про кількість наукових книг, що їх видано було на Україні в 1956-1960 рр. (див. табл. 7), візьмемо 40% тих, що вийшли українською мовою, то можемо внести корективу до раніше поданої табл. 2 і скласти новий уточнений її варіант. у вигляді табл. 9. (Див. стор. 34).

Щоб краще зрозуміти усю несправедливість поданого у табл. 9 відсоткового розподілу видань нау-

¹⁴ Печать СССР в 1958 г., стор. 105.

Скільки було видано в СРСР наукових книг в розподілі
за мовою видань за п'ять років (1956—60)

Назви показників	Скільки книжок (в одиницях)	Тираж при- мірників (у млн)	Аркушів- відбиток (у млн)
(1)	(2)	(3)	(4)
<i>1. У позначених одиницях:</i>			
Великоруською мовою	25 773	236,8	2 959,2
Українською мовою	1 299	8,0	57,2
Мовами інш. нар. СРСР	5 357	27,8	232,7
Закордонними мовами	1 060	4,4	54,1
Разом СРСР	33 489	277,0	3 303,2
<i>2. У % до підсумку для СРСР:</i>			
Великоруською мовою	77,0	85,5	89,6
Українською мовою	3,9	2,9	1,7
Мовами інш. нар. СРСР	16,0	10,0	7,1
Закордонними мовами	3,1	1,6	1,6
Разом СРСР	100	100	100

кових книжок між мовами народів СРСР, згадаймо національний розподіл людности за даними перепису 15. I. 1959. Всього людности в СРСР було 208 827 тис., а в тому числі: великоросів — 114 114 тис., або 54,7⁰/₀, українців — 37 253 тис., або 17,8⁰/₀, інших національностей — 57 460 тис., або 27,5⁰/₀.¹⁵ Порівнюючи тепер питому вагу людности основних національних груп з питомою вагою наукової літератури, що вийшла мовами тих національних груп, виявляємо виняткову дискримінацію українців в СРСР. Якщо вірити офіційній більшовицькій статистиці, що українці тепер становлять в СРСР тільки 17,8⁰/₀ всієї людности (маємо підстави думати,¹⁶ що ця цифра дещо зфальшована і кількість українців применшена), то навіть у порівнянні з цією цифрою питома вага в СРСР наукової літератури українською мовою виявляється неспівмірно малою. Адже в частині назв наукових книжок вона за п'ятиріччя, як бачимо, досягла тільки 3, 9⁰/₀, в частині тиражу — 2,9⁰/₀ і в частині друкарських аркушів-відбиток всього лише 1,7 відповідних загальносоюзних кількостей. Але ще яскравіші показники здобудемо, коли, на підставі щойно поданих у таблиці 9 абсолютних даних, вирахуємо, скільки припадає за даними 1956-60 рр. наукових книжок рідною мовою на одиницю людности кожної основної національної групи СРСР і на підставі їх вирахуємо співвідношення. Тоді виявиться, що із розрахунку на одиницю людности у порівнянні з великоросами українці мали за 1956-60 рр. наукової літератури рідною мовою: назв книжок менше майже у 6,5 разів, їхнього тиражу мен-

¹⁵ За: Нар. хоз. СССР в 1959 г., стор. 13.

¹⁶ Див. докладно нашу працю «Людність України за 40 років...»

ше в 9,7 разів і друкарських аркушів-відбиток менше в 16,8 разів. Інші ж неросійські національності мали менше: назв у 2,4 рази, тираж у 4,5 разів, друкарських аркушів-відбиток у 6,4 разів. Отож, становище українців у цій справі навіть у порівнянні також із дискримінаційним становищем інших неросійських народів СРСР, коли їх брати усі разом, майже *утроє* гірше.

Усі розглянуті тут цифрові дані в достатній мірі ясно говорять про те, що, в своєму пляні brutального русифікаційного й асиміляційного колоніального наступу в СРСР, ЦК КПРС головний удар спрямував на українську націю. Причина та, що Україна, як держава, сягає мірила Франції. Цей момент багато разів підкреслював Н. Т. Кальченко, голова Ради міністрів УРСР у брошурі «Україна в великом семилетті» (Москва, 1959). Тож дати змогу на Україні вільно розвиватися українській науці, базованій на українській мовній основі — це для великоруських шовіністів з ЦК КПРС (як колись і для царських Валуєвих з їхнім «не было, нет и быть не может») здається дуже небезпечним моментом. Звідси й оті намагання всіляко гальмувати на Україні розвиток української науки й позбавляти український народ її національних наукових кадрів. За їхнім задумом, великоруська наука в СРСР має розвиватися безконкурентно, і не тільки силами самого великоруського народу, а й силами неросійських народів. (Фактичні дані про це будуть подані в останньому розділі цієї праці). Зосереджуватися ж цей розвиток великоруської науки має в основному також переважно в Москві та інших центрах Великої Росії.

Скомбінувавши тепер відносні показники таблиць 7 та 9 в одну, зручну для зорового сприймання таблицю, здобудемо таку ілюстрацію: (Див. на стор. 37).

Табл. 10

*Відносний розподіл друкарських аркушів-відбиток наукових книг
за 1956—60 рр. між республіками та мовами видань*

Республіки	Великорусь- ка мова	Українська мова	Мови інших народів СРСР	Закордонні мови	Разом всіма мовами
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
РСФРР	85,0	--	—	1,6	86,6
Україна	2,6	1,7	—	—	4,3
Інші республіки	2,0	--	7,1	—	9,1
Разом СРСР	89,6	1,7	7,1	1,6	100

В який же спосіб пощастило ЦК КПРС досягти такого становища та взяти в такі міцні й тісні лабети розвиток національних наук і культур неросійських народів СРСР, особливо ж — науки й культури української?

Змальованого передніше становища ЦК КПРС спромігся досягти в основному п'ятьма найважливішими способами, що є можливі тільки при диктаторській владі в окупованій країні, де підбитий народ позбавлений будь-якого права самому вирішувати свої справи й керувати своїм власним життям. Ці п'ять способів і забезпечили ЦК КПРС безперечний успіх. Ось вони: 1) примусова русифікація вищої освіти, що її підпорядковано московському центрові; 2) зосередження в руках централізованого й керованого з Кремлю партійного апарату підбору кадрів для вищої освіти; 3) зосередження в руках того ж партійного апарату підбору аспірантів для підготування науковців та затвердження наукових ступенів; 4) примусове спрямування для праці осіб, що закінчили вищу освіту, а також тих, що здобули наукове підготування, за межі їхніх національних республік з метою русифікації й асиміляції їх та їхніх родин і з метою обезсилення національних наукових кадрів неросійських республік; 5) зосередження в руках московського урядового центру, що діє за вказівками ЦК КПРС, розподілу фінансових засобів із спільної для всіх народів СРСР державної скарбниці.

Розгляньмо окремо кожен із згаданих п'ятьох способів.

II. П'ЯТЬ НАЙВАЖЛИВИШИХ СПОСОБІВ ПРОВЕДЕННЯ ПРИМУСОВОЇ РУСИФІКАЦІЇ І ЗАТРИМКИ РОЗВИТКУ НАУК НЕРОСІЙСЬКИХ НАРОДІВ СРСР, ЗОКРЕМА — УКРАЇНСЬКОГО

1. Підпорядкування вищої освіти неросійських народів московському центрові та русифікація її

Усю освіту університетську, й інститутську, а також середню технічну освіту всіх складових республік ЦК КПРС ще з другої половини тридцятих років підпорядкував своєму московському органі — «Міністерству вищого и среднего специального образования». Цей московський урядовий орган за вказівками ЦК КПРС і спрямовує всю вищу й навіть середню технічну освіту по всіх республіках у потрібному йому русифікаційному напрямку. Тому викладова мова в цих вищих і, очевидно, в середніх технічних закладах освіти по всіх республіках, а в тому числі й в УРСР, в основному вже зрусифікована. Виняток зараз становлять хібащо невелика частина педагогічних інститутів та мовознавчі факультети університетів. Проте й ці останні не уникли значної русифікації.¹⁷ Особливо яскравим сві-

¹⁷ Див., наприклад, статтю О. Р. «Мовознавство...»

доцтвом цієї русифікації вищої освіти по неросійських республіках є великоруська мова навчальної літератури в СРСР для вищих закладів освіти. (Див. табл. 11 на стор. 41).

Як ми вже знаємо, кількість людности неросійських народів СРСР на 15. I. 1959 становила 45,4% людности цілого СРСР. Але кількість назв підручників для вищих шкіл мовами цих народів за п'ятиріччя становила тільки 16,4% кількості усіх підручників, що їх було видано для цих шкіл в Союзі. Себто — майже втриє менше проти питомої ваги людности цих неросійських народів. Проте навіть ці дані ще не є показовими. Справа в тому, що деякі підручники (здебільшого неросійськими мовами) видаються тиражем всього лише кількох тисяч, а інші — багатьма десятками тисяч. Тому гляньмо на тиражі, бо лише ці цифри можна порівнювати з кількістю людности. Із усього ж тиражу в 119,5 млн примірників всієї навчальної літератури для університетів та інститутів, що її видано було в 1956-1960 рр. в СРСР, — мовами неросійських народів вийшло тільки 7,7 млн примірників. Себто — 6,4% всієї кількості, або в 7,1 раза менше проти питомої ваги людности неросійських народів у Союзі. Адже їм належало за їхньою питомою вагою і за проголошеним у декларації прав народів принципом рівності — 54,2 млн примірників тиражу, а не 7,7 млн. І навпаки, великоруською мовою видано було 111,8 млн примірників тиражу підручників для вищих шкіл, або у 1,7 раза більше за питому вагу великоруського народу в Союзі і за фактичну потребу великоруської високошкільної молоді. Тобто, замість належних великоруською мовою 65,3 млн примірників навчальної літератури для вищих шкіл, на-

Табл. 11

*Скільки навчальної літератури для вищих шкіл
видає в СРСР в 1956—60 рр.¹⁸*

Назви показників	Всього підручників	У т. ч. мовами неросійських народів	У %/о до гр. 2
(1)	(2)	Кількість (3)	(4)
Назв підручників для вищих шкіл СРСР	18 139	2 979	16,4
Тираж їх у мільйонах примірників	119,5	7,7	6,4

¹⁸ Підраховано за: Печать СССР в 1956 и 1957 гг., стор. 122-123; Печать СССР в 1958 г., стор. 116-117. Печать СССР в 1959 г., стор. 116-117; Печать СССР в 1960 г., стор. 116-117.

друковано було на 46,5 млн примірників більше. Зроблено це з явною метою проведення примусової русифікації високошкільної молоді неросійських народів СРСР і для створення штучного гальма на шляху розвитку наукової термінології тих неросійських народів.

Все це дає можливість вирахувати, що діти неросіян, які вчилися в 1956-60 рр. по вищих навчальних закладах усіх неросійських республік СРСР, могли користуватися з підручної літератури своєю рідною мовою пересічно лише у 14,2%, а в 85,8% вони змушені були користуватися з підручників, що надруковані великоруською мовою. Інакше кажучи, навчання по вищих школах у неросійських республіках в 1956-1960 рр. в цілому *було зрусифіковане вже на 85,6%*.

На жаль, ми не можемо виділити окремо даних про навчальну літературу для вищих шкіл українською мовою. Цих відомостей статистичні збірники Книжкової палати СРСР сором'язливо не показують. Проте, на підставі передніше сказаного про наукову літературу, а також на підставі постанови ЦК КПУ, в якій наказується «партийним комітетам установить постійный контроль за деятельностью издательств и книготоргующих организаций»,¹⁹ можна думати, що на Україні відсоток русифікації для вищих шкіл і самого навчання по вищих школах перевищує, мабуть, оті 85,8%.

Усе сказане цілком підтверджує й нова публікація «Министерства высшего и среднего специаль-

¹⁹ Правда Украины, ч. 100 за 30. IV. 60, стор. 1.

ного образования СССР».²⁰ З неї ясно видно (хоч прямо й одверто про це в публікації не говориться), що в складових республіках СРСР, за вилученням тільки РСФРР, немає університетів та інститутів, в яких навчання провадилося б мовою основної чи корінної в даній республіці національності так, як це в самій РСФРР, де виклади відбуваються великоруською мовою. Навпаки, з програм вступних іспитів видно, що викладання по всіх університетах та інститутах всіх республік провадиться великоруською мовою. Але подекуди в цих вищих навчальних закладах є все ж «групи» (про це в публікації згадується), в яких викладання провадиться рідною для невеликоросів мовою.

До цього питання ще повернемося в розділі III, в параграфі про університети України, де подамо деякі конкретні факти.

2. Парти́йна селекція вступників до вищих шкіл та особливо лихі її наслідки для українців

Другий спосіб забезпечення русифікації — це зосередження в руках централізованого партійного апарату диктатури — підбирання кадрів для навчання по вищих школах. Як відомо, вступити для навчання до університету чи якогось інституту без рекомендації партійних, виробничих і професійних організацій в будь-якій республіці СРСР — не можна. У законі «Об укреплении связи школы с жизнью

²⁰ Див.: Правила приема и программы . . . , стор. 5-8.

и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР», що його ухвалила Верховна рада СРСР 24. XII. 1958, в статті 28 ясно сказано:

«В высшие учебные заведения принимать на основе характеристик, выдаваемых партийными, профсоюзными, комсомольскими и другими общественными организациями, руководителями промышленных предприятий и правлениями колхозов с тем, чтобы путем конкурсного отбора зачислять в вузы наиболее достойных, проявивших себя на производстве, подготовленных и способных людей. При зачислении в высшие учебные заведения представлять преимущества лицам, имеющим стаж практической работы».²¹

На чолі усіх згаданих тут організацій (згідно з ст. 126 Конституції СРСР) стоять члени партії, що підлягають своєму московському партійному центруві. Ці члени партії фактично й провадять селекцію вступників до вищих шкіл. До цього їх зобов'язує не тільки цитований щойно закон, а й статут партії, в якому сказано цілком виразно, що кожен член партії:

«на любом посту, порученном партией, неуклонно проводит указания партии о правильном подборе кадров по их *политическим* и деловым качествам».²²

З цього видно, що тепер некомсомольцеві й непартійцеві, який не виявив себе щиро чи удавано *активним* прибічником влади, доступ до вищої школи фактично закритий.

²¹ Правила приема . . . , стор. 2 і 14.

²² Устав . . . , стор. 16, підкресл. наше.

Нема що й говорити, що зазначені умови для вступу до вищих навчальних закладів, проголошені законом, обов'язкові для всіх у цілому СРСР. Проте, як видно, практичне застосування цього закону і його дії не для всіх народів СРСР дають однакові наслідки. Для великоросів — ці наслідки кращі, для інших національностей СРСР (без українців), як брати їх разом — значно гірші. Але для українців вони найгірші. Це видно з аналізу відомостей про національний склад студентів університетів та інститутів, що їх ми беремо не за один рік, а пересічно за три роки (1957-58 — 1959-60), за які знаходимо офіційні дані (див. табл. 12, на стор. 46).

Із показників табл. 12, гр. 4 наочно видно, що пересічно за три роки, за які ми взяли відомості, в цілому СРСР питома вага студентів-великоросів була більша на 7,6% супроти питомої ваги великоруської людности в Союзі. Питома вага неросіян (без українців) була вже менша на 3,4% проти питомої ваги їхньої людности. Питома вага студентів-українців проти питомої ваги української людности в Союзі була за зазначене триріччя менша аж на 4,2%. Українська молодь, що її партійний апарат старанно, за неодноразовими вказівками Н. С. Хрущова, «добровільно» мобілізує для праці в колгоспах і особливо для вивозу до Казахстану, Алтаю, Сибіру тощо,²⁴ найменше має спроможности продовжувати свою освіту після закінчення середньої школи.

²⁴ Див., напр.: а) «Вільна Україна» (Детройт) ч. 18 за 1958, стор. 60-61; б) «Вільна Україна» ч. 29 за 1961, стор. 39-52; в) М. Добрянський «Чим турбується...»

Порівняння національного складу людности СРСР
з національним складом студентів вищих шкіл (без заочників)
за три роки: 1957-58 — 1959-60²³

Назва показників	Людність 15. I. 1959 (тисяч)	Студентів пересічно за три роки (тисяч)	Питома вага студентів більша (+) або менша (-) за вагу людности
(1)	(2)	(3)	(4)
1. У тисячах осіб:			
Великороси	114 114	827,8	—
Українці	37 253	181,8	—
Інші національності	57 460	322,1	—
Разом СРСР	208 827	1 331,7	—
2. У % до СРСР:			
Великороси	54,6	62,2	+7,6
Українці	17,8	13,6	-4,2
Інші національності	27,6	24,2	-3,4
Разом СРСР	100	100	0,0

²³ Складено за: Народное хозяйство СССР в 1959 г., стор. 13 (новий варіант людности) і стор. 752.

Ось цікаве підтвердження цього в новій публікації. Закон вимагає від вступників до вищих шкіл дворічного виробничого стажу після закінчення середньої школи. На практиці з різних, мабуть, причин бувають деякі відступлення від того загального закону. В першу чергу, треба думати, для дітей високих партійних достойників. Але незвичайно приметним є те, що *найменше* цих відступлень од вимог закону *було на Україні*. Тут вимог цього закону додержувано найпильніше і для найбільшої кількості вступників. Так, за 1957-58 — 1960-61 рр. найбільший відсоток вступників до вищих шкіл, що мали виробничий стаж не менше за 2 роки, був саме на Україні. Року 1960-61, наприклад, цих вступників до вищих шкіл із виробничим стажем на Україні було 75%, а в РСФРР та в цілому СРСР кількість їх сягала тільки 57%.²⁵ Так само серед прийнятих у 1960-61 р. до вищих шкіл мали офіційні спрямування від промислових підприємств, будівництв, радгоспів та колгоспів: на Україні аж 19,8% (найвищий відсоток для всіх республік), тоді як в самій РСФРР ця категорія вступників становила тільки 7,3%, а в цілому СРСР — 8,7%.²⁶ З цього наочно видно, що для вступу до вищої школи на Україні треба перебороти важкі перешкоди, що їх створила система ЦК КПРС.

Щоб ясніше збагнути глибину цієї дискримінаційної політики ЦК КПРС, зведемо все до одновимірної бази. Зробімо розрахунок кількості студентів, що

²⁵ Высшее образов., стор. 159.

²⁶ Там же, стор. 160.

їх подано в табл. 12, на 100 000 людности кожної основної національної групи. Тоді здобудемо наступну цифрову ілюстрацію (табл. 13).

Табл. 13

Скільки в СРСР пересічно за три роки припало студентів вищих шкіл на 100 000 людности своєї національної групи (1957-58 — 1959-60 рр.)

1 Абсолютні дані:

Студентів українців	488
„ великоросів	725
„ інших національностей	561

2. Те саме у $\frac{0}{0}\frac{0}{0}$ до українців:

Студентів українців	100
„ великоросів	148,6
„ інших національностей	115,0

Отож в той час, як на 100 000 української людности цілого СРСР студентів-українців припало за взяте триріччя пересічно 488 осіб, студентів-великоросів на таку ж кількість великоруської людности теж цілого СРСР припало аж 725 осіб, або на 48,6% більше за українців. Навіть студентів інших національностей виявилось на таку ж кількість їхньої людности більше за українців на 15%, хоч ці інші національності СРСР так само у справі вищої освіти перебувають у стані дискримінації, як брати їх усіх разом. Адже студентів-великоросів у це триріччя припало на 100 000 великоруської людности

на 29,2⁰% більше, ніж студентів інших національностей без українців на 100 000 їхньої людности. Але тут треба мати на увазі, що серед студентів інших неросійських національностей (окрім українців) є якась помітна кількість приїжджих із-за кордонів СРСР: з Європи, Азії, Африки й Америки. З інформацій Джона Мосмана, кореспондента «Дейлі Мейл» про новий московський університет ім. Люмумби, що його цей кореспондент відвідав 3. 3. 1961, можна довідатися про наступне. В університеті ім. Люмумби навчаються студенти з 63 країн світу. Працює там 150 викладачів, а за чотири роки університет планує випустити 4 тис. студентів із закінченою вищою освітою. До цього нововідкритого університету надійшло вже понад 43 500 заяв про прийняття, бо приїзд до СРСР і повернення додому уряд СРСР з пропагандивною метою оплачує, він же забезпечує безкоштовне утримання студентів цього університету (одежу, харчі, приміщення, книжки тощо) і видає кожному студентові платню в розмірі одного фунта стерлінгів на день.²⁷ За офіційними даними, 1 лютого 1961 року в цьому університеті розпочало навчання 597 студентів, а з того числа: із країн Африки — 140, з країн Південно-Східньої Азії та Далекого Сходу — 112, з країн Арабського Сходу — 95, з країн Латинської Америки — 191 і з СРСР (очевидно, партійців-великоросів для організаційної, керівної й спостережної роботи серед чужинців) — 59 осіб.²⁸ Проте студенти-чужинці були в СРСР і раніше, і вчилися вони не тільки по вищих школах

²⁷ Україн. Вісті, ч. 14-15 за 1961, стор. 9.

²⁸ Высшее образов., стор. 200.

РСФРР, а й по вищих школах інших республік, а в т. ч. й на Україні. На жаль, ми не знайшли даних про їхню кількість. За даними ЮНЕСКО в 1958-1959 році по вищих школах СРСР із країн тільки вільного світу вчилася 11 500 студентів.²⁹ Але були ж ще там студенти й з держав, що перебувають під диктатурою комуністичних партій. І цих студентів було, певно, більше, ніж із країн вільного світу. Проте ми не можемо їх вилучити, не маючи конкретних офіційних числових даних. Мабуть, всі ці приїжджі із-за кордонів СРСР студенти становили близько 8-10% всієї кількості студентів інших національностей, яких пересічно за три роки, як це видно з табл. 12, було 322,1 тис. Тож немає сумніву, що як вилучити кількість приїжджих із-за кордонів СРСР студентів, то становище студентів-неросіян, що є громадянами СРСР (без українців) виявиться ще гіршим у порівнянні з великоросами.

Загальна кількість студентів по вищих школах СРСР за 40 років влади ЦК КПРС збільшилася у кілька разів. Індустріалізація країни (без якої, як вже зазначалося, СРСР не міг би утриматися, а значить — не могла б утриматися й влада партійної диктатури) вимагала швидкого піднесення грамотності людности й великого збільшення кількості фахової інтелігенції. Проте, плянуючи збільшення потрібних для народного господарства СРСР фахових кадрів, ЦК КПРС за допомогою велетенського свого апарату робив і робить це з явною метою створити й закріпити у цій справі стан панування за великоросами. На жаль, ми не маємо даних, щоб

²⁹ Таркович: Студенти...

Табл. 14

*Рух національного складу студентів вищих навчальних закладів СРСР
(Дані на початок кожного навчального року без заочників)³⁰*

Показники (1)	1927-28 (2)	1957-58 (3)	1958-59 (4)	1959-60 (5)	1960-61 (6)
<i>1. У тисячах осіб</i>					
Великороси	94,5	823,2	824,9	835,3	870,9
Українці	24,6	182,1	183,6	179,6	186,8
Інші національності	49,4	315,0	324,5	326,7	343,2
Разом СРСР	168,5	1 320,3	1 333,0	1 341,6	1 400,9
<i>2. У %/о до підсумку для СРСР</i>					
Великороси	56,1	62,3	61,9	62,3	62,2
Українці	14,6	13,8	13,8	13,4	13,3
Інші національності	29,3	23,9	24,3	24,3	24,5
Разом СРСР	100	100	100	100	100

³⁰ Складено за: Нар. хоз. СССР 1959 г., стор. 725; Нар. хоз. СССР в 1960 г., стор. 780.

простежити наслідки цієї псевдоінтернаціональної політики за багато років. Але й ті дані, що їх ми збрали тут за п'ять років, дають добру ілюстрацію до передніше сказаного. (Див. табл. 14 на стор. 51).

Уважно переглянувши нижню частину табл. 14, де ми вираховували питому вагу студентів трьох основних національних груп СРСР, можна легко виявити, що питома вага студентів-великоросів безупинно зростає. Року 1927-28 вона дорівнювала ще 56,1% і була вища за питому вагу великоруської людности в Союзі на 3,2%. Року ж 1957-58 вона досягла рівня 62,3% і стала вищою за питому вагу великоруської людности в Союзі вже на 7,4%. Щоправда, року 1958-59 ця питома вага студентів-великоросів у Союзі трохи була знизилася і стала рівною 61,9%, але в наступному 1959-60 р. знову піднялася до того ж рівня — 62,3%. У 1960-61 р. знову трохи знизилася до 62,2%, але все ж була вища за питому вагу великоруської людности на 7,6%.

Та зовсім інше явище спостерігаємо ми з питоною вагою усіх студентів-неросіян: вона у порівнянні з роком 1927-28 значно впала і виявляє тенденцію до дальшого зниження. Принаймні це можна твердо сказати щодо питокої ваги студентів-українців. Наочно це видно із наступного.

Року 1927-28 питома вага студентів-неросіян (без українців) дорівнювала в СРСР 29,3%. Після приєднання 3. VIII. 1940 до СРСР Естонії, Латвії, Литви, Молдавії тощо кількість неросіян (без українців) збільшилася в СРСР більш як на 10 млн. Це мусіло б піднести в дальшому питому вагу в СРСР студентів-неросіян. Фактично ж ми спостерігаємо цілком протилежне. Року 1957-58 питома вага їх падає до 23,9%, а в 1958-59, 1959-60 і 1960-61 рр. лише

трохи підноситься вгору й досягає 24,5%. Але важко сказати за рахунок яких неросійських національностей відбулося це невелике збільшення питомої ваги, чи за рахунок приїжджих із-за кордонів СРСР, чи за рахунок тих, що є корінними жителями складових республік СРСР. Проте і в ці роки — 1958-59 — 1960-61 — питома вага студентів-неросіян перебуває в СРСР на рівні значно нижчому проти рівня року 1927-28.

Що ж стосується студентів-українців, то року 1927-28 їхня питома вага в СРСР дорівнювала 14,6%. Після приєднання 17. IX. 1939 Західньої України загальна кількість українців в СРСР збільшилася на 7 541 тис. В наслідок цього мусіла б збільшитися й питома вага студентів-українців по вищих школах СРСР. Проте — в 1957-58 році ця питома вага впала до 13,8%, в 1958-59 лишилася на цьому ж рівні, року 1959-60 далі знизилася до 13,4%, а року 1960-1961 знизилася до 13,3%. Тут ми маємо явний і безупинний рух у напрямку зменшення *питомої ваги* студентів-українців по всіх вищих школах СРСР поруч із рівнобіжним значним збільшенням питомої ваги студентів-великоросів.

Мусимо тут підкреслити, що офіційна статистика навмисне взяла тут для порівняння як вихідну базу — 1927-28 рік, що ні в якій мірі не був характерним. Досить сказати, що українці по вищих школах України після революції становили: у 1924 році ще 30% всього складу студентів, у 1933 вже 55% (обидві цифри за свідченням С. Косіора), а на кінець 1934 — 60% (за свідченням П. Постишева). Отже — протягом 11 років питома вага їх по вищих школах України подвоїлася. Так само із доповіді В. Затонського відомо, що в 1928-29 році наукових кадрів на Укра-

їні було ще 5 509, а в 1932 році кількість їх майже подвоїлася, збільшилася до 10 063, а вже після того почалося зменшення і дійшло воно до 5 000 в 1940 році.³¹ Двадцять років і початок тридцятих — це був момент потужного ще культурного відродження України, що його Сталін почав зупиняти поступінним масовим розгромом спершу українського селянства як бази української нації (1929-1933), а потім розгромом української інтелігенції як керівного її мозку (1930-38). Тож якби для порівняння взято було за вихідну базу не 1927-28, а 1931-1934 роки, ми, певно, мали б для тих років питому вагу в СРСР студентів-українців близьку до питомої ваги в СРСР всієї української людности як етнічної групи. Проте навіть це порівняння з нехарактерним 1927-28 роком виявляє, як бачимо, поступінне зменшення питомої ваги студентів-українців в СРСР, яка дійшла в 1960-61 році до 13,3% при питомій вазі українців в Союзі тепер 17,8%.

Нарешті, зупинімося ще на порівнянні розрахунків, що їх ми зробили для цілого СРСР, з такими ж розрахунками для України. На жаль, ми не маємо для обох цих державних територіяльних одиниць даних за одні й ті ж роки за довший проміжок часу. Маємо такі відомості лише за 1960-61 рік, що їх беремо з одного джерела. За передущі ж роки ми змушені порівнювати дані лише за 1955-56 рік для України з пересічними даними за 1957-58 — 1959-60 рр. для цілого СРСР, що їх взято з різних джерел. Проте це порівняння (див. табл. 15) дає все ж досить

³¹ Див.: а) Николишин, стор. 43; б) Воблий, Гусли-стий, Дядиченко... стор. 209.

ясну картину становища української нації в СРСР на ділянці вищої освіти. Разом з тим воно ж виявляє й спрямування політики ЦК КПРС щодо українського народу, бо справа допущення молоді до вищих шкіл цілком залежить від партійних чинників. (Див. табл. 15 на стор. 56-57).

Розгляньмо, перш за все, пересічні дані за 1957-58 — 1959-60 рр. для цілого СРСР і дані за 1955-56 для України. Виявляється, що (при розрахунку кількості студентів на 100 000 їхньої матірної етнічної маси) студенти-українці як у межах цілого СРСР, так і в межах УРСР перебувають у найгіршому становищі. Адже у цілому СРСР (див. гр. гр. 2 і 3 в табл. 15), у порівнянні з студентами-українцями, студентів-великоросів із розрахунку на 100 000 їхньої етнічної маси в 1957-58 — 1959-60 рр. було на 48,6% більше, а студентів інших національностей (як узяти їх разом) більше на 15,0%. У межах же УРСР в 1955-56 році це співвідношення для студентів-українців було гірше. Тут, у порівнянні з ними, студентів-великоросів було вже на 84,1% більше, а студентів інших національностей більше на 71,2%.

Тепер перейдімо до порівняння відомостей за 1960-61 рік (див. гр. гр. 4 і 5). Як у межах цілого СРСР, так і в межах УРСР кількість студентів із розрахунку на 100 000 людности збільшилася. При цьому в межах цілого СРСР співвідношення для студентів-українців трохи покращало, але не дуже набагато. Так, студентів-великоросів (у порівнянні з студентами українцями) було більше на 40,7% (проти 48,6% в 1957-58 — 1959-60 рр.) і студентів інших національностей було більше на 8,0% (проти 15,0% в передуючому періоді). Проте в межах УРСР (гр. 5) це співвідношення для студентів--українців стало

Порівняльні відомості про кількість студентів різних національних груп по вищих школах цілого СРСР і окремо на Україні із розрахунку на 100 000 людности взятої національної групи в межах кожної державної одиниці³²

Назви показників	СРСР пересічно за 1957-58	УРСР у 1955-56	СРСР у 1960-61	УРСР у 1960-61
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
<i>1. Кількість студентів:</i>				
Українці	488	671	922	811
Великороси	725	1 235	1 297	1 769
Інші національності	561	1 149	996	1 196
У т. ч.:				
Євреї	—	—	3 403	2 223
Інші	—	—	897	711

³² Розрахунок для СРСР зроблений за джерелом, що позначене у приміт. 23. Для України за 1955-56 рік за даними, що їх подано у статті Кравцева І. За 1960-61 рік за даними «Высшее образование в СССР», стор. 85 і 130.

Назви показників	СРСР пересічно за 1957-58	УРСР у 1955-56	РСРС у 1960-61	УРСР у 1960-61
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

2. Те саме у %/о/о

до українців:

Українці	100	100	100	100
Великороси	148,6	184,1	140,7	218,1
Інші національності	115,0	171,2	108,0	147,5
У т. ч.:				
Євреї	—	—	369,0	274,0
Інші	—	—	97,3	87,7

значно гіршим, ніж було раніше. Тут студентів-великоросів виявилось понад удвоє більше супроти студентів-українців (на 118,1%). А студентів інших національностей більше на 47,5%. Але серед тих інших національностей переважали фактично тільки євреї. Інші ж національності мали нижчі показники співвідношення. У цілому ж абсолютно некорисне для українців співвідношення між загальною кількістю людности й кількістю студентів вищих шкіл України в розрізі окремих національних груп можна подати ще й у вигляді наочної й цілком ясної без додаткових коментарів таблиці 15а. (Стор. 59).

В якій мірі заходами керівництва партії з метою русифікаційно-асиміляційною розводнена на Україні маса студентів-українців, надісланими сюди студентами багатьох десятків інших національностей, до якутів включно, можна бачити з табл. 1 в додатку. Отож, на підставі цього всього можемо зробити такий висновок: як в цілому Союзі, так і на своїй власній землі студенти-українці політикою ЦК КПРС поставлені в найгірші умови щодо можливостей здобування вищої освіти.

Щоправда, відомості збірника «Высшее образование в СССР» в тій частині, в якій подано, скільки студентів на денних (себто — найважливіших) відділах вищих шкіл одержували стипендії, нібито заперечують цей висновок. Так, в 1960-61 році в СРСР 73,3% усіх студентів мали стипендії, а з того числа в РСФРР — 73,6%, а на Україні — 75,2%. Ще більші відсотки студентів мали стипендії: в Литовській республіці — 75,8, в Латвійській — 75,9, у Таджикицькій — 76,3%, у Білоруській — 77,1%, у Туркменській — 79,4% і в Молдавській — 79,5%. В інших же республіках відсоток студентів, що одержували стипендії,

Табл. 15а

Порівняльне співвідношення на Україні національних груп
людини й кількості студентів вищих шкіл³³

Нац. групи	Людність 15. I. 1959	Студенти 1960-61	Більше (+) або менше (-) за п'ятому вагу людини у %/‰
(1)	(2)	(3)	(4)
<i>1. У тис. осіб:</i>			
Українці	32 158	260 945	—
Великороси	7 091	125 164	—
Інші національності	2 620	31 339	—
Разом	41 869	417 748	—
<i>2. У %/‰ до підсумку:</i>			
Українці	76,8	62,5	-14,3
Великороси	16,9	30,0	+13,1
Інші національності	6,3	7,5	+ 1,2
Разом	100	100	0

³³ Нар. хоз. СССР в 1960, стор. 18; Высшее образование в СССР, стор. 130.

був менший від пересічного показника для СРСР, а саме: в Естонії — 72,0%, в Азербайджані — 71,9%, в Киргизії — 70,5%, у Вірменії — 69,9%, в Казахстані — 67,8%, в Узбекистані — 66,5% і в Грузії 64,8%.³⁴

Але було б помилкою робити з цих даних висновок, що ЦК КПРС більше подбав, скажімо, про студентів-українців чи про студентів деяких інших національностей, ніж про студентів великоросів. Справа бо в тому, що з оголошених даних не видно, як ці стипендії розподілені між національними групами студентів кожної республіки. Візьмімо тільки яскраві приклади. У Молдавській, скажімо, республіці на денних відділах вищих шкіл було усіх студентів 10 365. Серед них студентів-молдаван було тільки 6 034, або 58,2%. Студентів же великоросів було 2 142 особи, або 20,7%, і студентів інших національностей — 2 189 осіб, або 21,1%. Стипендії у Молдавській республіці одержувало 79,5% усіх студентів. Проте, як ті стипендії розподілено було між згаданими національними групами — відомостей не оголошено. Та з певністю можна сказати, що уділювано їх у першу чергу не молдаванам, а тим, кого за плянами ЦК КПРС надіслано сюди з колонізаційною та русифікаційно-асиміляційною метою, а саме: студентам-великоросам та студентам інших національностей, серед яких, окрім українців, євреїв і білорусів, ми бачимо грузинів, вірменів, азербайджанців та чимало інших національностей. Всі вони, звичайно, не могли б без стипендії тут вчитися й жити, відірвано від своїх родин і свого оточення.

³⁴ Высшее образование в СССР, стор. 161.

Але, крім цього, є ще й інший дуже важливий момент. Всього молдаван в СРСР — 2 214 тис., або 1,06% всієї кількості людности СРСР. При справедливому розподілі місць у вищих школах студентів-молдаван мусіло б бути там приблизно 25 392 (1,06% від 2 395 545 усіх студентів СРСР). Фактично ж їх у вищих школах СРСР було в 1960-61 р. тьки 11 995 осіб, або на 53,0% менше. А з того в самій Молдавії студентів-молдаван було тільки 9 702, а з них на денних відділах — 6 034. Така ж ситуація і з українцями. Всього українців в СРСР за переписом 1959 — 37 253 тис., або 17,8% кількості всієї людности Союзу. Отож, при справедливому й рівномірному розподілі місць між всіма національностями у вищих школах студентів-українців мусіло б бути наблизно 426 407 осіб (17,8% від 2 395 545). А їх фактично було аж на 82 789 осіб менше, а саме — 343 618 осіб. З цієї кількості на Україні вчилося тільки 260 945, або 75%, а з них на денних відділах — 186 800 осіб. Решта ж студентів-українців — 82 673 особи, або 24,1% всієї кількості студентів-українців, була політикою партії розсипана по різних республіках СРСР. Наслідки ж цього плянового переміщення студентів різних національностей виявляє наступна стисла табл. 156 і докладні таблиці I-IV у додатку.

З відносних показників табл. 156 можна бачити, що питома вага студентів-великоросів у РСФРР дорівнює 83,0% при питомій вазі великоруської етнічної маси в РСФРР — 83,2%, себто перебуває в цілком нормальному співвідношенні. Крім того, виклади по всіх школах РСФРР провадяться рідною для них великоруською мовою. На Україні ж студенти-українці становлять тільки 62,5% всієї кількості студентів України проти 76,1% питомої ваги української

етнічної маси на Україні. Отож, супроти своєї базисної основи в УРСР студентів-українців є менше аж на 13,6%. І викладання по вищих школах України провадиться не рідною для них українською мовою, а мовою завойовників — великоруською. Ще гіршим є становище корінних національностей інших 13 неросійських республік. (Див. дод., таб. III).

Нарешті, ще один дуже важливий момент. Коли взяти усіх студентів денних та вечірніх відділів вищих шкіл за 1960-61 рік. (див. табл. 15в, гр. 3), то студенти-великороси становлять аж 62,2% тієї кількості. А це на 7,6% більше за питому вагу всієї великоруської людності СРСР. Студенти ж українці на цих відділах становлять тільки 13,3%, або на 4,5% менше супроти питомої ваги своєї людності в СРСР. Нарешті, студенти усіх інших національностей (навіть із прибулими з чужих держав) становлять 24,5% всієї кількості студентів СРСР даної групи, або на 3,1% менше за питому вагу людності усіх інших національностей СРСР. Отож і за цими даними становище студентів-великоросів є значно кращим, упривілейованишим, а студентів інших національностей значно гіршим, упослідженим, а між ними — найгірше становище студентів-українців.

Такі висновки з аналізу цифрових даних розглянутих таблиць. А ось що пишуть з приводу цього пропагандисти в науковому нібито виданні. В «Українському історичному журналі» (ч. 6, 1959) читаємо:

«Великий російський народ допомагав і допомагає українському народові готувати кадри. Ця допомога проявлялась у наданні абітурієнтам з України місць в учбових закладах Російської федерації у направ-

Табл. 156

**Національний склад студентів по вищих школах союзних республік
СРСР на початок 1960-61 навчального року**

(Докладні відомості по республіках див. табл. II і III в додатку)³⁵

Республіки	Всього студентів	У тому числі:		
		Корінної національності	Великоросів по неросійських респ.	Інших національностей
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1. Кількість:				
РСФРР	1 496 097	1 241 587	—	254 510
Україна	417 748	260 945	125 464	31 339
Інші 13 республіки	481 700	290 371	112 469	78 860
СРСР	2 395 545	1 792 903	237 933	364 709
2. У %/‰ до всієї кількості				
РСФРР	100	83,0	—	17,0
Україна	100	62,5	30,0	7,5
Інші республіки	100	60,3	23,3	16,4

³⁵ Складено за «Высшее образование в СССР» стор. 128-157. За цим же джерелом складена й наступна таблиця 15в.

*Розподіл кількості студентів основних національних груп СРСР
на початок 1960-61 навчального року між денними та вечірними
й заочними відділами*

Національні групи	Всього студентів	З того числа: На денних і вечірніх відділах	На заочних відділах	Питома вага людности 15. I. 59
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
<i>1. Кількість у тисячах:</i>				
Великороси	1 479,5	870,9	608,6	114,114
Українці	343,6	186,8	156,8	37,253
Інші національності	572,4	343,2	229,2	57,460
Разом	2 395,5	1 400,9	994,6	208,827
<i>2. У %/‰ до разом:</i>				
Великороси	61,8	62,2	61,2	54,6
Українці	14,3	13,3	15,8	17,8
Інші національності	23,9	24,5	23,0	27,6
Разом	100	100	100	100

ленні (у спрямуванні, в надсиланні? — Д. С.) педагогічних кадрів з РСФРР для роботи на Україну».³⁰

Незвичайний цинізм цих тверджень про допомогу, що їхню неправду спростовує подана передніше аналіза офіційних цифрових даних, не потребує особливих коментарів. Незвичайно прикметною є тут і підміна дій партійного керівництва діями нібито великоруського народу, що й сам є цілковито безголосий і безправний під партійною диктатурою, хоча користується деякими привілеями у порівнянні з іншими національностями Союзу та не підпадає сам національному гнітові, як підпадають йому всі неросійські народи. Але це вже давно перетворилося у постійну й трафаретну пропагандивну методу фальшування.

Такою ж разючою й цинічною неправдою є й твердження про «допомогу українському народові готувати кадри». Більш як сорокмільйонова українська республіка населена не дикунами, а народом, що має 1000 років культурної традиції і сама зуміла б прекрасно підготовляти собі потрібні кадри. Адже добре відомо, що в другій половині XVII і в першій половині XVIII ст. освічені діячі України самі допомагали напівдикій тоді Великоросії готувати потрібні їй культурні кадри. Тим паче тепер Україна може сама себе обслужити, хоч як за кілька століть життя «під московським караулом у тюрмі» здеятковані й знеслені її культурні верстви. Але ЦК КПРС якраз і створив усі умови, щоб цей процес самостійного зростання культурних кадрів України всемірно гальмувати, контролювати й не допускати до кількісного зростання їх.

Правдою у тому твердженні є лише те, що укра-

³⁰ Терентьєв і Бабко, стор. 44.

їнська молодь у значній кількості вивозиться для навчання за межі України, особливо ж до Великої Росії (див. табл. IV у додатку), і потім заходами партії там і закріплюється для життя й праці, отже — *пропадає для українського народу й для його культури*. Досить сказати, що за офіційними даними на 1. XII. 60 з усіх 517 729 українців з вищою освітою, що працюють в народному господарстві, мають працю на Україні тільки 399 931 особи, або 77,2%. Це в той час, коли на Україні живе 32 158 тис. українців, або 86,3% всієї кількості їх в Союзі. Решта ж українців з вищою освітою — 117 798 осіб, або 22,8% — розсипані абсолютно по всіх республіках СРСР.^{30а} А за межами ж УРСР живе в Союзі тільки 5 095 тис. українців, або 13,7% всієї кількості. Таким чином десятки тисяч українців з вищою освітою вирвані політикою партії з свого національного оточення і перекинуті для праці й життя в чужих середовищах для денаціоналізації їх.

Так само правдою є й те, що партія надсилає на Україну «педагогічні кадри з РСФРР». Але й це робиться не для користи, а для шкоди українському народові, його культурному розвитку. Ці бо «педагогічні кадри з РСФРР» (волею чи неволею) посилюють і закріплюють русифікацію вищих шкіл України та створюють якнайбільші перешкоди для розвитку незалежної від Москви української науки на українській мовній основі.

Як можна побачити з табл. II у додатку, 237 933 студентів-великоросів розсипані по вищих школах неросійських республік з метою закріплення там русифікації та великоруського володіння. А з того

^{30а} Бывшее образование... стор. 70.

числа аж 125 646 осіб, або 53% згаданої кількості, розміщені на Україні. Отже тут, як розрахувати на 10 000 людности даної національної групи, студентів-великоросів буде у 2,18 раза більше за студентів-українців (див. табл. 15, гр. 5). Тут, на Україні, цю великоруську молодь цілком забезпечено тепер навіть спеціальним хрущовським законом за 24. XII. 1958 року від українізації й асиміляції з українцями.³⁷ У такий спосіб ЦК КПРС намагається створити на Україні з великоросів свою могутню армію колонізаторів, своєрідних «алжирських французів», щоб за допомогою їх міцно тримати Україну в своїх руках. Що це так, видно з наступного факту. Серед 685 851 особи фахівців з вищою освітою, які за даними 1960 року працюють в народному господарстві УРСР, українці становлять тільки 399 931 особу, або 58,3%; великороси — 181 489 осіб, або 26,5%; інші національності — 104,431 особу, або 15,2%. Отож, якщо на 10 000 української людности на Україні припадає фахівців-українців з вищою освітою тільки 124 особи, то на 10 000 великоруської людности на Україні припадає фахівців-великоросів з вищою освітою аж 256, себто — *понад удвое більше*. При чому в самій Великоросії фахівців-великоросів з вищою освітою було цього ж року 1 685 493 особи, себто — на 10 000 великоруської людности припадало тільки 172 особи, або в півтора рази менше, ніж на Україні.³⁸

Все це свідчить про те, що великоруська етнічна група на Україні — це в основному панівна й упри-

³⁷ Див. «Об укреплении связи»...

³⁸ Вираховано за «Высшее образование...», стор. 70.

вілейована соціяльна група всіляких партійних, урядових, економічних тощо адміністраторів, військовиків, різноманітних фахівців, що їм призначено тримати Україну в своїх руках та керувати її господарством і всім життям згідно з потребами Москви, та, нарешті, просто осадників і резидентів, що їх так інтенсивно насаджує тут керівництво партії, особливо по містах України, щоб у першу чергу колонізувати ці важливі пункти країни. Це стара політика ще московських бояр, добре випробувана й удосконалена за кілька століть, починаючи з часів після 1654 року. Адже прикметний факт: в той час, як за диктатури ЦК КПРС з України вивезено мільйони українців до Центральної Азії, Сибіру, до підарктичних просторів РСФРР тощо, і цей вивіз не припиняється і до цього дня,³⁹ натомість на Україну привезено для колонізування її мільйони великоросів. Так, на 1. I. 1927 на Україні їх було 3 070 тис., а на 1. I. 1959 стало 7 400, себто — кількість великоросів на Україні збільшилася за 32 роки на 4,3 млн осіб, або у 2,4 рази. І цей своєрідний експорт на Україну великоруської людности (цих майбутніх «алжирських французів»), як видно, продовжується й далі.⁴⁰

Оці факти, що їх ми виявили тут у спосіб аналізу офіційних цифрових звідомлень, цілком, як бачимо, руйнують створену більшовицькою пропагандою легенду про нібито рівність націй в СРСР. Цієї рівності як не було, так і немає, а існує замасковане

³⁹ Див. повідомлення Київського радіо за 14, 17, 25, 27, 30, і 31 січня 1962 (Добрянський М. — «Чим турбується сьогоднішня Україна»).

⁴⁰ Див. докладно нашу працю «Людність України за 40 років...»

колоніальне підпорядкування та дискримінація. Ці факти разом з тим виявляють безсумнівну плянову тенденцію проводу московської партійної диктатури всіляко гальмувати культурно-національний розвиток українського народу, закриваючи по змозі українській молоді шляхи до набуття вищої освіти. Як видно, за задумом кремлівського проводу українська нація має давати для державного господарства СРСР, що перебуває у диспозиції партійного керівництва, якнайбільше спадкових свинарів, чабанів, доярок, телятниць, свинарок тощо. Мусить українська нація давати якнайбільший контингент для колонізування земель переважно тюркських народів Центральної Азії й Сибіру. І разом з тим мусить українська нація якнайменше посилати своїх дітей до вищих шкіл для набуття вищої освіти, бо ця освіта може прискорити її культурно-національне відродження й розвиток, а вони абсолютно не бажані для великоруського шовіністичного керівництва ЦК КПРС.

Роблячи тепер загальний підсумок наслідків колоніальної дискримінаційної політики ЦК КПРС по відношенню до всіх підбитих неросійських народів, що їх об'єднано у псевдосоюз — СРСР, подамо тут ще таке порівняння офіційних даних, яке ще раз цілком наочно розкриває істоту й напрямок колоніальної політики псевдоінтернаціоналістичного ЦК КПРС на цьому відтинку життя неросійських народів:

1) Великоросів на 15. I. 59 було в СРСР — 114 114 тис., або 54,6%, а інших національностей — 94 713 тис., або 45,4%.

2) Усіх студентів по вищих школах СРСР у 1959-60 році було: в РСФРР — 1 417,3 тис., або 62,5%, а

в усіх інших республіках — 849,7 тис., або 37,5%. У 1960-61 році було в РСФРР — 1496,7 тис., або 62,5%, а в усіх інших республіках — 899,4 тис., або 37,5%.

3) Студентів без заочників по вищих школах СРСР було в 1959-60 році: великоросів 835,3 тис., або 62,3%, а інших національностей (разом із закордонними) — 506,3 тис., або 37,7%. У 1960-61 році було: великоросів — 870,9 тис., або 62,2%, а інших національностей — 530 тис., або 37,8%.

4) Підручників для вищих шкіл за п'ять років (1956-1960) видано було: великоруською мовою — 111,8 млн примірників, або 93,6%, а мовами неросійських народів СРСР 7,7 млн, або 6,7% усієї кількості. Досить простежити за зміною підкреслених тут відсотків, щоб здобути цілком ясне уявлення, в якому напрямку провадить свою національну політику ЦК КПРС в середині СРСР і чи ця політика в принципі відрізняється від давньої русифікаційно-асиміляційної політики царського уряду колишньої російської імперії, що її називали всі, а в т. ч. й Ленін, *тюрмою народів*.

Щоправда, ідейне обґрунтування колишньої царської і теперішньої більшовицької національної політики в країні нібито різне, але загальний напрямок цієї політики, її основна мета та способи здійснення її — майже тотожні. Тож треба визнати, що мав цілковиту рацію В. В. Шульгін (незмінний правий депутат до всіх Державних Дум колишньої Росії, видавець «Киевлянина» й відвертий ворог українців), коли у книзі «Три столиці» твердив, що «в отношении тактики коммунизм и фашизм два родные брата».

3. Централізований партійний нагляд за кадрами для наукового підготування та за наданням їм наукових ступенів і звань

Цей третій спосіб, що забезпечує примусову русифікацію та асиміляцію, такий. По закінченні навчання у вищій школі кожен, хто хоче вступити в аспірантуру, мусить здобути нові рекомендації від партійних чинників. У розпорядженні Президії АН СРСР (від 2. VII. 57, ч. 2 — 1513) сказано:

«Установить контроль за ходом отбора и приема в аспирантуру достойных кандидатов, отвечающих требованиям как по деловым, так и политическим признакам».⁴¹

Крім того, до складу самої приймальної комісії обов'язково має входити секретар партійної організації тої установи, яка робить набір аспірантів. А серед іспитів для вступників до аспірантури фігурує ще й іспит з історії КПРС, як провірочний засіб для випробування кандидата. З цього ясно, що кожен кандидат до наукового підготування мусить пройти протягом своєї навчальної праці та аспірантського стажу кілька контрольних партійних селекційних сит. І кожному з них, хто виявить малу партійну активність і викличе до себе підозру й недовір'я з боку керівних партійних чинників, що призначені стежити за ним, — дорога до аспірантури буде закрита.

На жаль, офіційна статистика, що перебуває під пильним доглядом партійців і мусить задовольняти вимогам партійної пропаганди, дуже скупо й плута-

⁴¹ Научные кадры... стор. 24, підкресл. наше.

но висвітлює динаміку кількості аспірантів та розподіл їх між республіками і до останнього часу зовсім замовчувала національний склад їх. І робила це, очевидно, не без причини. Тож нам за передущі роки з різних джерел пощастило зібрати лише уривкові дані і то для СРСР в цілому та для України. Що ж стосується інших республік, то ми потрібних даних бодай за ці ж самі роки для порівняння — не знайшли. Їх подає офіційна статистика лише з 1950 року, але не за всі роки підряд. Проте й ці уривкові дані, коли їх звести до купи і піддати аналізу, дають змогу ясно зрозуміти напрямок політики ЦК КПРС і на цьому відтинку суспільно-національного життя. Наприклад, за даними ВУАН з 1934 року, що їх тоді оголосив у своєму виступі Затонський, кількість аспірантів на Україні в наслідок потужного культурно-національного відродження під кінець 1920-их років виявила сильне зростання:

Року 1928—29	—	1 854 аспірантів,
„ 1929—30	—	2 294 „
„ 1931	—	3 147 „

Але розпочатий ЦК ВКП(б) на чолі з Сталіним розгром культурно-національного життя України, з рівнобіжним масовим фізичним винищуванням людей, досяг, як відомо, в 1932-33 рр. найвищих розмірів. Цей розгром обірвав і процес зростання кількості аспірантів на Україні, хоча в цілому СРСР кількість їх продовжувала майже безупинно збільшуватися. Наочно видно це з цифрових даних наступної табл. 16.

Табл. 16

Рух кількості аспірантів в СРСР та на Україні⁴²

Роки	СРСР	Україна	Україна у %/о до СРСР	На скільки %/о на Україні більше (+) або менше (—) про- ти питомої ваги людности
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1931	12 700	3 147	24,8	+ 5,1
1932	(13 750)	2 691	(19,5)	(— 0,5)
1933	14 800	1 817	12,3	— 7,4
1937	9 000	1 069	11,9	— 9,3
1950	19 400	1 951	10,1	—10,2
1951	21 900	2 281	10,4	— 9,9
1952	24 800	2 602	10,5	— 9,8
1953	26 700	2 977	11,1	— 9,2
1954	29 100	3 223	11,1	— 9,2
1955	30 800	3 000	9,7	—10,6
1956	29 400	?	—	—
1960	36 754	4 536	12,3	— 7,7
У %/о до року 1931:				
Рік 1955	242,5	95,3	—	—
Рік 1960	289,4	144,1	—	—

⁴² Див. стор. 74.

З показників табл. 16 видно, що обірваний і поставлений під суворий контроль партійного більшовицького апарату рух збільшення кількості аспірантів на Україні на початку тридцятих років припиняється і починає йти у зворотному напрямку, занепадати, і року 1937, за даними з промови Косіора, знижується до 1 069, себто — до числа майже вдвое меншого проти року 1931 і у півтора рази меншого за вихідний у даному разі 1928-29 рік.

Тут цікаво було б простежити рік за роком, який відсоток серед аспірантів становили українці. Тоді видно було б, по якій національній групі людно-

⁴² Складено за: а) Культурное строительство СССР... стор. 255; б) Народ. хозяйство УРСР, стор. 454; Николишин, стор. 43, 91; в) «Высшее образование, 224, взято відомості за 1960 рік. Для 1931-1933 рр. питому вагу людности України взято 19,7% (на 1. 1. 1929). Для 1937 р. — 21,2 (за 1939). Для 1950-1956 рр. — 20,3% (на 1956). Для 1960 р. — 20,0%.

Для 1932 відомостей для цілого СРСР не знайдено і взято умовно 13,750, що є пересічним числом між даними 1931 і 1933 рр.

До речі, кількість аспірантів за 1956 рік (29,400), яку ми взяли із статистичного щорічника «Культурное строительство СССР», не збігається з цифрою статистичного щорічника «Народное хозяйство СССР в 1956 г.» (25,495). Гадаємо, що число 29,400 більш певне. Інакше бо важко пояснити сильне раптове зниження кількості після 1955 року і таке ж раптове сильне збільшення до 1960 року. Проте ця велика розбіжність лише зайвий раз показує, якими непевними числами оперує офіційна статистика СРСР та з якою обережністю до них треба ставитися.

сти України найдошкульніше бив ЦК партії своїми «чистками». Та, на жаль, ці відомості систематично аж до року 1960 приховувалися. Відомо тільки, що року 1933 на Україні, коли кількість аспірантів тут була вже зменшена на 42% проти року 1931, українців серед уцілілих було тільки близько половини. Принаймні П. Постишев 20 січня 1934 року на XII з'їзді КП(б)У говорив:

«Ми маємо зараз на Україні коло 2 000 аспірантів різних науково-дослідних і навчальних інститутів, з них більше половини українців з національностю». ⁴³

З цього видно, що партійна статистика не даремно ховала відомості про національний склад аспірантів.

Вперше вони з'явилися у московських статистичних щорічниках у 1961 році, і стосуються вони тільки трьох років: 1950, 1955, 1960. Зводимо їх у порівняльну таблицю 16а. (Див. стор. 76).

З цих даних видно, що ЦК КПРС встиг за десятки років підготувати достатню кількість науковців-великоросів і вирішив дати трохи місця науковцям-невеликоросам. Так, за останні десять років питома вага аспірантів-великоросів досягла: в 1950 році — 64,8%, а в 1955 піднеслася навіть до 67,8% (при питомій вазі великоросів у цілому Союзі за даними перепису 1959 року — 54,6%). І лише в 1960 році питома вага аспірантів-великоросів знизилася до 58,5%, залишаючися, проте, і цього ро-

⁴³ Постишев, 91.

*Національний склад аспірантів у порівнянні
із національним складом людности СРСР⁴⁴*

Національні групи:	Людність у тисячах 15. I. 1959	Аспіранти 1950	на кінець 1955	року: 1960
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
<i>1. Абсолютні дані:</i>				
Великороси	114 114	14 185	19 903	21 512
Українці	37 253	1 776	2 822	4 081
Корінні національ- ності 13 неросійських респуб. (без УРСР)	36 266	3 272	4 388	7 185
Інші національ.	21 194	2 672	2 249	3 976
Разом	208 827	21 905	29 362	36 754
<i>2. У % до підсумку:</i>				
Великороси	54,6	64,8	67,8	58,5
Українці	17,8	8,1	9,6	11,1
Корінні національн.	17,4	14,9	14,9	19,6
Інші національ.	10,2	12,2	7,7	10,8
Разом	100	100	100	100

⁴⁴ Высшее образование в СССР, стор. 223; Народ. хозяйство СССР в 1960 г., стор. 14.

ку на цілих 3,9⁰/₀ вищою за питому вагу великоруської людности.

Що ж до аспірантів-українців, то ще в 1950 році питома вага їх сягала тільки 8,1⁰/₀, себто була понад удвоє менша за питому вагу української людности в Союзі. У 1955 році питома вага аспірантів-українців піднеслася до 9,6⁰/₀, а в 1960 — до 11,1⁰/₀. Отож, навіть у найсприятливішому тут 1960 році вона була у порівнянні з питомою вагою української людности в СРСР нижча на цілих 6,7⁰/₀.

Питома вага аспірантів корінних національностей 13 неросійських республік (без УРСР) у 1950 і 1955 рр. сягала 14,9⁰/₀, себто — була нижча на 2,6⁰/₀ за питому вагу всієї людности цих корінних національностей 13 неросійських республік (без УРСР). І тільки в 1960 році питома вага цих аспірантів досягла 19,6⁰/₀, перевищивши питому вагу всієї людности цих корінних національностей в СРСР на 2,2⁰/₀.

Нарешті, питома вага аспірантів усіх інших національностей СРСР у порівнянні з питомою вагою їхньої людности була: у 1950 році вища на 2⁰/₀, у 1955 — нижча на 2,5⁰/₀, а в 1960 — була вища на 0,2⁰/₀, себто — виявила значне хитання то в напрямку перевищення, то в напрямку переменшення питомої ваги людности цієї групи національностей СРСР.

Таким чином, ЦК КПРС, плянуючи добір аспірантів, найбільшу дискримінацію виявив щодо українців. Їх найменше допускалося й допускається до наукового підготування. Крім того, відомості про національний розподіл аспірантів офіційна статистика не без причини подає тільки в розрізі цілого СРСР і не подає в розрізі союзних республік. Отож, маємо підозру, що дуже значний відсоток аспіран-

тів (як і студентів, про що мова була передніше) проходить свій аспірантський стаж за межами України, де їх потім партійний апарат і закріплює для праці, себто й вони втрачаються для українського народу й української культури.

Що наш здогад не є довільний, видно з таких даних. Як вже згадувалося передніше, із 517 729 українців з вищою освітою, за даними 1960 року, мають працю на Україні тільки 399 931 особа, або 77,2% (хоч на Україні зосереджено 86,3% всієї кількості українців в СРСР!). Решта ж — 117 798 осіб українців з вищою освітою, або 22,8%, змушена працювати за межами України (розподіл кадрів між республіками робить центральний державний і партійний апарат). А з усіх 35 426 науковців-українців⁴⁵ на Україні мали в 1960 році працю тільки 22 523 особи, або 63,6%.⁴⁶ Решта ж науковців-українців — 12 903 особи, або 36,4% (понад третину), змушена режимом партії працювати за межами України, збагачуючи там великоруську, а не українську науку.

Замість них, на Україну для праці центральний партійний апарат спрямовує науковців-великоросів та інших. Ці ж неукраїнці не мають обов'язку викладати по вищих школах і писати на Україні українською мовою. Вони користуються у своїй праці мовою великоруською, провадячи русифікаційну роботу серед українців та затримуючи роз-

⁴⁵ Высшее образование... стор. 211.

⁴⁶ Там же, стор. 215.

виток української наукової термінології й української науки на українській мовній основі.

Але повернімося до розгляду даних про аспірантів. Числові показники табл. 16 виявляють незвичайно характерну особливість. В цілому СРСР абсолютна кількість аспірантів від 1931 (12 700) до 1960 року (36 754) збільшилася в три рази. Але в тому ж числі на Україні від 1931 (3 147) до 1955 року (3 000) абсолютна кількість аспірантів зовсім не збільшилася. Це говорить про те, що сталінсько-постишевський розгром України на початку 1930-их років і дальша політика ЦК КПРС щодо України відкинули Україну у справі підготування наукових кадрів мінімум на 25 років назад у порівнянні з цілим СРСР. При чому, якщо в 1931 році питома вага аспірантів України в цілому СРСР дорівнювала 24,8%, а в 1932 рівнялася ще близько 19,5%, то в дальшому вона сильно знизилася і, повільно коливаючися, досягла в 1960 році тільки 12,3%. Себто — зайняла позицію на 7,7% нижчу від питомої ваги української людности в Союзі.

Цікаву рису за останнє десятиріччя виявляє нам табл. 17, де ми можемо виділити дані для РСФРР.

Кількість аспірантів РСФРР у 1950 році сягала 15 200, а питома вага їх у Союзі була 78,3%. Проте в 1955 році (мабуть, в наслідок смерти Сталіна в 1953 році) абсолютна кількість аспірантів у РСФРР хоча й збільшилася ще до 20 300, проте питома вага їх в СРСР значно знизилася — до 65,9%. А в наступному, 1956 році (очевидно, після розвінчування Сталіна на XX з'їзді) в РСФРР зменшилася навіть абсолютна кількість аспірантів до 18 000, і упала питома вага їх в СРСР до 61,2%. Проте навіть цього року вона лишилася ще на 4,7% вищою

Кількість аспірантів по республіках⁴⁷

Назви показників (1)	РСФРР (2)	Україна (3)	Інші республіки (4)	Разом СРСР (5)
<i>1. В одиницях:</i>				
1950	15 200	1 951	2 249	19 400
1955	20 300	3 000	7 500	30 800
1956	18 000	?	?	29 400
1960	24 578	4 536	7 640	36 754
<i>2. У % до СРСР:</i>				
1950	78,3	10,1	11,6	100
1955	65,9	9,7	24,4	100
1956	61,2	?	?	100
1960	66,9	12,3	20,8	100

⁴⁷ Джерело:

1) для 1950-1956 рр.: а) Для СРСР — Культурное строительство СССР, стор. 255; б) для РСФРР — Культурное строительство РСФСР, стор. 389; в) для УРСР — Народ. господар. УРСР, стор. 454;

2) За 1960 рік для всіх республік — Высшее образование в СССР, стор. 224.

за питому вагу всієї людности РСФРР. Але вже в 1960 році, після поновного зміцнення в партії великоруських сталіністів, кількість аспірантів РСФРР знову різко збільшилася, досягши абсолютного числа 24 578 і питомої ваги в СРСР — 66,9%, себто — на 10,6% вище за питому вагу людности РСФРР. Це говорить про те, що на цьому відтинкові сталіністи знову енергійно діють в давньому напрямку упослідження неросійських народів СРСР.

Якщо ми згадаємо тепер, що питома вага людности республік за даними 1956 року дорівнювала в РСФРР — 56,2%, на Україні — 20,3% і в інших республіках СРСР — 23,5%, а за даними 1959 року відповідно: 56,3% — 20,0% — 23,7%, то можемо здобути таке порівняння питомої ваги кількості аспірантів з питомою вагою людности:

Табл. 18

На скільки ‰ республіка мала аспірантів більше (+) або менше (-) у порівнянні з питомою вагою своєї людности в Союзі

Роки	РСФРР	Україна	Інші республіки СРСР
(1)	(2)	(3)	(4)
1950	+ 22,1	— 10,2	— 11,9
1955	+ 9,7	— 10,6	+ 0,9
1956	+ 5,0	?	?
1960	+ 10,6	— 7,7	— 2,9

Тут ми спостерігаємо незвичайно кольоритне для колоніальної імперії явище, коли влада, сперта на диктатуру, використовує свою силу для упослідження народів. Найбільшому ж упослідженню, як бачимо й з цих порівняльних даних, — підпала Україна.

На кожні 100 000 великоруської людности в 1960 році аспірантів-великоросів припадало 18,9 осіб. Якби влада ЦК КПРС не стояла на ґрунті великодержавного великоруського шовінізму, а на ґрунті справжнього інтернаціоналізму та дотримувалася б принципів рівності й справедливості у всіх справах по відношенню до всіх народів СРСР, то і на кожні 100 000 української людности вона також плянувала б по 18,9 осіб аспірантів-українців. Тоді аспірантів-українців було б у 1960 році близько семи тисяч. Фактично ж їх було трохи не вдвоє менше — чотири тисячі.

Але й ця занадто мала, рівняючи з великоросами, кількість аспірантів-українців, як видно, в найменшій мірі зосереджена при наукових установах, де готуються науково-дослідчі кадри. Принаймні дані, що стосуються України (див. табл. 18а), про це свідчать досить виразно.

Із 4 536 аспірантів, що були в 1960 році на Україні, лише 1 478, або 32,6% (проти 42,1% в РСФРР і проти 59,2% в інших республіках) відбували своє підготування при наукових установах. Решта ж — 3 058, або 67,4%, аспірантів України згруповані були коло вищих шкіл, отже — готувалися в основному не до дослідницької, а до навчальної праці по вищих школах.

Та по неросійських республіках, особливо ж на Україні, діє не тільки пильний і явно дискриміна-

Табл. 18а

Розподіл аспірантів на кінець 1960 року між вищими школами й науковими установами

Республіки	Всього аспірантів	З того числа:	
		У вищих школах	У наукових установах
(1)	(2)	(3)	(4)
1. Кількість:			
РСФРР	24 578	14 230	10 348
Україна	4 536	3 058	1 478
Інші 13 респ.	7 640	3 118	4 522
СРСР	36 745	20 406	16 348
2. У % до гр. 2:			
РСФРР	100	57,9	42,1
Україна	100	67,4	32,6
Інші 13 респ.	100	40,8	59,2
СРСР	100	55,5	44,5

ційний контроль за збільшенням кількості аспірантів та напрямком їхнього підготування. По закінченні аспірантури надання вчених ступенів (кандидатів та докторів наук) і вчених звань (професорів, доцентів, наукових співробітників тощо) також перебуває під пильним контролем Москви, в руках якої партія і залежний від неї уряд централізували цю справу. Отож, сповидно суверенні й самостійні (на підставі недійових, паперових конституцій) складові республіки СРСР фактично не можуть навіть самі собі створювати наукові кадри, а робиться це під новим контролем Москви. І політичний мотив у цьому контролі безперечно стоїть на пер-

шому місці. У новому «Положении о высшей аттестационной комиссии по присуждению ученых степеней и званий при Министерстве высшего образования СССР» (його затверджено постановою ЦК КПСР і Ради міністрів СРСР за 20. VIII. 56 під ч. 1174), між іншим, сказано:

«Высшая аттестационная комиссия по присуждению ученых степеней и званий (ВАК) состоит при Министерстве высшего образования СССР и выполняет следующие функции:

а) *присваивает* по представлению советов высших учебных заведений и научно-исследовательских учреждений ученые звание профессора доцента и старшего научного сотрудника;

б) *утверждает* на основании решений советов высших учебных заведений и научно-исследовательских учреждений в ученой степени доктора наук;

в) *рассматривает в порядке контроля* все кандидатские диссертации, защищенные в советах высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов, и в необходимых случаях *отменяет решения советов*;

г) *контролирует* работу советов вузов и научно-исследовательских учреждений по присуждению ученых степеней и званий».⁴⁸

Завдяки оцій пильній селекції, що діє в СРСР, фактично з 1930-их рр., ми й маємо таку дивовижну, здавалося б, картину: українці як національна група становлять в СРСР за даними на 15. 1. 1959 — 17,8%. Студенти-українці, як ми вже бачили з табл. 12, становлять 13,6% усіх студентів вищих шкіл цілого СРСР. А серед 310 тис. усіх на-

⁴⁸ Научные кадры... стор. 167. Підкресл. наше.

уковців цілого СРСР, за даними 1959 року, українців з походження було всього лише 30,3 тис., або 9,8⁰/₀, а за даними 1960 — 35,4 тис., або 10,0⁰/₀.

Як видно з усіх цих цифрових показників, напрямок дискримінаційної національної політики Кремлю дуже дошкульно б'є українців на ділянці здобуття вищої освіти, але ще гірше й гостріше дає себе відчутти на ділянці підготування наукових кадрів з української молоді. Партиїні селекційні сита якнайменше пропускають українців до наукової роботи. З цього видно, що американець Дж. Фішер, урядовець УНРРА, мав цілковиту рацію, коли, проживши в 1946 році в Києві, писав потім, що Кремль не довіряє навіть партійцям-українцям. Бож стати науковцем, не будши партійцем, починаючи вже з 1930-их років стало в СРСР майже не можливим.

Свої висновки обґрунтовували ми тут загальними статистичними даними та загальними урядовими розпорядженнями, що мають силу закону. Але не зайвим буде подати тут і конкретну часткову ілюстрацію до висвітлення цього важливого питання. Починаючи з останнього числа за 1960 рік в «Українському історичному журналі», що видається в Києві, друкуються інформації про захист істориками України докторських дисертацій. Ми мали змогу переглянути 4 числа. Із цих інформацій видно, як зараз на Україні відбувається захист докторських дисертацій. (Перед цим таких інформацій в «УІЖ» ми не знаходили). Із цих інформацій ми дізналися, що докторські дисертації, починаючи від літа 1960 року, захистили:

1) М. Н. Лещенко на тему «Селянський рух на Україні в зв'язку з проведенням реформи 1861 р.»⁴⁹

2) В. А. Дядиченко — «Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVIII ст.»⁵⁰

3) І. І. Шевченко — «Комуністична партія України в боротьбі за зміцнення союзу робітників і селян 1919-1920 рр.»⁵¹

4) К. І. Стецюк — «Народні рухи на Лівобережній та Слобідській Україні в 50-70-их роках XVII ст.»⁵²

5) М. І. Марченко — «Українська історіографія з стародавніх часів до середини XIX ст.»⁵³

Офіційних опонентів призначувано звичайно по чотири, а при захисті дисертації Дядиченка було їх призначено навіть п'ять, а всього у цих п'ятих випадках було 21 офіційний опонент. З того числа аж 13 (майже дві третини) були не українці, хоча всі теми дисертацій взяті з історії України. Про шістьох із цих офіційних опонентів сказано, що вони прибули на участь у захисті дисертації з Москви; крім того, частину офіційних опонентів становили також ленінградці.

⁴⁹ Україн. історичний журнал, ч. 6 за 1960, стор. 167. Дисертацію видала рос. мовою в 1959 році АН УРСР.

⁵⁰ Там же, ч. 1, 1961, стор. 160. Дисертац. видала в 1959 р. АН УРСР.

⁵¹ Там же, ч. 2, 1961, стор. 164. Дисертац. видав Київський Університет у 1958 р.

⁵² Там же, ч. 2, 1961, стор. 164. Дисертац. видала в 1960 р. АН УРСР.

⁵³ Там же, ч. 3, 1961, стор. 155. Дисертацію видав Київський Університет у 1958 р.

Незвичайно вимовними є й такі відомості. Дисертація І. І. Шевченка — «Комуністична партія України в боротьбі за зміцнення союзу робітників і селян 1919-1920 рр.», була надрукована в 1958 році, але автора до захисту її допущено тільки 14. XI. 60. При чому, із усіх чотирьох офіційних опонентів з Москви прибуло аж три: В. В. Галкін, М. С. Шевцов і М. С. Волков. Так само дуже вимовним є й те, що М. І. Марченко свою дисертацію про «Українську історіографію з стародавніх часів до середини XIX ст.» змушений був захищати аж у Ленінграді 9. 2. 1961, хоча дисертація була надрукована ще у 1959 році. А серед офіційних опонентів з українців був лише один І. П. Крип'якевич із Львова. Все це (особливо коли згадати про колоніальну підпорядкованість України Москві) досить яскраво свідчить про те, під яким уважним московсько-більшовицьким контролем відбувається розвиток, скажімо, історичної науки на Україні. Із цих даних видно також, на розроблення якої історичної тематики спрямовано в основному увагу істориків України.

4. Зосередження в руках московського центру розподілу по республіках наукових кадрів усіх національностей

Оцей четвертий спосіб національної дискримінації й примусової русифікації та асиміляції кадрів фахівців з вищою освітою діє ще з 1932 року, коли був виданий спеціальний закон «Про молодих фахівців». Цьому законові підлягали і ті, що проходили аспірантуру. Їх по закінченні аспірантського стажу спрямовували не туди, куди вони хотіли б, а

туди, куди вважав за потрібне центральний московський орган розподілу кадрів. Про це докладно розповів у своїх спогадах великорос Єлагін, що сам підпав був під дію того закону, і, всупереч своєму бажанню, був спрямований на працю до одної з неросійських республік.⁵⁴ Той закон з 1932 року діє і до цього часу, як це видно з найновішого видання АН СРСР з 1959 року. У постанові Президії АН СРСР за 21. IX. 1956 ч. 514 «О мерах по улучшению подготовки и аттестации научных и педагогических кадров» читаємо:

«10. Лица, поступающие в аспирантуру непосредственно после окончания ими высшего учебного заведения, в случае незачисления их в аспирантуру подлежат направлению на работу на общих основаниях...»

«30. В соответствии с п. 12 Постановления Совета Министров СССР от 22 мая 1948 г. № 1709 *прием на работу без путевок министерств (ведомств) лиц, окончивших аспирантуру с отрывом от производства, не допускается.*»⁵⁵

Отож, розподіл наукових кадрів між різнонаціональними республіками СРСР роблять московські міністерства (відомства) за своїми власними плянами, не рахуючися з бажаннями конкретних осіб і не рахуючися з національними потребами окремих республік.

Цьому примусовому розподілові підлягають звичайно науковці усіх національностей СРСР.⁵⁶ Але

⁵⁴ Єлагін: Укрощение искусств.

⁵⁵ Научные кадры, стор. 18 і 21. Підкреслення наше.

⁵⁶ Комаров: Планирование подготовки и распределения специалистов в СССР.

від того, що тих чи тих науковців-великоросів надішлють до будь-якої неросійської республіки, вони не втрачають можливості працювати над розвитком своєї великоруської науки і можуть вільно користуватися в своїй науковій праці з рідної їм великоруської мови. Більше того — у цьому їм всіляко сприятиме державна влада. А їхні діти не денационалізуються, бо скрізь мають рідну великоруську школу. Науковці ж невеликороси, будучи надіслані на працю до республіки іншої, ніж вони, національності, втрачають будь-яку можливість працювати для розвитку своєї національної науки й користуватися у своїй науковій праці з своєї рідної мови. Єдиною можливістю для них у такому випадку залишається користуватися великоруською мовою, знання якої обов'язкове для кожного, хто вступає до університету чи інституту будь-якої складової республіки СРСР. Так само й діти їх примусово денационалізуються і русифікуються, бо змущені навчатися у чужій їм великоруській школі.⁵⁷

Завдяки цій системі централізованого в Москві розподілу наукових кадрів всіх народів СРСР, у 1960 році 36,4% всіх науковців-українців розміщені були для праці *поза межами України*. І навпаки, на Україні серед наявної кількості науковців, більше половини (51,7%) складали науковці неукраїнці. Щоб замаскувати й приховати наслідки цієї дискримінаційної примусово асиміляційної й русифікаційної політики, офіційні статистичні збірники до

⁵⁷ Це питання докладніше наświetлено у нашій праці: «Повільне удушвання української науки», де подано й конкретні приклади. Так само це питання висвітлює й стаття Чапленка: «Націонали не в своїй республіці». Див. бібліографію.

останнього часу систематично уникали показувати по складових республіках відомості про розподіл за національною приналежністю як студентів вищих шкіл, так і фахівців з вищою освітою, які працюють у народному господарстві кожної республіки, а також і досі не оголошують відомостей про національний розподіл наукових кадрів цих окремих республік.

Мета цієї колоніальної політики ЦК КПРС цілком ясна: обезкровлювати прорідженням національні кадри неросійських республік і цим затримувати розвиток національних культур і наук тих неросійських республік. Разом з тим використовувати вирваних із свого національного оточення науковців-неросіян для розвитку великоруської культури й науки. Небезпечне й шкідливе для України значення цієї московської політики прекрасно зрозумів ще Мих. Драгоманов. У ч. 4 «Громади» за 1879 рік він писав, що для нас, українців:

«...страшна не тільки чужа неволя, а й самий поступ наперед. Треба нам тільки трішечки спинитися на однім місці, й зараз же зостаємося позаду, а поступ наших сусідів і чужих людей на нашій землі розстроїть нас на певний час не дуже менше, як і неволя».

Тому ще в «Передньому слові до „Громади”» в 1878 році Драгоманов настоював:

«Ті люди між письменними українцями, котрі не хочуть, щоб дедалі все більше Україна й її мужицтво (під цим Драгоманов розумів селянство — Д. С.) тратило свої сили — мусять заректися не йти з України, мусять упертися на тому, що кожний чоловік, вийшовший з України, кожна копійка, потрачена не на українську справу, кожне слово, сказа-

не не по-українському — є видаток з української мужицької скарбниці, видаток, котрий при теперішніх порядках не звернеться в неї ні звідки».⁵⁸

Але, щоб зломити можливість такого опору, московська більшовицька влада видала, як ми вже бачили, відповідні закони й централізувала в своїх руках розподіл між республіками як всіх фінансових засобів, так і всіх наукових та інших фахових сил всупереч інтересам неросійських народів СРСР.

5. Централізований розподіл фінансових засобів на науку та особлива дискримінація при цьому України

Користуючися своєю диктатурою, ЦК КПРС зосередив у своїх руках керування всіма грошовими й матеріальними засобами усіх народів СРСР та визначення об'єктів і напрямків витрачання тих засобів. Мотивувалося це потребою справедливого й рівномірного розподілу всього цього між народами СРСР. Напередодні формального створення СРСР, 31. XII. 1922, Ленін продиктував до свого щоденника навіть такий уступ:

«... в історичній практиці ми, націонали великої нації (себто великоруської — Д. С.), виявляємося винними в безлічі насильств, навіть більш того — непомітно для себе чинимо безліч насильств і образ... (тут Ленін подає приклади — Д. С.). Тому інтернаціоналізм з боку гноблячої або так званої

⁵⁸ Мих. Драгоманов: Вибрані твори, т. I, Прага, 1937, стор. 125.

«великої» нації (хоча великої тільки своїми насильствами, великої тільки так, як великим є держиморда) повинен полягати не тільки в додержанні формальної рівності націй, але й у такій нерівності, яка компенсувала б з боку нації гноблячої, нації великої, ту нерівність, яка склалася в житті фактично».⁵⁹

Отож, неросійським народам, що їх саме тоді примусово втягнули в Союз РСР, Ленін ніби мав намір навіть компенсувати за рахунок народу великоруського давню їхню експлуатацію імперською владою. Та як воно фактично склалося на даній, скажімо, вузькій ділянці — покажуть далі фактичні дані.

Контрольні цифри, що їх розробляє ЦК КПРС для кожного року чи для кожної п'ятирічки чи семирічки, — є законом для всіх урядових чинників, які складаються в керівній частині виключно з членів партії.

Динаміка витрат на науку та на вищі школи за 20 років показана в додатку в табл. V.⁶⁰ Вона досить велика. Ще року 1940 на науку витрачено було в СРСР 113,5 млн крб., а на вищі школи — 287,7 млн крб. А вже року 1960 витрати на науку становили 2 339 млн крб., а на вищі школи — 1 167 млн крб.

Як бачимо, суми витрат за 20 років дуже збільшилися. Щоправда, нам важко сказати, як загели-

⁵⁹ Цитуємо за «Комуніст України» (Київ), ч. 7 за липень 1956, стор. 12-23.

⁶⁰ Складено за: а) Расходы на социально-культурные мероприятия..., стор. 42; б) Народное хозяйство СССР в 1960 г., стор. 846-847; в) Высшее образование..., стор. 226-227.

ке було тут *реальне* збільшення. Адже за ці 20 років відбулося в СРСР аж дві грошові реформи. Одна — в 1947 році з додатковою постановою уряду СРСР 1950 про вмістимість золота в карбованці. Поруч з тим по закінченні другої світової війни і тільки до 1. IV. 1954 відбулося аж сім «знижень цін на товари масового споживання».⁶¹ Друга ж грошова реформа відбулася з кінцем 1960 року (один карбованець став дорівнювати 10 карб. передущих років). Ясно, що за цими грошовими «реформами» та «зниженнями цін» ховалася фактично девальвація перманентно знецінюваної валюти СРСР. Проте поза всім цим є все ж безсумнівним і якийсь реальне збільшення державних витрат на науку та вищі школи. Та в даному випадку нас найбільше цікавлять тенденції в русі цих витрат, які не залежать від знецінювання валюти. Якщо в 1940 році витрати на вищі школи були у два з половиною рази більші за витрати на науку, то в 1960 році ситуація виявилася вже зворотною. Витрати на вищі школи в 1960 році стали понад у два рази менші за витрати на науку. В цілому за ці два десятиріччя витрати на науку збільшилися у 20 разів (від 113,5 млн крб. до 2 339 млн крб.), а витрати на вищі школи збільшилися у 4 рази (від 287,7 млн крб. до 1 167 млн карбованців за новим визначенням вартости карбованця). І якщо року 1940 в СРСР із загальної кількості 98 315 науковців у *наукових* установах працювало 26 378, або 27% всієї кількості, то у 1960 із загальної кількості 354 158 науковців у наукових установах працювало вже 200 071 науковець, або

⁶¹ Гурвич: Советское финансовое право, стор. 336-337.

57% всієї кількості. Це стоїть у зв'язку не тільки із намаганням створити в СРСР потужну державну промисловість, а й у зв'язку з намаганням створити в СРСР безконкурентну технічно озброєну військову силу. У зв'язку з цим головну увагу звернуто на розбудову в СРСР технічних наук. Ще року 1950 із 21 905 аспірантів 5 809, або 27%, підготовлялося для праці в галузі технічних наук. А вже року 1960 із загальної кількості аспірантів 36 754 осіб у галузі технічних наук проходило підготування 13 936 осіб, або 38% всієї кількості аспірантів.

Оцю увагу до наукових дослідів можна ілюструвати такою порівняльною таблицею ч. 19, в якій витрати на науку й вищі школи за п'ять останніх років показані в розрахунку на одиницю людности.

Т а б л . 19

Витрати з державного бюджету СРСР на науку та вищі школи з розрахунку на одну особу людности в карбованцях і копійках (в грошових одиницях 1961)⁶²

Роки (1)	На науку: (2)	На вищі школи: (3)
1956	5,14	5,36
1957	6,79	5,55
1958	8,12	5,46
1959	9,60	5,52
1960	10,82	5,40

⁶² При розрахунку: для 1956 і 1957 рр. взято людність 1956 (200,2 млн осіб); для 1958 і 1959 рр. взято людність на 15. I. 59 (208 827 тис. осіб); для 1960 — людність на 1. I. 61 (216 151 тис. осіб).

Тут подані витрати на одну особу людности цілого СРСР. А нас цікавить, звичайно, як ці витрати розподілялися між усіма союзними республіками. Бо тільки з порівняння й можна зрозуміти справжній стан речей та напрямок справжньої політики ЦК КПРС. Що стосується витрат на вищі школи та розподілу їх між республіками, то ми маємо їх у новому статистичному збірнику «Высшее образование в СССР» від 1950 до 1959 року включно. Що ж стосується витрат на науку (а вони в 1960 році були понад удвоє більші за витрати на вищі школи) — то їх маємо в розподілі між республіками тільки за роки 1940, 1950-1957. Ці відомості ми подаємо в докладній таблиці VI у додатку, а тут користуємося тільки відносними числами за чотири роки, що їх подаємо в табл. 20.

Табл. 20

Витрати на науку із Союзного бюджету та бюджетів союзних республік СРСР за 1940-1957 рр. у відносних числах

Бюджети (1)	1940 (2)	1950 (3)	1955 (4)	1957 (5)
РСФРР	28,6	10,0	6,7	8,3
Україна	12,4	5,3	3,9	3,8
Інші 13 респ.	13,3	9,8	8,3	7,8
Разом 15 респ.	54,3	25,1	18,9	19,9
Союзний бюджет	45,7	74,9	81,1	80,1
Разом увесь держ. бюджет СРСР	100	100	100	100

Із відносних показників табл. 20 добре видно, що витрати на науку через замаскований «союзний бюджет» протягом взятих тут 18 років безупинно збільшувалися. Ще року 1940 вони становили 45,7% всього державного бюджету СРСР на науку, в 1950 досягли вже 74,9%, а в 1955 піднялися аж до 81,1%. Щоправда, в 1957 році ці витрати з союзного бюджету виявили (у порівнянні з передущим періодом) маленьке зниження до рівня 80,1%. Рівнобіжно з цим відносно зменшувалися кошти, що їх видавано було союзним республікам на їхні республіканські витрати на науку. Так, року 1940 витрати союзних республік на науку становили ще 54,3% усіх витрат на науку з державного бюджету СРСР, в 1950 знизилися вже до 25,1%, в 1955 — до 18,9% і лише в 1957 році знову трохи піднялися до рівня 19,9 усіх витрат на науку з державного бюджету СРСР. Проте це відносне підвищення сталося виключно за рахунок відносного підвищення витрат в РСФРР. Що ж стосується України та інших 13 неросійських республік, то і в 1957 році вони мали дальше відносне зниження своїх витрат на науку.

Проте, щоб цілком ясно зрозуміти дійсний стан речей, зробімо вирахування витрат на науку в 1957 році на одиницю людности (див. табл. 21).

Із графи 5 табл. 21 видно, що хоч увесь державний бюджет СРСР на науку в 1957 році досягав пересічно 6,79 крб. на кожную одиницю людности, проте окремі республіки витратили з своїх республіканських бюджетів так: РСФРР — 0,99 крб., Україна — 1,28 крб. і інші 13 неросійських республік разом по 2,30 крб. Та ці показники говорять лише, що тут ми маємо справу з явними фікціями, що їх вжито для дезорієнтування.

Табл. 21

Витрати на науку в 1957 році

Назви бюджетів	Людности в 1956 р. в млн	Витрат на науку в млн крб.	У % до РСФРР	Карб. на одну особу
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
РСФРР	112,6	112,3	8,3	0,99
Україна	40,6	51,8	3,8	1,28
Інші 13 республік	47,0	106,6	7,8	2,30
Разом 15 республік	200,2	270,7	19,9	1,35
Союзний бюджет	200,2	1088,1	80,1	5,44
Увесь держ. бюджет СРСР	200,2	1 358,8	100	6,79

По всіх 15 союзних республіках разом нібито витрачено було на науку пересічно по 1,35 крб. на кожну одиницю людности із усіх 200,2 млн осіб. А де ж поділася решта грошей — 1 088,1 млн крб. із таємничого «союзного бюджету», що становила 80,1% всієї суми, яку витрачено було в СРСР на науку, і яка становила пересічно по 5,44 крб. на кожну особу людности? Не міг же уряд СРСР витратити їх поза територіями усіх 15 союзних республік. Це перший абсурд навмисне заплутаної офіційної статистики. А ось другий абсурд. Всі ми добре знаємо, що найбільші наукові установи розташовані в РСФРР. Знаємо також, що при питомій вазі людности РСФРР — 56,3% на території її в 1960 році працювало 68,6% усіх науковців (див. далі табл. 41) і проходило наукове підготування 66,9% усіх аспірантів (див. передніше табл. 17). А разом з тим офіційна статистика (чи не для того, щоб підперти фальшивими даними передніше цитовані слова Леніна?) показує, що РСФРР витратила на науку мізерну і найменшу суму — 0,99 крб. на кожну одиницю своєї людности.

Це криве дзеркало офіційних статистичних даних потрібне було тільки для того, щоб приховати й на цій ділянці грубу фактичну дискримінацію неросійських республік. Немає сумніву, що більш як на три чверті бюджетові кошти з «союзного бюджету» були витрачені в РСФРР, а решта, хоч і не в РСФРР, то для розбудови великоруської науки в неросійських республіках.

Спробуємо ж бодай наблизно розподілити всі витрати на науку за 1957 рік між союзними республіками. Підійдімо до цього перш за все за аналогією

розподілу витрат на вищі школи. У 1957 році витрати на вищі школи з бюджетів окремих республік досягали тільки 40,3%, а із замаскованого «союзного бюджету» (не розподіленого між республіками) — 59,7% (див. в додатку табл. VII). Року 1958 розподіл цих витрат був майже тотожний з роком 1957 — 40,9% і 59,1%. Але року 1959 з 674,8 млн крб. союзного бюджету 1958 року передано було до бюджетів республік 610,9 млн крб., а для союзного бюджету залишено тільки 63,9 млн крб., або 5,5% всіх витрат. Так само в 1959 році було до бюджетів союзних республік передано й збільшення (у порівнянні з 1958 роком) державного бюджету СРСР на 11,3 млн крб., а всього до бюджетів союзних республік у 1959 році на вищі школи (у порівнянні з 1958) було передано:

РСФРР	476,2 млн крб.	—	76,5%
Україні	22,4	„ „	— 3,6%
Іншим респ.	123,6	„ „	— 19,9%
	622,2	„ „	— 100,0%

Якщо візьмемо тепер оцей відсотковий розподіл переданих республікам коштів на вищі школи із союзного бюджету і спробуємо розділити між республіками суму союзного бюджету на науку, то здобудемо картину, що її ілюструє табл. 21а, ст. 100.

Якщо всі бюджетові кошти на науку за 1957 рік розподілити між республіками аналогічно коштам на вищі школи в 1959 році, то матимемо усіх витрат на науку на Україні — 91 млн крб. (див. графу 4). При справедливому ж і рівномірному розподілі між союзними республіками засобів із спільної для них союзної державної скарбниці так РСФРР,

Табл. 21а

Гаданий розподіл витрат на науку між республіками в 1957 році
в млн крб. (у перерахунку на грошеві одиниці 1961)

Бюджети	Подано в бюджеті	Мало б передатися із союзного бюджету	Всього	Належало за норм. 6,79 крб. на особу	Більш (+) або менш (—) проти належного
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
РСФРР	112,3	832,4	944,7	764,0	+180,7
Україна	51,8	39,2	91,0	275,7	—184,7
Інші республіки	106,6	216,5	323,1	319,1	+ 4,0
Разом	270,7	1 088,1	1 358,8	1 358,8	0
Союзний бюджет	1 088,1	—	—	—	—
Увесь бюджет СРСР	1 358,8	—	—	—	—

як і Україна та інші 13 неросійських республік мали б одержати в 1957 році на розбудову у себе наук по 6,79 крб. на кожну одиницю своєї людности. Це дало б (див. графу 5 табл. 21а) Україні 275,7 млн крб. Тож виходить, що фактично вона одержала в 1957 році на якихось 184,7 млн крб. менше. В той же час РСФРР одержала на 180,7 млн крб. більше, ніж їй належало за нормою.

Щоб бути більш певними у вислідах, зробимо цей розрахунок ще й в інший спосіб, а саме: на підставі питомої ваги науковців та аспірантів, що працюють в наукових установах союзних республік. На жаль, за цю групу науковців у республіканському розрізі маємо відомості тільки за 1950 і 1955 рр., а за аспірантів у республіканському розрізі тільки за 1960 рік. Проте це, як побачимо далі з табл. 21б і з табл. 41, не дає підстав для турбот.

Питома вага всіх науковців України в Союзі від 1950 до 1960 року коливалася в межах від 13,8% до 12,9%. Що ж стосується науковців України, які працювали в наукових установах, то, як це видно з табл. 21б, питома вага їх в СРСР у 1950 році сягала тільки 10,4%, а в 1955 знизилася до 9,6%, себто виявила явну тенденцію до зменшення з рівнобіжною тенденцією до підвищення питомої ваги цієї групи науковців у РСФРР з 74,6% в 1950 році до 75,8% у 1955.

Так само й питома вага аспірантів України в наукових установах 1960 року сягала лише 9% все-союзної кількості цієї групи аспірантів. Хоча за всіма даними від 1955 до 1960 року відбулося переміщення деяких наукових установ та кадрів науковців з РСФРР до Узбецької, Казахської, Кир-

Табл. 216

Кількість науковців та аспірантів у наукових установах СРСР^{62а}

Показники:	Науковці		Аспіранти	Людність
	1950	1955	1960	15. 1. 59
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1. Кількість:				
РСФРР	52 586	73 100	10 348	117 534
Україна	7 334	9 300	1 478	41 869
Інші 13 респ.	10 542	14 111	4 522	49 424
Разом СРСР	70 462	96 511	16 348	208 827
2. У %/о СРСР:				
РСФРР	74,6	75,8	63,3	56,3
Україна	10,4	9,6	9,0	20,0
Інші 13 респ.	15,0	14,6	27,7	23,7
Разом СРСР	100	100	100	100

^{62а} Джерело: а) Культурное строительство СССР. Москва, 1956, ст. 252—253; б) Высшее образование СССР. Москва, 1961, ст. 224.

гизької та деяких інших неросійських республік, проте цей процес переміщення не заторкнув України і не відбився на піднесенні питомої ваги України. Отож, маючи показники цієї ваги для 1950 року — 10,4%, для 1955 — 9,6% і для 1960 — 9,0%, можемо для 1957 року взяти середній і, певне, трохи завищений відсоток — 9,6%. Якщо тепер від всієї суми витрат на науку — 1 358,8 млн крб. у 1957 році візьмемо для України оті 9,6%, то матимемо суму 130,4 млн крб. Таким чином, фактична сума витрат на науку на Україні могла бути від 91 млн крб. за першим варіантом обчислення до 130,4 млн крб. за другим варіантом. Порівнюючи ці цифри з сумою витрат, яка належала Україні по праву (275,7 млн крб.), можемо сказати, що в 1957 році для витрат на науку ЦК КПРС не додав їй десь від 145,3 до 184,7 млн крб.

Тепер перейдімо до витрат на вищі школи. Тут вже не доводиться робити навіть таких гіпотетичних обчислень. Офіційні відомості за 1959 рік розподілили 94,5% усіх витрат на вищі школи між союзними республіками (див. у додатку табл. VII). І це цілком підтвердило наш здогад, що під замаскованим «союзним бюджетом» до 1959 року ховалися витрати, роблені більш як на три чверті в РСФРР.

Розрахувавши ці республіканські суми, що їх нам дала офіційна статистика, на одиницю людности, ми здобули для 1959 року такі показники: на Україні — 4,37 крб., в інших 13 неросійських республіках разом — 4,48 крб., або на 2,5% більше, а в РСФРР — 5,82 крб., або на 33,2% більше за Україну. Отож, і в цій справі людність України була

найбільш дискримінована керівництвом ЦК КПРС.

Тепер порівняймо, скільки ж належало союзним республікам засобів на вищі школи при справедливому й рівномірному розподілі їх, і скільки ЦК КПРС фактично видав їм, складаючи свої контрольні числа на 1959 рік (див. табл. 21в).

Т а б л . 21в

*Витрати на вищі школи СРСР в 1959 році
у мільйонах карбованців. (У грошевих одиницях,
що їх запроваджено з 1961)*

Бюджети республік	Належало	Видано	Більше (+) або менше (—) про- ти належного
(1)	(2)	(3)	(4)
РСФРР	648,6	683,9	+ 35,3
Україна	231,0	182,9	—48,1
Інші 13 респ.	272,7	221,6	—51,1
Не розподілено («союзн. бюджет»)	—	63,9	—
СРСР	1 152,3	1 152,3	—63,9

З цього бачимо, що в 1959 році Україна на свої вищі школи за пересічною всесоюзнаю нормою (по 5 крб 52 коп. на особу людности) не одержала із спільної союзної скарбниці 48,1 млн крб., а інші 13 неросійських республік — 51,1 млн крб. Разом уже всі 14 неросійських республік СРСР не одержали року 1959 на розбудову своїх вищих шкіл 99,2 млн крб. Натомість РСФРР (у порівнянні з пересічною всесоюзнаю нормою) одержала на 35,3

млн крб. більше. Але це не все. Лишається ще 63,9 млн крб., не розподілених чомусь між республіками. Та немає сумніву, що коли б їх було витрачено на Україні або в інших неросійських республіках, то ховати цього офіційна статистика не стала б тим паче, що це солідна сума, з одного боку, а з другого — це був би дуже зручний момент для пропаганди про «допомогу меншим братам». Тож доводиться думати, що вся вона пішла на вищі школи РСФРР. Для того ж, щоб дискримінація не впадала занадто дуже в очі, навмисне не показано, на вищі школи якої республіки її витрачено.

На підставі всього тут сказаного можемо зробити висновок, що всі ті 99,2 млн крб., що їх у 1959 році не додано було на вищі школи неросійським республікам СРСР, пішли цілком на вищі школи РСФРР. І це в повній мірі гармонує з тим, що ми виявили раніше, аналізуючи дані про розподіл кількості студентів між національними групами людності СРСР, з одного боку, а з другого — про розподіл студентів між окремими союзними республіками.

III. АКАДЕМІЯ НАУК, УНІВЕРСИТЕТИ ТА ІНСТИТУТИ УКРАЇНИ

1. Академії Наук, галузеві академії та їхня роля в проведенні колоніальної політики ЦК КПРС

За даними на початок 1960 року, академії наук існували в 13 складових республіках, а не мали їх дві: РСФРР та Молдавія. Проте РСФРР не мала й не має своєї окремої академії наук просто через те, що Академія наук СРСР і є фактично академією наук РСФРР. І не тому тільки, що вона та майже всі її науково-дослідні інститути, секції, тощо розташовані на території РСФРР та насичені в основному науковцями-великоросами, а й тому, що вона є чисто великоруською науковою установою, яка розвиває виключно великоруську науку на великоруській мовній основі.⁶³ Назву ж їй дано всесоюзної лише для того, щоб величезний її бюджет поповнювати не з республіканського бюджету

⁶³ Див., напр.: Книги 1958 года. Каталог для заявок № 181. Издательство АН СССР. Серед книжок, що їх заплановано видати в 1958 році — жодної книжки мовою «братніх народів», а всі 349 назв великоруською мовою.

РСФРР, а з союзного бюджету цілого СРСР, себто — утримувати її за матеріяльні засоби усіх народів Союзу. Крім того, назву всесоюзної їй дано ще й для того, щоб надати їй права керувати усім науковим процесом, усіма науковими закладами усіх суверенних нібито народів СРСР. Що ж до Молдавії, то в ній до кінця 1960 року діяв просто «Молдавський філіал Академії наук ССРСР».⁶⁴ З січня 1961 року і в Молдавії філія перейменована на «АН Молдавської РСР». Проте й академії наук згаданих 14 складових неросійських республік ні в якій мірі не є національними академіями. До початку 1930-их років існували по складових республіках національні академії наук. На Україні також була Українська Академія Наук (УАН), що в 1920-их рр. була перезвана на Всеукраїнську академію наук (ВУАН). Цим підкреслювалося, що київська академія наук репрезентує українську національну науку всіх українських земель: і тих, що в УРСР, і тих, що поза межами УРСР та СРСР. Бо до ВУАН належали тоді науковці-українці, які жили й поза межами СРСР. Проте на початку 1930-их років відбувся велетенський погром Української академії наук і українських наукових кадрів.⁶⁵ Відбулися по волі ЦК КПРС — тоді ВКП(б) — примусові зміни й по інших республіках. З того часу з'являються нові стандартні назви: «Академія наук УРСР», «Академія наук БРСР», «Ака-

⁶⁴ Научные кадры... стор. 151; Правда ч. 350 за 15. XII. 60, стор. 4: «Новости дня».

⁶⁵ Див. Полонська-Василенко: Українська Академія Наук.

демія наук ГРСР» і т. д. Цим підкреслено було, що академії наук по окремих республіках ні в якій мірі не є національними академіями наук тих народів — українського, білоруського, грузинського тощо в такій мірі, скажімо, в якій мірі національною великоруською академією наук є фактично АН СРСР. Назви республіканських академій з цього часу підкреслюють, що вони є не національними, а тільки територіяльними науковими закладами, що підлягають московському центрові — всесоюзній АН СРСР і всесоюзному міністерству. А склад наукових кадрів цих республіканських академій наук комплектується за вказівками й за контролем з Москви й переважно не за рахунок національних кадрів даної неросійської республіки. Поволі ці республіканські академії наук перетворилися в руках ЦК КПРС у знаряддя русифікації й асиміляції народів неросійських республік. У знаряддя гальмування розвитку національних наук неросійських народів СРСР. Основний напрямок праці цих республіканських академій досить добре характеризує таке, наприклад, видання Академії наук Азербайджанської РСР: «Присоединение Азербейджана к России и его прогрессивные последствия в области экономической культуры» (Академия наук, Баку, 1955, 292 стор.). Академії наук неросійських республік покликані до того, щоб виправдувати колишні московські завоювання територій неросійських народів, називаючи їх прогресивними, та сприяти дальшому їх закріпленню у володінні Москви.

Різниця між АН СРСР та АН окремих республік стала полягати лише в тому, що АН СРСР (фактич-

но великоруська наукова установа) утримується, як уже сказано, за кошти союзного бюджету. А цей союзний бюджет на науку, як ми вже знаємо, становив у 1957 році 1 088,1 млн крб. (в грошових одиницях 1961), або 80,1% всіх державних коштів, що їх було призначено для розвитку наук усіх народів СРСР. Академії ж наук 14 окремих неросійських республік, будучи в основному також русифікаційними органами, утримуються на малі кошти республіканських бюджетів, з яких мізерну частку витрачають і на розвиток національних наук, щоб цим замаскувати справжню свою роль.

Про підлеглість Москві академій наук окремих нібито суверенних республік свідчать і такі факти. Кандидати на академіків обов'язково мають бути затверджені вищими партійними органами, і тільки після цього провадиться формальне обрання їх на академіків. Ті ж самі керівні партійні органи дають дозвіл і на проголошення самих вакансій в академіях.

Ці республіканські академії наук фактично є цілком безправні організації. У жодній неросійській республіці, як ми вже знаємо, не може бути без затвердження Москви надано найвищого вченого ступня — доктора наук. Та й надання вченого ступня кандидата наук або наукового звання професора, доцента тощо також підлягає абсолютному контролю московського центру. Для зрозуміння дійсного становища й ролі, скажімо, АН УРСР є характерним і той факт, що на території формально суверенної української республіки, поряд з республіканською академією наук, діють самостійно й відділи АН СРСР, а саме: «Крымская астрофизич-

ческая обсерватория» і «Севастопольская биологическая станция им. А. С. Ковалевского»,⁶⁶ які є цілком великоруськими науковими закладами.

До всього цього треба додати, що постановою від 8. IV. 1961 ЦК КПРС та Ради міністрів СРСР «О мерах по улучшению координации научно-исследовательских работ в стране и деятельности Академии наук СССР» всю наукову працю в цілому СРСР ще більш підкорено АН СРСР та спеціально створеному «Государственному комитету Совета Министров СССР по координации научно-исследовательских работ».⁶⁷ Цією постановою (яку ухвалено після спроб вистрілення ракет з людиною у сферичні простори і яку зформульовано дуже неясно, щоб не виявити, мабуть, справжньої мети цієї реформи) намічено проведення ще більшої централізації всієї наукової праці в Союзі та ще більшого узалежнення у цій справі усіх неросійських республік від московського центру. У ній читаємо:

«На Государственный комитет Совета Министров СССР по координации научно-исследовательских работ возложено руководство работой научно-исследовательских учреждений по выполнению важнейших комплексных научно-технических проблем в соответствии с директивами партии и правительства и координации деятельности Академии наук СССР, академий наук союзных республик, министерств и ведомств СССР по выполнению важнейших комплексных научно-исследовательских ра-

⁶⁶ Див. «Научные кадры» стор. 149 і 150.

⁶⁷ Правда, ч. 102 за 12. IV. 1961, стор. 1.

бот, а также по обеспечению непрерывности проведения научных исследований до внедрения их результатов в народное хозяйство».

А про Академию наук СРСР постанова каже:

«Академия наук СССР должна:

Обеспечить научное и методическое руководство и выполнение исследованиями по естественным (физике, математике, химии, биологии, наукам о Вселенной и Земле) и гуманитарным наукам в целях использования результатов законченных научных работ для развития народного хозяйства и культуры;

шире оказывать помощь академиям наук союзных республик в проведении научных исследований и осуществлять координацию деятельности подведомственных ей научно-исследовательских институтов, научных учреждений академий наук союзных республик и высших учебных заведений по теоретическим проблемам естественных и гуманитарных наук;

осуществлять научные связи с научными учреждениями зарубежных стран;

осуществлять подготовку научных кадров.

В целях сосредоточения Академии наук СССР на выполнении важнейших научно-исследовательских работ в области естественных и гуманитарных наук, а также для улучшения деятельности институтов отраслевого профиля по предложению президиума Академии наук СССР из Академии наук СССР передаются в ведение государственных комитетов Совета Министров СССР, министерств, ведомств и Совета Министров РСФСР ряд институтов и других научных учреждений, а также филиалы Академии

наук ССРСР. За Академією наук ССРСР зберігається науково-методичне керівництво філіалами».

Із цієї постанови видно, що Державному комітетові Ради міністрів СРСР для координування науково-дослідних робіт надано дуже важливі функції тотального контролю над усією науковою працею в Союзі та спрямування тієї праці в потрібному для ЦК КПРС напрямку.

Окрім Академії наук СРСР, існують ще й чотири галузеві академії. Вони також мають фіктивні титули всесоюзних, себто — міжнаціональних, бо фактично й вони є великоруськими науковими установами. Це такі академії: 1) Академія будівництва та архітектури СРСР, 2) Академія мистецтв СРСР, 3) Академія медичних наук СРСР, 4) Всесоюзна ордена Леніна Академія сільсько-господарських наук ім. В. І. Леніна. Цих галузевих академій також не має РСФРР, бо ролю безпосередніх обслуговувачів цієї республіки і відіграють згадані чотири академії.

Мета надання їм титулів «всесоюзних» та ж сама, що й надання титулу «всесоюзної» московській Академії наук (АН ССРСР), себто мета політична: русифікаційно-асиміляційна й надзорчо-керівна. Варто тут нагадати один відомий епізод з історії надання цим великоруським академіям титулів «всесоюзних», що про нього розповів восени 1933 року П. Постишев у своєму публічному виступі. Цей епізод цілком ясно говорить, що тодішня (ще не зовсім знищена на той час) опозиція комуністів-українців в КП(б)У старалася перешкоджати тій акції, але — безуспішно. Намагаючися дискредитувати Мико-

лу Скрипника в очах членів КПРС — тоді ВКП(б) — Постишев говорив:

... «Або ось вам думка Скрипника в питанні про організацію Всесоюзної сільсько-господарської академії: „Я заперечую проти організації Всесоюзної сільсько-господарської академії. Нема ніякої рації створювати таку академію. Пора припинити цю лінію надання всесоюзного значення й сільсько-господарській академії”. Ви бачите, Скрипник все союзне буквально зустрів у багнети. Союз Радянських Соціалістичних Республік уявлявся йому на зразок такого органу, як Ліга Націй, куди можна періодично з'їжджатися побалакати, але який не повинен мати реального впливу на життя й роботу окремих республік».⁶⁸

Виявляючи тут факт спротиву комуністів-українців наданню центральним великоруським науковим закладам *титулів і прав* всесоюзних, Постишев разом з тим, хоча й не прямо, виявив і справжні наміри ЦК КПРС у цій справі: підпорядкувати наукову працю усіх національних неросійських республік наглядові й керівництву московських центрів, що діють за безпосередніми вказівками і за наглядом ЦК партії.

Згадані галузеві академії існують не по всіх неросійських складових республіках. Так, академії сільсько-господарських наук існують тільки в п'яти республіках: Україна, Білорусія, Узбекистан, Казахстан та Грузія. А академія будівництва й архітектури існує тільки на Україні.

⁶⁸ Постишев, стор. 52-53.

Цікаво також, що РСФРР, яка не має нібито власної академії наук, а також галузевих академій: сільського господарства, будівництва й архітектури, медичних наук та мистецтва, разом з тим має Академію педагогічних наук РСФРР та Академію комунального господарства РСФРР ім. К. Д. Памфілова.⁶⁹ Але подібних галузевих академій не має вже жодна неросійська складова республіка СРСР. Тому й цим двом галузевим академіям РСФРР теж фактично надано ролю всесоюзних. Це видно, між іншим, і з наступного факту. Всі підручники (окрім підручників, мабуть, з рідної мови й літератури) для середніх і навіть початкових шкіл не пишуться місцевими національними силами неросійських республік, а *перекладаються* з великоруської мови готові підручники, що їх складено для шкіл РСФРР за вказівками й програмою Академії педагогічних наук РСФРР. Досить переглянути каталоги київського видавництва «Радянська Школа», що видає підручники українською мовою,⁷⁰ щоб наочно пересвідчитися в цьому. Наприклад: «Фізика» — Пьоришкіна, Фалєєва, Краукліса; «Алгебра» — Барсукова або Кісельова; «Геометрія» — Нікітіна або Кісельова; «Тригонометрія» — Новосьолова; «Зоологія» — Шаласєва, Рикова; «Ботаніка» — Всесвятського; «Анатомія й фізіологія людини» — Гараб'яна і Маркова; «Історія стародавнього світу» — Коровкіна; «Історія середніх віків» — Косьмінського;

⁶⁹ Научные кадры, стор. 160.

⁷⁰ Див., наприклад: Підручники та методична література учбово-педагогічного видавництва «Радянська Школа» українською мовою...

«Нова історія» — Єфімова або Галкіна і Хвостова і багато інших. Все це — *переклади* з великоруської мови підручників, що їх ухвалила Академія педагогічних наук РСФРР для шкіл своєї республіки. Навіть підручники для молодших клас (назвемо для взірця примітивну «Книгу для читання з географії» Блонської та Рауша) є перекладами з великоруської мови.

У наслідок запровадження цього способу досягається потрійної мети: а) встановлюється легкий нагляд за змістом усіх підручників, який має бути цілком згідний з давньою великоруською великодержавною політичною концепцією, що її цілком асимілювала й засвоїла провідна верства КПСР; б) гальмується створення й усталення власної національної термінології неросійських народів СРСР, гальмується розвиток їхніх національних культур; в) не допускається до зростання по неросійських республіках власних кваліфікованих педагогічних кадрів, здатних до складання якісних шкільних підручників своєю рідною мовою. Та й звідки можуть братися ці фахівці, коли в самій АН УРСР немає, скажімо (подаємо лише один яскравий приклад), жодного українця-дослідника питань світової історії? Це — в республіці із 42 млн людности. Показовим також є й те, що на XI міжнародному конгресі істориків у Стокгольмі 21-27. VIII. 1960 серед делегатів з СРСР, кількість яких досягала більше півсотні, був лише один історик-українець з УРСР.⁷¹

⁷¹ Див.: а) П. Феденко: XI міжнародний конгрес історичних наук («Вільна Україна» ч. 28); б) О. Р. В умовах колоніалізму...

Але перейдімо ще до аналізу статистичних даних Книжкової палати СРСР.

Т а б л . 22

Видано назв підручників мовами неросійських народів СРСР для початкових шкіл і середніх без літератури для заочного навчання⁷²

Роки	Кількість назв	У т. ч. перекладів	У % до всієї кількості назв (гр. 2)	
			Переклади	Оригінальні
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1956	1 368	833	60,9	39,1
1957	1 623	916	56,4	43,6
1958	1 789	1 009	56,4	43,6
1959	1 739	962	55,3	44,7
1960	1 727	964	55,8	44,2
Разом за 5 років	8 246	4 684	56,8	43,2

Як видно з цифрових даних табл. 22, серед підручників для початкових і середніх шкіл для всіх неросійських народів СРСР переклади з великоруської мови становили за п'ятиріччя — 56,8% всієї кількості підручників, а оригінальні підручники — 43,2%. Позитивним тут є хіба лише те, що за ці чотири роки питома вага перекладених підручників знизилася з 60,9% у 1956 році до 55,8% у 1960, себто

⁷² Печать СССР в 1956 и 1957 гг., стор. 122-123;

„ „ в 1958 г., стор. 116-117;

„ „ в 1959 г., стор. 116-117;

„ „ в 1960 г., стор. 116-117;

— виявила деяку тенденцію до зниження при рівнобіжній тенденції до збільшення оригінальних підручників з 39,1% до 44,2%.

Як звичайно, використовуване тут джерело подає підручники мовами усіх неросійських народів разом, а тому не виділяє окремо й підручників українською мовою. Та після перегляду каталогів в-ва «Радянська Школа» на 1958 і 1959 рр. у нас створилося враження, що серед підручників українською мовою перекладені становлять значно більший відсоток, ніж 56,8%, що їх вираховано пересічно за п'ять років для підручників на всіх неросійських мовах СРСР. На жаль, у каталогах немає позначень, який підручник є перекладом, а нам особисто не всі автори підручників відомі.

Що ж стосується підручників для вищих шкіл неросійських народів СРСР, то тут, за тим же джерелом, ми маємо такі дані.

Т а б л . 23

Видано назв підручників мовами неросійських народів СРСР для вищих шкіл

Роки	Кількість назв	У т. ч. перекладів	У % до всієї кількості назв (гр. 2)	
			Переклади	Оригінальні
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1956	447	143	32,0	68,0
1957	486	126	25,9	74,1
1958	570	146	25,6	74,4
1959	694	165	23,8	76,2
1960	782	206	26,3	73,7
Разом за 5 років	2 979	786	26,7	73,3

На перший погляд справа із виданням оригінальних підручників для вищих шкіл мовами неросійських народів виглядає краще, ніж видання оригінальних підручників для середніх і початкових шкіл. Із 2 979 назв цих підручників за п'ять років переклади становили тільки 786 назв, або 26,7%, а оригінальні — 73,3%. Крім того, з табл. 23 видно, що кількість перекладених з 32,0% у 1956 році зменшилася до 23,8% в 1959, а оригінальних натомість збільшилася з 68,0% у 1956 році до 76,2% у 1959. Явище, здавалося б, цілком позитивне. Але воно майже цілком обезцінюється двома моментами. По-перше, в 1960 році кількість перекладених для початкової й середньої школи підручників знову виявила тенденцію до збільшення, піднявшись до 26,3%, а оригінальних — зменшилася до 73,7%. По-друге, підручників мовами неросійських народів взагалі, а підручників для вищих шкіл особливо, видається дуже мало і абсолютно неспівмірно з питомою вагою тих неросійських народів в СРСР. Наочно можна побачити це з наступної табл. 24, в якій ми звели до купи відомості про тиражі примірників цих підручників, бо тільки тиражі й надаються для порівняння з питомою вагою людности.

Ми вже знаємо, що на 15. I. 1959 великороси в СРСР становили 54,6%, а люди інших національностей — 45,4%. Отож, якщо тираж примірників для середніх і початкових шкіл мовами неросійських народів СРСР сягав за чотири роки тільки 26,8%, замість належних їм за правом рівності 45,4% всієї кількості підручників СРСР, себто — замість 506,4 млн примірників тиражу за п'ятиріччя, то на підставі цього можна вирахувати, що діти

Табл. 24

Видано в СРСР підручників для шкіл (тираж в млн примірників)⁷³

Назви показників	Тираж усіх підручників	У т. ч. мовами нерос. народів	Мовами неросійських народів у % до гр. 2
(1)	(2)	(3)	(4)
<i>1. Для початкових та середніх шкіл:</i>			
1956	213,4	51,3	24,1
1957	236,4	65,3	27,6
1958	215,4	62,0	28,7
1959	220,4	55,0	25,0
1960	229,9	65,9	28,7
Разом за п'ять років	1 115,5	299,5	26,8
<i>2. Для вищих шкіл:</i>			
1956	22,3	1,2	5,4
1957	19,8	1,2	6,1
1958	24,9	1,4	5,6
1959	24,6	1,8	7,3
1960	27,9	2,1	7,5
Разом за п'ять років	119,5	7,7	6,4

⁷³ Складено за тим же джерелом.

неросіян у школах, початковій та середній, змушені русифікаційною політикою ЦК КПСР користуватися з підручників великоруською мовою пересічно на 59,1%, а з підручників рідною мовою тільки на 40,9%. Але й серед оцих 40,9% підручників рідною мовою більше половини, як ми бачили з даних табл. 22, становлять підручники перекладені з великоруської мови.

Та ще гірша справа з підручниками для вищих шкіл. Тут русифікація досягла найвищого ступеня. Пересічно за чотири роки тираж примірників неросійськими мовами народів СРСР становив всього лише 6,4% при питомій вазі неросійських народів у Союзі — 45,4%. Таким чином за п'ятиріччя (1956-1960) неросійські народи, замість належних їм 54,4 млн примірників підручників для вищих шкіл рідними для них мовами, одержали тільки 7,7 млн примірників, або у сім разів менше. Це означає, що студенти-неросіяни могли користуватися у своїх вищих школах з підручників рідною мовою тільки у 14,2 випадках із сотні. А тепер бачимо, що навіть серед тієї мізерної кількості підручників рідною мовою майже четверта частина є переклади з великоруської мови.

Для ілюстрації варто подати тут ще й такий факт. У Києві 16-18. V. 1957 відбулася нарада математиків України. У тій нараді взяло участь близько 300 «математиків-працівників вищих шкіл та науково-дослідних інститутів республіки та з Кишинєва (Молдавія), а також аспіранти й студенти Києва». У п. 7 ухвал (після обговорення становища з навчальною й монографічною математичною літературою) сказано:

«Практикувати видання українськими видавництвами перекладів наукової математичної літератури з чужоземних мов.

Налагодити випуск оригінальної навчальної літератури на українській мові».⁷⁴

З цієї ухвали ясно видно, що оригінальної навчальної літератури на українській мові з математики або зовсім немає, або є її абсолютно недостатня кількість, інакше бо ніхто не став би пропонувати до ухвали такої резолюції, а тим паче — не ухвалював би її. Так само з цієї постанови видно, що й перекладів на українську мову закордонних математичних праць немає, через що нарада й ухвалила звернення про «практикування» видань таких перекладів. Та ця ухвала була, видно, звичайним «гласом вопіючого в пустелі». Про це свідчить такий факт. Як відомо, славетний математик-українець Остроградський (1801-1861) удосконалювався в математичній науці у Франції, а тому багато праць з математики й написав він французькою мовою. Здавалося, нормальним було б, щоб АН УРСР до сторіччя з дня його смерті подбала перекласти його праці на українську мову. Проте з «Украинского математического журнала», що його АН УРСР видає великоруською мовою, ми дізнаємося про видання в Києві праць Остроградського в перекладі на *великоруську* мову. У ч. I за 1960 рік на стор. 110 читаємо:

«Остроградский М. В. Полное собрание трудов в трех томах. Т. I [Работы по математической физи-

⁷⁴ Успехи математич. наук, том XII, випуск 6 (78), стор. 215-220.

ке: по механіці деформовуваних серед, по теорії потенціала, теорії теплоти і магнетизма. Курс небесної механіки. Переклад з француз. під редакцією І. Б. Погребиського. Коментарії і примічання І. Б. Погребиського і В. І. Антонової. Відв. редактори I тома: Н. Н. Боголюбов, І. З. Штокало]. Вид. АН УРСР, Київ, 1959. [Віддруковано в Львові]. 312 ст., 2000 екземпль., 26 рубль. 60 коп., з портретом Остроградського 1840 г.».

Натомість на Україні, як повідомляла київська преса, мають бути видані в перекладі на українську мову твори М. В. Ломоносова, першого вченого великороса з XVIII ст. Щоправда, двадцятидворічний Ломоносов року 1733 приїздив до Києва для підвищення своєї освіти в Київській Академії і прожив тут понад рік. Але на цьому й закінчився зв'язок Ломоносова з Україною. І його твори (які були важливим чинником в історії розвитку великоруської науки й культури) нічим не пов'язані з історією розвитку української науки й культури, і для України вони мають вартість у багато разів меншу, ніж твори Остроградського.

Закінчуючи наші зауваження про АН УРСР та її роль у проведенні політики ЦК КПКР, мусимо все ж сказати, що вона є визначним науковим центром. У цьому немає найменшого сумніву. Великий сумнів є тільки в одному — чи можна вважати її національним українським центром і чи науковці-українці становлять у ній бодай домінуючу провідну групу? За всіма даними вони такої домінуючої групи в Академії УРСР не творять, і влада не даремно ховає національний склад співробітників її, а на чолі її протягом десятиріч стоїть неукра-

їнець. Отже, не може вона бути й дійсно українським науковим центром.

Важко дати й більш-менш ясну числову характеристику АН УРСР. Ось приклад. О. В. Палладін, президент АН УРСР, виступаючи 31. V. 57 у дебатах з приводу доповіді Н. Т. Кальченка на четвертій сесії Верховної Ради УРСР говорив:

«Завдання боротьби за технічний прогрес вимагає наближення діяльності наукових закладів та інститутів Академії наук УРСР до підприємств і будов. Не можна вважати нормальним, що з 170 науково-дослідних інститутів нашої республіки близько 80 розміщено в Києві і близько 40 — в Харкові, тобто в цих двох містах зосереджено 70^{0/0} усіх науково-дослідних закладів. А водночас жодного науково-дослідного закладу немає в таких великих промислових центрах, як Запоріжжя, Ворошиловград, Миколаїв та інші».⁷⁵

Та проминуло півроку, і «Радянська Україна» за доповідями О. В. Палладіна і М. П. Семененка на ювілейних зборах АН УРСР подала:

... «Академія наук УРСР за роки Радянської влади перетворилася у визначний центр Союзу. (Характерне підкреслення: не України, а Союзу — Д. С.). У її складі нині налічується понад 50 науково-дослідних установ, працює більш 9 тисяч співробітників».⁷⁶

У цій інформації говориться, як бачимо, не про «170 науково-дослідних інститутів нашої республі-

⁷⁵ «Радянська Україна», ч. 128 за I. VI. 1957.

⁷⁶ «Радянська Україна», ч. 293 за 18. XII. 57.

ки», а тільки про «понад 50 науково-дослідних установ». Але через чотири дні після того в «Радянській культурі» ми читаємо:

«Академія наук УРСР налічує 35 інститутів, 6 музеїв, 5 заповідників. Тут працює велика армія науковців — 1 629 наукових співробітників, серед них 92 академіки, 112 членів-кореспондентів, 208 докторів наук та 953 кандидати наук».⁷⁷

Отож це нове повідомлення в центральній київській пресі говорить вже не про 170 і не про «понад 50», а тільки про 46 наукових інститутів, музеїв та заповідників. І працює в них вже не «більше 9 тисяч співробітників», а тільки «1 629 наукових співробітників». Така неохайна, заплутана й суперечна інформація протягом півріччя в центральній урядовій київській пресі.

Щоб якось розібратися у всьому цьому хаосі незвичайних суперечностей, беремо до рук солідну, як на зовнішній вигляд, публікацію АН УРСР — «Розвиток науки в Українській РСР за 40 років», що має 532 стор. чвертки. У цьому виданні вміщено чимало статей про працю Академії в галузі різних наук. Але з них важко зрозуміти, що фактично зроблено й робиться в галузі розвитку української, а що в галузі великоруської науки на Україні. Немає й загальної вступної статті, яка давала б уявлення про структуру академії й величину та напрямки праці наукових її закладів. У передмові ж, що її написав президент АН О. В. Палладін, є про все, що хочеш. Є в ній і про «стару Росію», і про те,

⁷⁷ «Радянська культура», ч. 102 за 22. XII. 57.

що «імена найвидатніших російських математиків, механіків, хеміків, геологів, біологів назавжди увійшли в історію світової культури». Є й про те, що «комуністична партія та радянський уряд за 40 років піднесли науку у всіх республіках», та що, «крім Академії наук ССРСР, у нас є тепер 13 академій наук в Союзних радянських республіках». Є й про те, що «науковим дослідженням займається тепер майже чверть мільйона наукових працівників різних національностей». Одне слово, є про Росію, про російських вчених, про російську науку, а немає в статті президента нічого тільки про Україну, про АН УРСР та про розвиток на Україні національної науки, базованої на українській мовній основі. Вся ця передмова (як і личить московському на Україні воєводі від науки) написана тільки з пропагандивною метою возвеличити «мудре керівництво КПРС» та підкреслити велич російської науки. Такий же характер має й більшість статей, що їх присвячено різним галузям наук.⁷⁸

2. Прикметна особливість видань АН УРСР

Перейдімо тепер до видавничої діяльності самої АН УРСР. У статті, що була надрукована в 1958 році в газеті «Народна Воля», подавалося, що, за даними московських каталогів «Международной книги» ч. 85 і 85а на 1957 рік, АН УРСР плянувала ви-

⁷⁸ Див. також докладну рецензію на це видання: Полонська-Василенко: Розвиток науки...

дати того року (що був роком партійного ювілею) 102 книги українською мовою (48,4⁰/о) і 109 книг великоруською мовою (51,6⁰/о). Підкреслювалося в статті, що серед запланованих українською мовою видань переважали праці з історії партії, мовознавства, літератури та мистецтва. І навпаки, з техніки, промисловости, математики, хемії й медицини видань українською мовою в цих каталогах цілком бракувало. І що навіть з сільського господарства значну кількість публікацій заплановано було видати не українською, а великоруською мовою, хоча сільське господарство — це одна з основних галузів народного господарства України.⁷⁹ На жаль, нам не пощастило роздобути для власного безпосереднього перегляду рівнобіжних каталогів видань, що їх плянувала надрукувати АН УРСР українською й великоруською мовами за низку років, а в т. ч. й 1957 року. У нашому розпорядженні є лише два рівнобіжні каталоги на один лише 1958 рік, та й то каталог видань великоруською мовою з деякими вирізками в середині, що їх зроблено кимсь при замовленні книжок. Та все ж на підставі цих двох каталогів нам пощастило скласти цікаву числову характеристику видань АН УРСР по основних розділах наук. (Див. табл. 25, на стор. 128).

Порівняння числових даних граф 2 й 3 табл. 25 виявляє нам яскраве видовище. Року 1958 АН УРСР не запланувала ніяких видань українською мовою з таких наук: математики, астрономії, фізики, механіки, хемії, медицини та фізіології, хоча видань великоруською мовою з цих наук було запланова-

⁷⁹ Т-ич Ю.: Академія наук...

но подостатком — разом аж 25 назв. Явище цілком тотожне з тим, що було запримічене в каталозі видань на 1957 рік і про що згадувалося передніше. Отже, це явище не є випадковим. З цього можна зробити висновок, що фахівців-українців із зазначених 7 галузів наук АН УРСР немає, хоча має з цих галузів наук цілком досить фахівців-неукраїнців. Або, якщо фахівців-українців з цих галузів наук АН УРСР має, то вони чомусь не можуть чи утримуються писати українською мовою. Тоді постає питання: чому? яка тому причина? Адже це явище цілком не нормальне.

Далі бачимо, що видань з геології заплановано було українською мовою 7, проти 16 великоруською мовою, або у 2,3 раза менше. Видань з техніки й промисловости українською мовою було 4 проти 47 назв великоруською мовою, або майже в 12 разів менше. Видань з сільського господарства українською мовою заплановано було 3, проти якихось 22 назв великоруською мовою, або майже в 7 разів менше. В цілому ж видань українською мовою на 1958 рік було заплановано 98, проти 144 великоруською мовою, або майже в півтора рази менше.

З аналізу цих даних ясно випливає, що політика ЦК КПРС спрямована на те, щоб наукову літературу українською мовою обмежити по змозі галузями наук суспільствознавчих, літературознавчих, мовознавчих, надавши цим усій українській науці на українській мовній основі специфічного провінційного характеру й значення. І це тим паче, що у зазначених галузях наук СРСР, як усім відомо, панує здебільшого пропаганда та псевдонауковість, яких майже не можна втиснути в праці з ма-

Табл. 25

*Кількість книжок, що їх було заплановано до видання
Академією наук УРСР у 1958 році⁸⁰*

Галузі наук (1)	Україн- ською мовою (2)	Велико- рус. мовою (3)
I. Суспільно-політична та соціально- економічна література	33	(13)
II. Літературознавство. Художня література	11	—
III. Мовознавство	15	—
IV. Мистецтвознавство	10	(4)

⁸⁰ Табл. 25 складена за каталогом «Международ. Книги»:

а) Книги видавництва АН УРСР укр. мов. ч. 29а, 1958.

б) Книги издательства АН УССР на русск. языке, выпуск I, 1958.

У дужках показані наблизні цифри з можливою помилкою на одну або дві одиниці, бо, як зазначено було, деякі сторінки каталога попсовані вирізками, а цілого каталога не пощастило здобути.

(Продовження табл. 25)

Галузі наук	Українською мовою	Великорус. мовою
(1)	(2)	(3)
V. Природничі науки	22	45
У тому числі:		
1. Математика	—	2
2. Астрономія	—	2
3. Фізика. Механіка	—	5
4. Хемія	—	5
5. Геологія	7	16
6. Природознавство (ботаніка, зоологія, гідрографія)	15	15
VI. Техніка. Промисловість	4	(47)
VII. Сільське господарство	3	(22)
VIII. Медицина. Фізіологія	—	(11)
IX. Друк. Книгознавство	—	2
	Разом	144
	У %/о	59,5

тематики, астрономії, фізики, механіки, хемії тощо.⁸¹

Отож, для партії краще, коли така непевна з наукового погляду література буде переважати саме у виданнях українською мовою. Тож якісний склад наукових видань АН УРСР українською мовою в 1958 році був у кілька разів гірший за якісний склад видань тої ж АН УРСР великоруською мовою. Наочно цифрами ілюструє це згущена таблиця 26, на стор. 131.

З показників табл. 26 бачимо, що найважливіші за наших часів видання другої групи (техніка, промисловість, природничі й точні науки, сільське господарство, медицина та фізіологія) становлять серед видань українською мовою тільки 29 назв, або 29,6% всієї кількості видань українською мовою. Натомість серед видань великоруською мовою ці видання другої групи мають 127 назв, або 88,2% всієї кількості видань АН УРСР великоруською мовою. В цілому ж кількість книжок цієї другої групи українською мовою у 4,4 раза менша за кількість таких же видань великоруською мовою.

Варто також порівняти тут кількість видань українською мовою, що їх запланувала АН УРСР на 1958 рік з виданнями великоруською мовою цієї ж академії та АН СРСР. У каталозі «Идательства Академии наук СССР» на 1958 рік подано всього 349

⁸¹ Див., напр., про призначення в СРСР історичної науки, яка «была и остается классовой, партийной наукой», в передовій журналу «Вопросы истории» за серпень 1960 р. Цитати з неї подас П. В. Феденко в «Материалах и сообщениях» ч. 20, Мюнхен, 1960.

Табл. 26

Кількість видань АН УРСР, що їх заплановано було на 1958 рік,
в розподілі на дві основні групи

Назви груп розділів наук (1)	Україн- ською мовою (2)	Велико- руською мовою (3)
<i>1. Кількість видань:</i>		
I. група (розділи I, II, III, IV з табл. 25)	69	17
II. „ (розділи V, VI, VII, VIII, IX)	29	127
Разом	98	144
<i>2. У % до підсумку:</i>		
I. група	70,4	11,8
II. „	29,6	88,2
Разом	100	100

Табл. 27

Порівняльні дані про видання АН СРСР та АН УРСР,
що їх було заплановано на 1958 рік

Назви показників (1)	Великоруською мовою			Укр. мовою
	АН СРСР (2)	АН УРСР (3)	Разом (4)	АН УРСР (5)
<i>1. Кількість назв книжок:</i>				
I. група публікацій	116	17	133	69
II. „ „	233	127	360	29
Разом	349	144	493	98
<i>2. У % до підсумку:</i>				
I. група публікацій	33,2	11,8	27,0	70,4
II. „ „	66,8	88,2	73,0	29,6
Разом	100	100	100	100

назв.⁸² Зводимо ці дані за тим же принципом групування, що й у табл. 26. (Див. стор. 132. табл. 27).

Гадаємо, що дальші коментарі не потрібні. Досить уважно порівняти відносні показники граф 4 та 5 таблиці 27, щоб цілком ясно зрозуміти, в якому напрямку йде політика партії щодо видань українською мовою АН УРСР.

Передніше ми зазначили, що рівнобіжні каталоги книжок мовами українською та великоруською, що їх плянувала видати АН УРСР, нам пощастило здобути тільки за 1958 рік. Проте каталоги публікацій, що їх АН УРСР плянувала видати українською мовою, нам пощастило здобути й переглянути аж за шість років — 1956, 1958-62. На підставі їх ми склали наступну порівняльну табл. ч. 28, з якої видно, як розподілялися запляновані видання між галузями наук рік за роком. (Див. стор. 34-35).

Підсумкові дані цієї табл. ч. 28 за шість років виявляють нам той же самий дуже несприятливий для української науки розподіл видань українською мовою між двома основними групами наук, що про нього ми говорили вже передніше (див. табл. 26 і 27). За шість років, разом узятих, він тільки втратив свою різкість. На першу групу наук (суспільно-політичних та економічних, літературознавства, мовознавства й мистецтвознавства, де, як уже зазначалося, особливо широка можливість для підміни науки голою партійною пропагандою) припало за шість років — 63,2% усіх книжок, а на дру-

⁸² Издательство Академии наук СССР. Книги 1958 г. Каталог 181.

*Рух кількості книжкових видань АН УРСР українською мовою
за видавничими плянами на 1956—1962 рр.⁸³*

Галузі наук 1)	1956 (2)	1958 (3)	1959 (4)	1960 (5)	1961 (6)	1962 (7)	Разом (8)
I. Суспільно-політичні й економічні	18	33	49	41	36	50	227
II. Літературознавство, Фолкльор, худож- ня література	22	11	13	9	15	26	96
III. Мовознавство, словники	8	15	14	15	12	19	83
IV. Мистецтвознавчі й художні видання	—	10	13	8	6	8	45
Разом I група	48	69	89	73	69	103	451

⁸³ Складено за каталогами «Международной книги»: Каталог в-цтва АН УРСР, 1956, ч. 60-а; 1958, ч. 29-а; 1959, ч. 17-а; 1960, ч. 5-а; 1961, ч. 12-а; 1962, ч. 13-а.

(Продовження табл. 28)

Галузі наук 1)	1956 (2)	1958 (3)	1959 (4)	1960 (5)	1961 (6)	1962 (7)	Разом (8)
V. Природничі та точні	17	22	47	26	12	38	162
VI. Техніка. Промисловість	1	4	16	24	16	15	76
VII. Сільське господарство	4	3	—	7	1	4	19
VIII. Медицина	—	—	—	2	—	—	2
IX. Бібліографія, довідники	3	—	—	—	1	—	4
Разом II група	25	29	63	59	30	57	263
Загальний підсумок	73	98	152	132	99	160	714
У % ^{0/0} до загального підсумку:							
I. група	65,8	70,4	58,6	55,3	69,7	64,4	63,2
II. група	34,2	29,6	41,4	44,7	30,3	35,6	36,8

гу групу (точні й природничі науки, техніка, промисловість, сільське господарство й медицина та фізіологія) припало тільки 36,8% усіх запланованих до видання книжок.

Уважно переглядаючи показник за кожний рік нарізно, ми виявляємо, що зазначене співвідношення між двома основними групами найгіршим було в 1958 році. Очевидно, у зв'язку із сорокріччям диктатури ЦК КПРС у Союзі пропагандивних видань під виглядом науки в неросійських республіках, а особливо ж, мабуть, на Україні, було випущено понад міру багато. Через це й питома вага видань I-ої групи зросла на Україні до 70,4% всієї кількості. У наступному ж, 1959 році, вона знизилася до 58,6%, у 1960 — до 55,3%. Проте вже в 1961 році знову піднеслася до 69,7, а в 1962 — знизилася до 64,4%.

Поряд з цим треба відзначити тут ще й друге негативне явище видавничої діяльності АН УРСР — малу кількість видань українською мовою при рівнобіжній у півтора раза більшій кількості її ж видань великоруською мовою, як це наочно видно з порівняльних даних за 1958 рік (див. табл. 27, гр. 3 і 5). Це говорить ніби про те, що кількість науковців-українців у складі АН УРСР у півтора раза менша в порівнянні з науковцями-неукраїнцями. А склад же членів АН УРСР комплектується за вказівками московського партійного центру. І це, мабуть, відповідає дійсності, бо далі (в розділі IV) з офіційних матеріалів ми довідаємося, що науковці-українці на Україні взагалі становлять *меншість*. І що понад третину науковців-українців (36,4%) змушені системою ЦК КПРС працювати за межами УРСР.

Нарешті, відзначимо тут ще й такий показовий момент. Року 1958 АН СРСР плянувала видати 349 назв книжок великоруською, звичайно, мовою, а АН УРСР плянувала видати 98 назв книжок українською мовою, або у 3,6 рази менше. А вже року 1962 це співвідношення для АН УРСР майже вдвоє погіршало. Так, АН СРСР разом із своїм сибірським відділом і без науково-популярної літератури заплянувала видати в 1962 році понад 949 назв книжок (872 + 77 + додаткові літерні номери).⁸⁴ У той же час АН УРСР заплянувала видати цього ж року (теж не рахуючи 18 назв науково-популярних) тільки 142 книжки, або в 6,7 рази менше за АН СРСР. А коли до всього цього пригадати, що питома вага й усіх наукових книжкових видань українською мовою за 1956-60 рр. була мізерною (див. розд. I, § 4, табл. 9), то справа стане цілком ясною, в якому напрямку веде свою колоніальну політику ЦК КПРС у своїй імперії, що фальшиво називається Союзом.

Із зовнішнього боку краще нібито виглядає справа з журналами. Ще року 1956 АН УРСР видавала 12 журналів: 9 українською мовою і 3 великоруською. Але у 1958 і 1959 рр. всіх журналів АН УРСР було вже 17, а в тому числі: 14 українською мовою (82,4%) і 3 великоруською (17,6%). Від 1958 до 1959 року відбулася лише така зміна: «Український ботанічний журнал» і «Мікробіологічний журнал», що року 1958 були двомісячниками, з 1959 року зменшилися і стали кварталниками. Ось їхній реєстр.

⁸⁴ Див.: а) Издательство АН СССР. Книги 1962...
б) Издательство Сибирского отделения АН СССР. Книги 1962...

Журнали Академії наук УРСР⁸⁵

Назви	Скільки чисел на рік	Річна плата в
(1)	(2)	(3)
<i>I. Українською мовою:</i>		
1. Вісник Академії наук УРСР — науковий журнал Президіума АН УРСР	12	5,00
2. Доповіді Академії наук УРСР — орган През. АН УРСР	12	7,00
3. Український ботанічний журнал — орган Інституту ботаніки АН УРСР	4	3,00
4. Геологічний журнал — орган Інституту геологічних наук АН УРСР	6	5,00
5. Прикладна механіка — орган Інституту будівельн. механіки АН УРСР	4	3,50
6. Мікробіологічний журнал — орган Інституту мікробіології АН УРСР	4	2,50
7. Український біохемічний журнал — орган Інституту біохемії АН УРСР	6	4,50

⁸⁵ Складено за: а) Украинский математич. журнал за 1958 р. б) Newspapers and Magazines of the USSR for 1959.

(Продовження табл. 29)

Назви	Скільки чисел на рік	Річна плата в \$
(1)	(2)	(3)
8. Фізіологічний журнал — орган Інституту фізіології АН УРСР	6	6,00
9. Автоматика — орган Інституту електротехніки АН УРСР	4	3,50
10. Український фізичний журнал — орган Відділу фіз.-мат. наук АН УРСР	6	5,00
11. Народна творчість та етнографія — науково-популяр- ний журнал Інституту фолкльору та етнографії АН УРСР	4	1,50
12. Радянське літературознавство — орган Інституту літератури АН УРСР	6	4,00
13. Український історичний журнал — орган Інституту історії АН УРСР	6	4,00
14. Радянське право — орган Міністерства УРСР, Проку- ратури УРСР, Верховного суду УРСР і сектора дер- жави і права АН УРСР	6	4,00
	Разом кількість	86
	Разом у %/о/о	79,6

(Див. закінчення на стор. 140)

(Закінчення табл. 29)

Назви	Скільки чисел на рік	Річна плата в \$
(1)	(2)	(3)
<i>II. Великооруською мовою:</i>		
1. Автоматическая сварка — орган Института электросварки им. Е. О. Патона АН УССР .	12	9,00
2. Украинский математический журнал — орган Института математики АН УССР	4	3,50
3. Украинский химический журнал — орган Отделения химических и геологических наук АН УССР . .	6	5,00
Разом кількість	22	17,50
Разом у %/0/0	20,4	23,0

Тут варто відзначити цікавий деталь. Журнали АН УРСР великоруською мовою кількістю назв становили 17,6%, а вже кількістю чисел за рік — 20,4%, а вартістю річної передплати (яка стоїть у зв'язку з обсягом чисел) — 23,0%. Та воно й зрозуміло. Досить переглянути весь реєстр, щоб спостерегти, що великоруською мовою на Україні видаються найважливіші журнали, яким, до речі, відповідників українською мовою немає. І це при тій умові, що сама АН СРСР (не враховуючи сюди численних періодичних видань університетів РСФРР) видає великоруською мовою чотири десятки наукових періодичних видань, серед яких є й відповідники тим виданням великоруською мовою, що їх має АН УРСР у Києві. Ось частина цих періодичних видань АН СРСР: 1) Журнал общей химии, 2) Успехи химии, 3) Журнал физической химии, 4) Журнал прикладной химии, 5) Журнал аналитической химии, 6) Известия Академии наук СССР, отделение химических наук, 7) Известия Академии наук СССР, серия математическая, 8) Прикладная математика и механика, 9) Математический сборник, 10) Журнал экспериментальной и теоретической физики, 11) Журнал технической физики тощо.⁸⁶ Як бачимо, цих журналів великоруською мовою за кошти всесоюзного бюджету, себто — за кошти всіх народів СРСР, видається багато. Проте русифікаторам потрібно, щоб такі ж журнали на Україні за кошти тісного республіканського бюдже-

⁸⁶ Складено за: а) Математич. сборник. Новая серия, том 31 (73), вып. 2. Изд. АН СССР. б) Newspapers and Magazines of the USSR for 1959.

ту також виходили не українською, а великоруською мовою, хоча відповідників їм українською мовою немає.

При розгляді табл. 29 може здатися, що наукових журналів українською мовою є все ж чимало, і вони становлять значну питому вагу в СРСР. Такий висновок був би поспішний і помилковий. Дійсний стан речей виявляє лише порівняння. На жаль, ми не можемо порівнювати даних про журнали в розрізі мов видання, а тільки в розрізі республік, бо лише ці відомості подає офіційна статистика. А в кожній неросійській республіці обов'язково виходять журнали й великоруською мовою. За 1959 рік ми можемо вирахувати таку порівняльну цифрову картину. (Див. стор. 144-145).

Як видно з цифрових даних табл. 30, на Україні журнали (й інші видання, що продовжуються) в 1959 році становили: а) з питань техніки, промисловости, транспорту та зв'язку — 3,1⁰/₀ і б) з питань природознавства та математики — 0,7⁰/₀ відповідних всесоюзних кількостей. Це при питомій вазі людности України — 20,0. При цьому мусимо нагадати, що ці мізерні показники стосуються як періодичних і спорадичних видань українською мовою, так і журналів великоруською мовою разом. Гадаємо, що далі пояснювати табл. 30 немає потреби, бо вона й сама в наочний спосіб розкриває суть справи.

На закінчення додамо, що з кінцем 1959 року в складі журналів АН УРСР, які перераховано у табл. 29, відбулися деякі зміни. Так, з початку 1960 року почав виходити «українською й російською мовами» двомісячник «Економіка радянської України» — орган Держплану Ради міністрів УРСР та

Інституту економіки АН УРСР. Далі, з початком же 1960 року «Вісник АН УРСР» (укр. мовою) перестав виходити. Формально його присдали до «Доповідей АН УРСР» (теж укр. мовою, але з резюме великоруською та англійською мовами). Фактично ж — «скоротили», бо від того «Доповіді АН УРСР» не стали відповідно більшими. А вже року 1959 річна передплата на «Вісник» і на «Доповіді» разом виносила \$ 12,00, а року 1962 на обидва об'єднані ці журнали — тільки \$ 8,50, хоч у порівнянні з роком 1959 всі журнали АН УРСР (за винятком «Автоматической сварки») подорожчали в півтора-два рази. Це наочно видно при порівнянні каталогів цих двох років (1959-62). Отож, замість двох місячників українською мовою АН УРСР почала видавати тільки один. Натомість у реєстрі журнальних видань УРСР на 1962 рік під числом 3239, під яким раніше стояв «Вісник АН УРСР», з'явився тепер журнал «Порошковая металлургия» АН УРСР, але вже — великоруською мовою. Таким чином, якщо серед усіх 17 журналів АН УРСР кількість журналів великоруською мовою (3) в 1959 році становила ще 17,6%, а річна передплата їх — 23,0%, то вже в 1962 році серед 18 журналів АН УРСР питома вага великоруських журналів (4) піднялася до 22,2%, а річна передплата до 25,3%.⁸⁸

⁸⁸ Газеты и журналы СССР. 1962, стор. 172-180. Журнал «Економіка радян. України» при підрахунку однесено до групи української, хоча здекларований він двомовним.

Табл. 30

Тираж журналів УРСР та інших видань, що продовжуються
за 1959 р. великоруською й українською мовою разом⁸⁷

Назви показників	Людність 15. 1. 59	Природознавчих і математичних наук	З техніки, промис- ловости, транспор- ту, зв'язку
(1)	(2)	(3)	(4)
<i>1. У тисячах:</i>			
РСФРР	117 494	11 465	108 486
Україна	41 893	90	3 810
Інші республіки	49 440	342	11 482
СРСР	208 827	11 897	123 778
<i>2. У % до СРСР:</i>			
РСФРР	56,3	96,4	87,6
Україна	20,0	0,7	3,1
Інші республіки	23,7	2,9	9,3
СРСР	100	100	100

⁸⁷ Складено за: Печать СССР в 1959 г., стор. 135-139.

(Продовження табл. 30)

Назви показників	Людність 15. 1. 59	Природознавчих і математичних наук	З техніки, промис- ловости, транспор- ту, зв'язку
(1)	(2)	(3)	(4)

3. На скільки %/о більше
(+) або менше (—) проти
питомої ваги людности:

РСФРР	—	+40,1	+31,3
Україна	—	—19,3	—16,9
Інші республіки	—	—20,8	—14,4

3. Напрямок політики ЦК КПРС на ділянці математичних публікацій в УРСР

Натрапивши в «Украинском математическом журнале» на реєстри праць математиків — Ю. Д. Соколова, Є. Я. Ремеза, К. Я. Латишової й М. М. Боголюбова, а потім в «Успехах математических наук» на реєстр праць А. К. Сушкевича, ми кілька років тому спробували підрахувати кількість тих праць по роках, а потім десятиріччях: 1922-1931, 1932-1941, 1942-1951 і 1952-56 рр. Цей підрахунок, як ми й сподівалися, дав незвичайно яскраву й прикметну картину руху. Діставши тепер московську публікацію «Математика в СССР за сорок лет», ми вирішили перевірити наслідки свого передущого досліді, взявши для цього підрахунку більшу кількість відомостей про праці математиків України. Проте, щоб не втопитися в матеріалі і не розтягти підрахунків на довгі місяці чи навіть пару років, ми обмежили своє завдання. Вирішили брати до підрахунку бібліографію лише тих математиків, що працювали на Україні довший час і протягом 1922-56 рр. надрукували не менше 10 назв своїх праць. А сам підрахунок вирішили робити не по роках (що було б, мабуть, доцільно й цікаво), а тільки по взятих вже раніше десятиріччях, кінчаючи останнє неповне десятиріччя 1956 роком, як це зробили ми при першій спробі. І це тим паче, що й «Математика в СРСР за сорок років» далі 1957 року бібліографії не подає.

У такий спосіб ми вибрали 47 найпродуктивніших математиків, що більш-менш довший час працювали або працюють на Україні. Виявилось, що

31 з них за період 1922-56 рр. має якусь кількість математичних праць, що їх було видруковано українською мовою. Ми їх звели в І-шу групу й відомості про них подаємо персонально за кожного. Інші 16 математиків України не мали за взятий період жодної праці українською мовою, але все ж кожен з них мав не менше як по 10 друкованих праць. Ці математики, за винятком Бржечка, почали друкувати свої праці з другого десятиріччя (1932-41), коли провадився вже розгром українських кадрів на Україні. А дехто з них почав виступати в друку ще пізніше — у третьому десятиріччі. Ці математики зведені у нас у II-гу групу. Сюди входять: В. Ф. Бржечка, С. Д. Ейдельман, Т. Я. Загорський, К. В. Задирака, Б. Я. Левін, М. С. Лівшиц, А. І. Мандзюк, В. А. Марченко, Д. П. Мільман, Г. М. Мірак'ян, О. С. Парасюк, А. В. Погорелов, М. А. Рутман, А. Ф. Тіман, М. Ф. Тіман, Й. З. Штокало.

Мовний розподіл наукових праць усіх цих математиків в цілому за весь період подаємо в табл. 31.

Як бачимо, у вибірковий підрахунок увійшло всього 1879 друкованих праць, що належать 47 математикам. З того числа надруковано українською мовою — 488, або 26,0% всієї кількості праць, великоруською мовою — 1062 праці, або 56,5% і закордонними мовами — 329 праць, або 17,5. Тут не може не викликати здивування факт, що в Українській РСР, — яка за конституцією є нібито суверенною й самостійною державою, — за 35 років не з'явилося кадрів математиків-українців, здібних писати свої праці українською мовою. Адже з усієї кількості взятих тут для підрахунку праць лише

(Див. далі стор. 151).

*Скільки праць і якою мовою видано було за 1922—56 рр.
математиками України*

Прізвища математиків	Україн. мовою	Великорусь. мовою	Закордон. мовами	Разом
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1. Ахієзер Н. І.	7	58	25	90
Боголюбов М. М.	29	44	54	127
Бреус К. А.	5	5	—	10
Букресв Б. Я.	12	8	—	20
5. Гнеденко Б. В.	5	54	4	63
Дрінфельд Г. І.	10	8	3	21
Зморович В. А.	10	21	1	32
Зуховицький С. І.	13	11	—	24
Коваль П. Й.	6	5	—	11
10. Кованько А. С.	6	17	—	23
Котелянський Д. М.	3	9	—	12
Кравчук М. П.	71	10	19	100
Крейн М. Г.	10	109	28	147
Крилов Н. М.	16	10	62	88

(Продовження табл. 31)

Прізвища математиків	Україн. мовою	Великорусь. мовою	Закордон. мовами	Разом
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
15. Круковський Б. В.	1	9	—	10
Латишова К. Я.	28	13	—	41
Левітан Б. М.	2	72	6	80
Лопатинський Яр. Б.	3	17	—	20
Марчевський М. Н.	2	10	—	12
20. Огневицький І. Є.	2	30	5	37
Орлов М. Х.	8	—	4	12
Погребиський Й. С.	5	9	—	14
Пфейфер Г. В.	85	30	49	164
Ремез Є. Я.	34	26	12	72
25. Сінцов Д. М.	24	33	15	72
Смогоржевський А. С.	21	16	3	40
Соколов Ю. Д.	41	38	6	85
Сушкевич Ант. Каз.	14	41	15	70
Тополянський Д. Б.	4	9	—	13
30. Феценко С. Ф.	6	9	1	16
Фільчаков П. Ф.	5	30	—	35
Разом I група (31 математик)	488	761	312	1 561
Разом II група (16 математиків)	—	301	17	318
Всього (кількість)	488	1 062	329	1 879
Всього у %/о	26,0	56,5	17,5	100

*Розподіл кількості наукових праць 47 математиків України
за 1922—56 рр. по десятиріччях*

Періоди років	Українською мовою	Великоруською мовою	Закордонними мовами	Всіма мовами разом
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
<i>1. Кількість праць:</i>				
1922 — 1931	103	84	155	342
1932 — 1941	265	215	163	643
1942 — 1951	84	380	7	471
1952 — 1956	36	383	4	423
Разом	488	1 062	329	1 879
<i>2. Те саме у %/о/о:</i>				
1922 — 1931	30,1	24,6	45,3	100
1932 — 1941	41,2	33,4	25,4	100
1942 — 1951	17,8	80,7	1,5	100
1952 — 1956	8,5	90,5	1,0	100

(Див. також у додаткові табл. X)

26,0% надруковані українською мовою. І як погодити цей дивний факт із твердженням президента АН УРСР О. В. Палладіна (до речі, великороса з походження), що «велика жовтнева соціалістична революція (себто збройне захоплення більшовицькою партією влади в країні — Д. С.) створила найширші можливості для розвитку культури й науки УРСР»? Чому ж тоді український народ протягом життя цілого покоління (що виросло вже під диктатурою ЦК КПРС) не скористався з тих «найширших можливостей»? Як погодити цей факт і з дальшим твердженням О. В. Палладіна, де він говорить, що на Україні нібито «пишним цвітом розквітла радянська культура й наука національні формою, соціалістичні змістом».⁸⁹ Адже ми щойно бачили тут, що за 35 років ніякого «пишного цвіту» на Україні математичної науки на українській мовній основі не відбулося, а було тільки жалюгідне животіння, окреслене 26%. Очевидно, президент АН УРСР, пишучи про «пишний розквіт радянської культури й науки, національних формою й соціалістичних змістом», розумів під навмисно створеним маскувальним словом «радянська» не українську, а тільки рідну йому великоруську культуру й науку на Україні. І справді бо, із 1 879 математичних праць, що їх надруковано було на Україні протягом 1922-1956 рр., 1 062 праці, або 56,6%, надруковано великоруською мовою. Але особливо наочним і переконливим стає твердження про розквіт пишним квітом на Україні саме великоруської

⁸⁹ Розвиток науки . . . , стор. II-III.

національної науки після закріплення завоювання України московською більшовицькою армією, коли ми глянемо на групування поданих у табл. 31 даних по взятих десятиріччях. (Див. табл. 32).

Як бачимо з відносних показників питомої ваги математичних праць, що їх писано українською, великоруською й закордонними мовами, протягом 35 років влади ЦК КПРС від десятиріччя до десятиріччя відбувалися, можна сказати, революційні зміни. Щоб зрозуміти істоту цих змін, нагадаймо деякі моменти з історії.

Протягом майже 263 років, починаючи від переяславського договору 1654 року до 1917 року, деспотична російська адміністрація послідовно й неухильно провадила колоніальну політику придушення усіх проявів національного життя українського народу. Тому після лютневої революції 1917 року, як тільки розірвалися пута деспотизму, на Україні негайно розпочався спонтанний всенародний рух у напрямку відродження державного й культурно-національного українського життя, у напрямку дерусифікації його. Керівництво російської більшовицької партії, захопивши збройною рукою владу в державі, пішло тою ж імперіялістичною стежкою по відношенню до України й українського народу (як і до інших неросійських народів колишньої Росії), що нею йшов і передущий царський імперський уряд. Більшовицькому керівництву потрібна була колонія з її дешевим хлібом, вугіллям, залізною рудою та іншими дешевими колоніальними продуктами.⁹⁰ Тому червона армія.

⁹⁰ Див. докладно про це: Соловей — Україна в системі . . . частина I.

створена більшовиками, негайно почала руйнувати молоду і ще не зміцнілу українську державність. За кілька років збройної боротьби російські більшовики досягли успіхів: Українська Народна Республіка, що проголосила незалежність, була знищена. На її ж місце, для замаскування фактичного завоювання, створено було УРСР, з урядом, цілком підпорядкованим волі Москви, і зв'язано ту УРСР з РСФРР договором фактичного підпорядкування й безправности. Але знищивши державну самостійність України та інших неросійських національних республік, що постали на руїнах царської Росії, і з'єднавши їх у 1922 році залізним обручем в нове державне тіло — СРСР, ЦК більшовицької партії не наслідився зразу ж почати стару політику русифікації та асиміляції. Навпаки, він змушений був деякий час удавати з себе приятеля і навіть захисника культурно-національного відродження українського та інших неросійських народів СРСР. Лише починаючи з 1930-их років, коли диктатура ЦК КПРС — тоді ВКП(б) — цілком окріпла і стабілізувалася в новій поліційній більшовицькій імперії, розгортається вже енергійна, хоча замаскована, боротьба з культурно-національним відродженням неросійських народів СРСР. Адже у більшовицькій імперії так само діє принцип, за яким колонії не мусять бути культурними й стояти на рівні з країною народу, що є гегемоном, інакше бо колонія не схоче лишатися й далі в колоніяльному підпорядкуванні. Все це прекрасно ілюструють відносні показники передніше поданої табл. 32.

Уважно переглядаючи табл. 32, ми бачимо, що в 1922-31 рр. питома вага математичних праць, писаних

закордонними мовами, досягає непомірно високого рівня — 45,3% (гр. 4). Революція 1917 року застала на Україні кадри науковців, що склалися, як відомо, з великоросів та з цілком асимільованих і переважно з людей консервативних, що були або активно-ворожі, або цілком байдужі до культурно-національних і політичних змагань українського народу. Царський бо уряд (так само, як зараз більшовицький) пильно стежив за підбором професорських кадрів до університетів та інших вищих шкіл, особливо ж «на окраинах», поза великоруською етнографічною територією, і не допускав туди запідозрених у «неблагонадійності» й «сепаратизмі» елементів. Поза тим, як це виявилось під час революції 1917 року (див. *Кіевская Мысль* за 14. V. 1917), на підставі законів із 1869 та 1886 рр. було видане ще й розпорядження платити вчителям і взагалі державним урядовцям «південно-західного краю» (до якого зараховане було й Правобережжя України) додаткову платню «за обрусніє». Тому й не дивно, що значна частина професорських кадрів на Україні поставилася до українського національного відродження негативно або вичікувально. Нагадаймо для прикладу конфлікт на цьому ґрунті в 1917 році між студентством Київського університету св. Володимира та його керівництвом: ректором Цітовичем, проректором Карпекою, деканами Бубновим, Де-Матцем, Спекторським і Садовенем, які активно запротестували проти дерусифікації (або як тоді називали — українізації) Київського університету, хоча тоді мова йшла здебіль-

шого про дерусифікацію викладів українознавчих дисциплін.⁹¹

Цей спротив певної частини старої професури проти дерусифікації науки на Україні провадився й далі, протягом всього періоду 1920-их років. Найкращим доказом цього є резолюція третього пленуму ЦВПС України, що відбувся 26-31 березня 1930 року, у якій знаходимо таку констатацію факту:

«Низка гострих національних виступів з боку реакційної професури, як і з боку соціально-ворожої частини студентства, в загостреній формі відбиває по ВИШ-ах клясову боротьбу навколо культурно-національного процесу України.

«У низці ВИШ-ів, особливо і насамперед в технічних, українізація натрапляє на жорстокий опір з боку великодержавних російських елементів. Справа київського та харківського СГІ наочно продемонструвала активність фронту великодержавного шовінізму по ВИШ-ах.

«Пленум констатує катастрофічне становище справи забезпечення високої школи українськими підручниками, що є значним гальмом на шляхах українізації школи.

«Пленум відзначає недостатність українських пролетарських кадрів серед адміністрації і молодих наукових робітників і доручає студентським організаціям дбати про висунення на наукову роботу студентів-українців».⁹²

⁹¹ Див.: Д. Соловей: Визвольні змагання українського народу в 1917 р. в освітленні тогочасної преси..., номери 203, 351.

⁹² Цитовано за С. Николишин, стор. 43-44.

Оцим спротивом і демонстрацією проти запровадження по вищих школах України викладів українською мовою і треба пояснити занадто перебільшене й понаднормальне користування значної частини старої професури з чужих мов при публікації своїх праць у першому десятиріччі. Проте воно викликало занепокоєння й серед партійного керівництва ВКП(б) — КПСР. Почалося, очевидно, відповідне тиснення на авторів у спосіб створення відповідних умов, а пізніше, як знаємо, й одверто була проголошена боротьба проти проявів «низькопоклонства перед буржуазною культурою Заходу». Тому користування із закордонних мов почало різко падати. У другому десятиріччі (1932-41) питома вага математичних праць, писаних закордонними мовами впала до 25,4%, у третьому десятиріччі (1942-51) аж до 1,5%, а в четвертому неповному десятиріччі (1952-56) ще знизилася, досягши тільки 1,0%. Таким чином, користування з чужоземних мов на Україні при публікації математичних праць стало тепер ледве помітним явищем.

Але разом з тим лютнева революція 1917 року пробудила й покликала до життя нові сили українського народу, що перед тим були в потенції. Вона відкрила українській селянській молоді вільний доступ до середньої й вищої освіти, чого раніше вона не мала. Розпочався могутній процес культурно-національного відродження, який почав тиснути й на старих науковців. Тому вже в перше десятиріччя (1922-31) це позначилося й на мові математичних праць: 30,1% їх з'явилося в друку українською мовою. Та ЦК ВКП(б) в Москві на чолі з Сталіном дуже нерадо дивилися і на процес дерусифікації України. Дармащо той процес відбувався у цілковитій

згоді із Деклярацією СНК про права народів Росії від 15. XI. 1917, яку підписали Ленін і той же Сталін. Тому, не відважуючися відверто виступати проти цього дерусифікаційного процесу на Україні, Сталін бере під свій захист покривджених нібито на Україні великоросів. Року 1926 у листі до Лазаря Кагановича, генерального секретаря та інших членів Політбюра ЦК РК(б)У він пише:

«Не можна примусити великоруські робітничі маси (на Україні, до речі, здебільшого не великоруські, а зросійщені політикою російського царського уряду — Д. С.) одмовитися від великоруської мови й великоруської культури й визнати своїми українську культуру й українську мову. Це суперечить принципіві вільного розвитку національностей. Це була б не національна свобода, а своерідна форма національного пригнічення».⁹³

А як процес дерусифікації й культурно-національного відродження України відбувався й далі, стихійно набираючи все ширшого охоплення, глибини й розгону, то ЦК ВКП(б) на чолі з Сталіном почав з початку 1930-их років велетенський розгром українського культурно-національного життя та масове винищування українських фахових кадрів, а в тому числі й наукових. При цьому не було пощади й комуністам-українцям, якщо вони брали активну участь у процесі українського культурно-національного відродження й стояли на ґрунті захисту інтересів українського народу. Та спонтанний рух українського культурно-національного відродження набрав наприкінці 1920-их років такого могутнього

⁹³ Цитовано за Ляліковим, стор. 92.

розгону, що його не легко було зразу зупинити в 1930-их роках. Через те в другому десятиріччі (1932-41) питома вага математичних публікацій українською мовою зросла ще до 41,2⁰%. Погром української інтелігенції й українських наукових кадрів у 1930-их роках не обминув і математиків. Один з найпродуктивніших в цей час математиків-українців академік М. Ф. Кравчук, що до того часу дав 71 працю українською мовою, з 1936 року, друкуючи свої праці, приневолений був перейти вже на великоруську мову, а в 1937 був заарештований, і в 1938 році уривається й нитка його життя.⁹⁴ Тепер колишнього академіка М. Ф. Кравчука реабілітовано.⁹⁵ Це свідчить, що ніяких злочинів він навіть з погляду окупаційної влади фактично не зробив, а як українець упав невинно жертвою в боротьбі ЦК КПРС з українським національним відродженням.

Тут не зайвим буде для ілюстрації й кращого висвітлення тодішньої ситуації подати деякі відомості про математика Мих. А. Лаврентьєва, що не потрапив до нашого реєстру 47 математиків України, бо не задовольняв встановленим вимогам. З нагоди шістдесятріччя в 1960 році УМЖ вмістив про нього статтю академіка АН УРСР Й. З. Штокала, яку підписали й два інші математики.⁹⁶ З неї довіду-

⁹⁴ Математика в ССРСР за сорок лет, стор. 341.

⁹⁵ Прилюдно Кравчука, як свідчить колишній його слухач, намагалися обвинуватити в тому, що він «в курс вищої математики не вносив ідей Леніна-Сталіна» («Український Прометей» ч. 29 за 21 VIII. стор. 2: «Хлопець з-над Дніпра стає на ґрунт»).

⁹⁶ Укр. Математ. Журнал, том XII, № 4, 1960, стор. 490-491.

смося, що за «плодотворную деятельность М. А. Лаврентьев награжден многими орденами, а работы его дважды удостоивались сталинской премии первой степени». Отже, маємо справу не так, мабуть, з видатною фігурою серед математиків-дослідників, як з видатною фігурою серед математиків-адміністраторів, виконавців завдань партії. Адже ордени й премії, та ще й многії, видаються перш за все за видатні заслуги перед партією й членам партії. І це підтверджують біографічні дані, хоч їх і подано дуже стисло та неясно.

Народився Лаврентьев у Казані й закінчив там університет. Працював в РСФРР. Але року 1939 партія раптом спрямовує його з Москви до Києва в ролі кандидата в академіки УРСР, де його, звичайно, й обирають дійсним членом АН УРСР. Тут він негайно очолює Інститут математики АН УРСР, перед тим добре прочищений і ще раніше звільнений від М. Ф. Кравчука. Року 1945 Лаврентьева призначено вже й віцепрезидентом АН УРСР. І цікаво, що лише після цього, року 1946, його обрано в члени АН СРСР.

Либонь року 1948, після майже десятирічного урядування на Україні, Лаврентьева забрано назад до Москви. Там він став директором Інституту точної механіки і вираховувальної техніки АН СРСР. Потім обійняв ще й посаду академіка-секретаря Відділу фіз.-мат. наук АН СРСР. Тепер Лаврентьев, як пише Штокало, «провадить велику науково-організаційну працю». Він є віцепрезидентом АН СРСР і головою Сибірського відділу АН СРСР та провадить «велику науково-організаційну роботу у напрямку створення наукового центру в м. Новосибірську».

З усього цього ясно, що Лаврентьев — це типовий советський науковець-адміністратор, що його партія кидає на ті чи ті ділянки наукового фронту для виконання намічених ЦК КПРС політичних завдань. Отже, на Україні, після чистки АН УРСР та її Інституту математики, роля Лаврентьева цілком ясна навіть з цих коротких даних: він був організатором великоруської математичної науки на Україні на місці погромленої української.

Після драконівських заходів ЦК КПРС у наступному десятиріччі (1942-51) питома вага праць з математики, що надруковані українською мовою, знизилася вже до 17,8%, а в четвертому неповному десятиріччі (1952-56) впала аж до 8,5%.

Цей яскравий приклад досить ясно говорить, що зашморг, накинутий московською більшовицькою окупаційною владою на шию української науки, науки на українській мовній основі, безупинно стягується, щоб поволі задушити її цілком. Такий намір має ЦК КПРС.

Поряд з цим зовсім протилежне явище ми бачимо на ділянці друкування на Україні математичних праць великоруською мовою. У першому десятиріччі питома вага на Україні праць великоруською мовою дорівнювала тільки 24,6%, у другому вона піднеслася вже до 33,7%, у третьому зросла до 80,6% і, нарешті, в четвертому неповному десятиріччі сягнула аж до 90,6%. Математичні праці українською мовою на Україні стараннями великодержавних шовіністів з ЦК КПРС зникають, а їх місце займають математичні праці мовою окупаційної влади.

Треба думати, що подібне явище можна було б спостерегти і в царині інших наук, коли б була

зібрана до купи й опрацьована бібліографія наукових праць так, як це ми зробили з математичними.⁹⁷

Щойно ми бачили, як із десятиріччя в десятиріччя посиленими темпами керівництво партії планоно зменшувало на Україні питому вагу кількості праць з математики, що їх друквано було українською мовою. До цього додамо ще кілька інших показових даних.

На початку 1930-их років на Україні виходили українською мовою такі математичні періодичні видання: 1) Журнал Інституту математики ВУАН, 2) Журнал математичного циклу ВУАН, 3) Записки фізико-математичного відділу ВУАН.⁹⁸ Після другої світової війни АН УРСР видає тільки один «Украинский математический журнал», але видає його великоруською мовою. При чому варто відзначити, що до редакційної колегії за даними 1960 року входить 14 осіб. Із них 7 за взятий період (1922-56) не надрукували жодної праці українською мовою. Це свідчить про їхнє негативне ставлення до вживання української мови, а значить і про негативне ставлення до процесу національного розвитку українського народу. А про Штокала навіть відомо, що він походив з кіл галицьких москвофілів, що були активними ворогами й поборювачами національного відродження України і відверто співпрацювали під час першої світової війни з ро-

⁹⁷ Подібний же підрахунок праць з демографії акад. М. В. Птухи виявив таке ж явище. Див.: Додаток, табл. X.

⁹⁸ Див., напр.: Математика в ССРСР за сорок лет, стор. 818.

сійською контррозвідкою.⁹⁹ До речі, саме цього Штокала призначено бути відповідальним редактором «Російсько-українського математичного словника», що його року 1960 в Києві видала АН УРСР.¹⁰⁰ Тож, мабуть, цей склад редколегії УМЖ не випадковий. У всякому разі мусимо відзначити, що тираж УМЖ із року в рік зменшується, як це й видно з наступного.

Т а б л . 33

Роки	Тираж примірників УМЖ
1956	1750
1957	1650
1958	1500
1959	1200
1960	1100
1961	1055

Створюється враження, що видання навіть цього «Українського математичного журналу» великоруською мовою свідомо спрямоване на ліквідацію. Та воно й зрозуміло. У Великоросії видається подостатком періодичних математичних видань великоруською мовою. Тож немає потреби видавати такий журнал ще й у Києві. Треба, щоб центр математичної науки був зосереджений у Москві.

⁹⁹ Див.: а) Современная Галичина; б) Журн. «Вільна Україна» (Детройт), ч. 28, 1960, стор. 1.

¹⁰⁰ Див. УМЖ, том XII, № 4, 1960, стор. 494.

Щоправда, тут можуть сказати, що зменшення тиражу стоїть у зв'язку із зменшенням кількості передплатників. Але тоді постане питання — чому відбувається це зменшення? Адже року 1955-56 на Україні, що мала понад 40 млн людности, самих середніх шкіл було 5 985, в яких були викладачі-математики. Тож якщо б самі лише бібліотеки цих середніх шкіл передплатили математичний журнал, то й тоді для цього потрібно було б 6 000 примірників. А ще ж є бібліотеки університетів, інститутів, індивідуальні передплатники фахівці-математики тощо. Ось, наприклад, «Успехи математических наук», інформуючи про нараду математиків у Києві в 1957 році, подавали, що «на Украине в вузах и научно-исследовательских институтах работают сотни математиков», і що, крім того, «огромная армия математиков преподает в техникумах и средних школах республики».¹⁰¹ Невже ж «огромная армия» математиків, що складається з тисяч осіб, не цікавиться своїм республіканським математичним журналом? І чому саме? Та треба думати, що причина констатованого передніше явища захована в цілеспрямованій політиці ЦК КПРС.

Нарешті, останнє. Переглядаючи посилання на математичну літературу, що їх додано до статей в «Украинском математическом журнале», ми спостерегли малу питому вагу у тій бібліографії наукових праць, що їх видано українською мовою. Взявши 15 чисел УМЖ за 1956-1959 рр. (без остан-

¹⁰¹ Успехи математ. наук, том XII..., стор. 215-220.

нього числа за 1959 р., якого не було), ми підраховали, що за чотири роки до 147 статей УМЖ додано було бібліографію з 936 назв, яка за мовою надрукування розподілялася так:

Табл. 34

Мова праць (1)	Кількість праць (2)	У %/‰ (3)
Українська	51	5,4
Великоруська	690	73,8
Чужоземні	195	20,8
Разом	936	100

З цього бачимо, що на Україні питома вага математичної літератури українською мовою серед 936 посилань в «Украинском математическом журнале» АН УРСР за чотири роки дорівнює тільки 5,4‰. Це зайвий раз підтверджує нам висновок, що його зроблено передніше. Малий бо відсоток посилань на математичну літературу українською мовою перебуває у цілковитій залежності від малої кількості появи цієї літератури в друку. А ця мала поява в друку математичних праць українською мовою обумовлена пляною русифікаційно-асиміляційною колоніальною політикою ЦК КПРС на Україні.

Закінчуючи з цим, подамо для порівняння наслідки такого ж підрахунку літератури з іншої наукової галузі — гідрометеорології. На жаль, потрапив нам до рук тільки один четвертий випуск «Трудов

українського научно-дослідницького гідрометеорологічного Інститута» в Одесі. До речі, ці «Труди» видаються не тільки великоруською мовою, а навіть не на Україні. Їх друковано в Москві під маркою «Головного управління гідрометеорологічної служби при Раді Міністрів СРСР». Свідомо проминувши статтю Н. І. Гука про «Труди Кіровоградської (колишньої Єлисаветградської на Херсонщині — Д. С.) метеорологічної мережі», до якої додано 49 бібліографічних позицій дореволюційних видань великоруською мовою, ми підрахували бібліографію видань після революції 1917 року, що їй додано до 13 різних інших статей. Вийшло всього 78 бібліографічних позицій. За мовою надрукування вони розподіляються так:

Табл. 35

Мова праць (1)	Кількість праць (2)	У %/‰ (3)
Українська	2	2,5
Великоруська	62	79,5
Чужоземні	14	18,0
Разом	78	100

Хоча таблиці 35 і 34 подають підрахунки бібліографії двох різних галузей наук і до підрахунку в табл. 35 потрапило у 12 разів менше праць, проте подібність відносного розподілу між мовами праць дуже велика, щоб можна було вважати її за випадкову. Різниця хіба тільки та, що в останньому випадку (табл. 35) питома вага літератури україн-

ською мовою вдвоє менша, бо сягає лише 2,5%. Це свідчить ніби, що в галузі гідрометеорології наукових праць українською мовою за роки диктатури ЦК КПРС вийшло на Україні відносно ще менше, ніж з математики. Варто відзначити також, що серед 14 праць закордонними мовами згадано у бібліографії 9 праць польською й чеською мовами, себто майже у чотири рази більше, ніж українською, хоча людности в Польщі та Чехо-Словаччині разом буде стільки, скільки на Україні. Це теж добрий показник того, в якому напрямку на Україні діє режим безпосередньої московської окупації і яке фатально негативне значення має він для культурно-національного розвитку українського народу.

4. Університети України, мова їхніх видань та мова викладів по вищих школах України взагалі

В наслідок реформи системи освіти УРСР, що відбулася на початку 1920-их років, університети були скасовані, а натомість постали різні фахові професійні інститути.¹⁰² Проте з осені 1933 року університети на Україні знову були відновлені в кількості чотирьох і почали діяти в Києві, Харкові, Дніпропетровському й Одесі. Вони, як говорив П. Постишев 20. І. 1934 на XII з'їзді КП(б)У, мали тоді 180 різних кабінетів, лябораторій і нараховували у своєму складі 7 000 студентів.¹⁰³ Але поруч з

¹⁰² Див.: Крилов І.: Система освіти...

¹⁰³ Постишев, стор. 90-91.

університетами залишилася й далі існувати велика кількість фахових інститутів. Після другої світової війни до тих чотирьох університетів приєдналися ще три в західньо-українських землях — у Львові, Чернівцях та Ужгороді. Тож тепер на Україні діє сім університетів. Та, на жаль, більш-менш певних і докладних інформацій про них нам не пощастило знайти. Деяку структурну й кількісну офіційну характеристику цих університетів ми знайшли лише за 1955-56 і за 1960-61 роки.¹⁰⁴ Кількість студентів семи університетів УРСР за 1955-56 рік подана без заочників, і дорівнювала вона числу 23 134. А за 1960-61 рік подано всю кількість студентів цих семи університетів: на денних і вечірніх відділах — 25 218 і на заочних — 24 925, а всього — 50 143. Ці відомості за 1960-61 р. у зведеному вигляді по окремих університетах і факультетах ми подаємо в додатку в табл. VIII.

Ми досліджуємо тут національну політику ЦК КПРС на Україні, а тому нас у першу чергу цікавить, якою мовою провадиться зараз навчання в цих університетах, як і в різних фахових інститутах України? Чи мовою українського народу, що має бути суверенним у своїй державі, якщо вона вільна й незалежна, чи мовою окупаційної влади, якщо Україна є колонією, а український народ — поневоленим?

Прямих і ясних відповідей на ці питання ми в офіційних виданнях не знаходимо, звичайно. Але все ж у нашій розпорядимості є ціла низка побіч-

¹⁰⁴ Культурное строительство СССР, стор. 220-222; Высшее образование в СССР, стор. 187-191.

них даних, які дають змогу майже точно відповісти на поставлене питання.

Передніше ми вже встановили, аналізуючи офіційні дані про навчальну літературу для вищих шкіл, що студентам неросійських республік доводиться користуватися з підручників рідною мовою пересічно тільки в 14,2 випадках із ста, а в 85,8 випадків — з літератури великоруською мовою. Так само, аналізуючи вибіркові дані про праці 47 найпродуктивніших математиків України, ми щойно встановили, як питома вага друкованих українською мовою математичних праць упала з 41,2% у 1932-41 рр. до 17,8% у 1942-51 рр. і, нарешті, знизилася аж до 8,5% загальної кількості у 1952-56 рр. А математика — це один з основних предметів університетів, в чому легко пересвідчитися з табл. VIII у додатку. Про мізерну питому вагу наукових публікацій українською мовою взагалі також були вже передніше подані відомості (розд. I. § 4). Але є ще й інші дані, які переконливо говорять про те саме. Ось, наприклад, цікаві спостереження студента Паризького інституту східних мов — Юрка Туркевича. Він, хоча й родився у Франції, добре володіє українською мовою і знає мову великоруську. Року 1954 у складі екскурсійної групи французьких студентських делегатів він відвідав Харків, де всіх їх водили, між іншим, оглядати Харківський університет. Він пише:

«Відразу нас завели до „Кабінету економічної політики”. Там нас прийняли кілька професорів, декотрі у вишитих сорочках. Проректор говорив нам про університет і дуже нудно й довго про дисципліни, які викладають. Ми не могли його спинити, його промова нас мало цікавила і це почало нас

дратувати. Треба ж мати на увазі, що все це перекладалося фраза за фразою з російської на французьку мову (перекладачі були росіяни). Закінчивши нудну інформацію, проректор захотів потягти нас до геологічного відділу та музею дарвінізму. Але наші делегати воліли перейти до запитань. Зрештою знайшли компромісовий вихід: оглядати музей дарвінізму пішла тільки частина делегатів.

«Далі ми мали зустріч з харківськими студентами. Це були переважно студентки. Вони почували себе чомусь дуже несміло. Хоч стіни університету були їм ніби давно знайомі, все ж вони якось боязко поставали вздовж стіни, не говорячи нічого ні між собою, ні до нас. Минув якийсь час, доки вони попали в контакт з нами. За п'ять хвилин я був серед них і ставив їм запитання по-українському. Вони відповідали по-російському. Серед нас панувала якась холодна атмосфера, не було ніякого захоплення. В той час як у Московському університеті студенти почували себе господарями, тутешні виглядали немов сиротами.

«Виходило так, що в Харкові я зустрів більше російського, ніж українського. У Московському університеті розмова з українцями була цікавіша, ніж тут. Я почав висловлювати студентам моє здивування з приводу цього...»

Але кінець-кінцем розмова таки набрала невимушеного, товариського характеру, бо в той час, як його колеги були по два-три з перекладачами, він розмовляв з групою студенток сам, без перекладача. Він ставив їм питання, а вони просили його розповісти про Францію. І він пише:

«Тепер усі ми говорили вже з захопленням і українською мовою».¹⁰⁵

Ми навмисне підкреслили деякі слова в цій цитаті. Мимоволі звертає на себе увагу факт, що деякі професори (можливо, за спеціальним пропагандивним партійним завданням) одягли для зустрічі вишиті українські сорочки, але разом з тим у самому Харківському університеті панує офіційна великоруська мова і студенти, як видно, бояться навіть користуватися українською мовою при офіційних розмовах. Та й чи тільки при офіційних? Усунення Миколи Скрипника з поста комісара освіти на Україні і наступне самогубство його влітку 1933 року позначили нову еру потужного і майже не прикритого наступу на Україну великодержавного великоруського шовінізму, керованого комуністичною партією. Дерусифікація (або, як її звали — українізація) науки на Україні була припинена, а натомість почалася нова хвиля русифікації. Ніяких прилюдних офіційних розпоряджень у цьому напрямі не було видано. Але кожен відчував, до чого прагне керівництво партії. І нам пригадується факт з другої половини тридцятих років, коли комсорг фіз.-математ. факультету Харківського університету, зустрівшись в стінах університету з студенткою, несподівано запитав її: «А почему это вы, когда встречаетесь со знакомыми, всегда разговариваете по-украински?» Вже саме це питання в умовах масового тодішнього терору супроти українців мало цілком вимовне значення, тим паче, що свідчи-

¹⁰⁵ «Вперед», ч. 10 (59) за 1955, стор. 7-8. Підкресл. наше.

ло про пильне стеження за студентами та про прислухання до того, про що вони й якою мовою розмовляють між собою. Тож нема чого дивуватися й з того, здавалося б, дивного факту, що трапився в стінах Харківського університету в 1954 році.

Не менш цікавою була розмова Туркевича і з Білиценком, секретарем комсомольського комітету історичного факультету. Цього Білиценка було дано потім Туркевичеві за провідника, і про свою розмову з ним Туркевич пише так:

«Коли я довідався, що він студент історії, я його запитав, чи йому доводилося користуватися з творів Грушевського. Він сказав, що ні. Оскільки ж він займається археологічними розкопами, то я його спитав, чи знає він такого українського етнолога, що називається Вовк. Він сказав, що не знає. Я зауважив, що в СРСР дивна звичка викреслювати з історії немилі імена».¹⁰⁶

А ось спостереження чужинця. Професор З. Бжезінський з Колумбійського університету в 1960 році подорожував по Україні. На одній з наукових конференцій УВАН у США він зробив про це доповідь. У пресовій інформації про цю доповідь сказано:

«Професори Львівського університету говорили з професором Бжезінським українською мовою і запевняли його, що викладання в університеті відбувається українською мовою, але він дізнався пізніше про те, що частина лекцій читається російською мовою».

¹⁰⁶ «Вперед» ч. II (60) за 1955. стор. 6.

Але як завелика ця частина, не відомо. Ще більш виразні й цікаві спостереження американця Джона А. Армстронга, що двічі відвідував Україну (1956 і 1958). Він пише, що науковці скрізь між собою говорять радше великоруською, аніж «місцевою мовою». А при перегляді 18 дисертацій, які були написані в українських освітніх закладах, він виявив, що «третина була написана українською мовою, а решта — великоруською».¹⁰⁷ Та безперечно найкращим, найоб'єктивнішим і найточнішим показником того, яка мова є панівною в університетах України, є університетські видання. На превеликий жаль, нам пощастило здобути рівнобіжні порівняльні дані тільки за один 1958 рік.

Перш за все звернімо увагу на розподіл між університетами книжок, що їх було заплановано до видання у 1958 році. У Київському університеті книжок українською мовою заплановано було трохи більше, ніж великоруською мовою. У львівському університеті — навпаки, книжок українською мовою було заплановано до видання трохи менше, ніж великоруською. Але разучу відміну має Харківський університет. Книжок українською мовою тут заплановано було до видання в 1958 році у *сім разів менше*, ніж книжок великоруською мовою. При чому, із тих чотирьох книжок три належать до розділу суспільно-політичного і одна до розділу мовознавчого, де пропаганда і псевдонауковість здебільшого переважають. З цього можна зробити висновок, що Харківський університет пе-

¹⁰⁷ John A. Armstrong: The Soviet intellectuals . . . p. 36.

ретворився вже у цілковиту і міцну цитадель русифікаційної науки на Україні, що збігається з поданими передніше спостереженнями паризького студента Туркевича.

В цілому ж згаданими трьома університетами України заплановано було видати в 1958 році: 49 книжок українською мовою, або 40,2%, і 73 книжки великоруською мовою, або 59,8% всієї кількості.

Переглядаючи ж розподіл книжок між галузями наук, що його дає табл. 37, ми зауважуємо, що основна маса університетських видань українською мовою припадає на суспільно-політичну й соціально-економічну літературу, на літературознавство, художню літературу й мовознавство. Себо — на ту літературу, в якій, на жаль, як ми вже зазначали, пропаганда й тенденційність (в умовах диктатури й тоталітарного режиму більшовицької партії) здебільшого заступають науку. Цих книжок українською мовою заплановано було університетами України в 1958 році — 29 назв або на 38% більше, ніж книжок великоруською мовою (21 назва).

Натомість наукових книжок з точних і природничих наук, з сільського господарства й медицини українською мовою заплановано було видати вже *у два рази менше* (17 назв), ніж книжок великоруською мовою (34 назви). А видань з техніки й промисловости українською мовою заплановано було тільки 2 назви проти 16 назв книжок великоруською мовою, або *у вісім разів менше*. (Див. т. 37).

Тут ми трохи проаналізували рівнобіжні числові дані, що їх зібрано в табл. 37 про видавничі пляни на 1958 рік українською й великоруською мовою трьох університетів України Київського, Львівсь-

Табл. 37

Кількість книжок, що їх заплановано було до видання
університетами України на 1958 рік¹⁰⁸

Назви показників	Україн- ською мовою	Великорусь- кою мовою
(1)	(2)	(3)
<i>1. Розподіл книжок між університетами:</i>		
Київський університет	23	18
Харківський „	4	29
Львівський „	22	26
	Разом	73
	Разом у %/о/о	59,8
<i>2. Розподіл книжок за галузями наук:</i>		
I. Суспільно-політична та соціально-екон. літерат.	17	15
II. Літературознавство. Художня література	6	4

¹⁰⁸ Див.: а) Радянські наукові книги, каталог ч. 16а, 1958 р.; б) Советские книги, каталог № 182, 1958 г.

Назви показників	Україн- ською мовою	Великорусь- кою мовою
(1)	(2)	(3)
III. Мовознавство	6	2
IV. Природничі науки	17	28
З того числа:		
1. Математика й астрономія	2	5
2. Фізика, механіка	4	8
3. Хемія	2	2
4. Геолого-географічні науки	5	10
5. Біологічні науки	4	3
V. Техніка. Промисловість	2	16
З того числа:		
1. Будівельна промисловість	—	3
2. Енергетична промисловість	—	2
3. Гірнична промисловість	1	6
4. Металюргія і машинобудівництво	—	2
5. Лісова промисловість	—	2
6. Легка промисловість	1	1
VI. Сільське господарство	—	5
VII. Медицина	—	1
VIII. Фізкультура та інше	1	2

кого й Харківського, які мають свої окремі видавництва. А тепер спробуємо звести до купи всі розрізнені відомості, що їх ми знаходимо у здобутих каталогах за різні роки. Більша бо кількість даних сильніше усуне вплив випадковості, що може мати місце в даних того чи того окремого року. Це дасть нам змогу зробити певніші висновки. Робимо це, перш за все, для університетських видань українською мовою. (Див. табл. 38 на стор. 177).

До цієї табл. 38 ми врахували відомості, що їх нам пощастило знайти за такі роки: Київський університет — за 1958, 1960, 1961 і 1962; Харківський університет — за 1958 і 1961; Львівський університет — за 1958, 1959, 1960, 1961. Усі заплановані університетами видання ми поділили на дві групи, як це ми робили й з виданням АН УРСР (див. табл. 28 у розд. III. § 2) і дали для кожної групи частковий підсумок. Внизу ж таблиці після загального підсумку подали відсоткові співвідношення цих часткових підсумків до загального підсумку.

Ці відсоткові співвідношення по окремих роках та університетах виявляють помітні коливання, що можна пояснити малою кількістю даних у деяких випадках, як от, скажімо, у пляні видавництва Львівського університету, де на 1960 рік значиться всього 16 книжок, а на 1961 — тільки 7. Проте ці коливання устійнюються у загальних підсумках для всіх взятих тут років і університетів — у графі 5. Із даних табл. 38 видно, що з усіх 188 назв книжок, що їх три університети України плянували видати українською мовою в 1958-1960 рр. і за які ми знайшли відомості, 119 назв, або 63,3⁰%, припало

Табл. 38

Скільки книжок українською мовою університети України
плянували видати в 1958—1962 рр.

Галузі наук (1)	Київ- ський (2)	Харків- ський (3)	Львів- ський (4)	Разом (5)
I. Суспільно-політичні та економічні	43	9	22	74
II. Літературознавство, фолкльор, худож. літ.	12	3	7	22
III. Мовознавство	7	4	11	22
IV. Мистецтвознавство	—	—	1	1
Разом 1 група	62	16	41	119
V. Природничі та точні	26	2	25	53
VI. Техніка. Промисловість	1	3	3	7
VII. Сільське господарство	3	—	—	3
VIII. Медицина	—	—	—	—
IX. Бібліографія, довідники	2	—	4	6
Разом 2 група	32	5	32	69
Загальний підсумок	94	21	73	188
У % до загального підсумку:				
1 група	66,0	76,2	56,2	63,3
2 група	34,0	23,8	43,8	36,7

на першу групу наукових галузів, і 69 назв, або 36,7%, на другу групу наукових галузів.

Тепер зведемо до купи відомості про запляновані видання університетів України великоруською мовою. Ці відомості ми знайшли тільки за 1957 і 1958 роки (Див. табл. 39 на стор. 179).

У табл. 39 маємо вже цілком зворотну картину. Із усіх 118 назв книжок великоруською мовою, що їх плянували видати університети України в 1957 і 1958 рр., тільки 32 назви, або 27,1%, припало на першу групу галузів наук, а на другу групу — 86 назв книжок, або 72,9% всієї кількості.

Нарешті, щоб здобути ще більш усталені відносні показники співвідношення між науковими виданнями окремих груп, зведемо всі здобуті дані, що стосуються університетів та АН УРСР в одну порівняльну таблицю ч. 40, на стор. 180.

Відносні показники табл. 40 (у якій ми дали поруч зведені відомості, що їх нам пощастило знайти, про запляновані видання АН УРСР та університетів України) виявляють дуже велику подібність мовного розподілу видань за двома основними галузями наук. Так, книжки українською мовою з першої групи наук серед видань АН УРСР становили 63,2%, серед видань університетів України — 63,3%, а разом — 63,2% усіх видань українською мовою з першої групи наук. Книжки ж українською мовою з другої групи наук серед видань АН УРСР становили 36,8%, серед видань університетів — 36,7%, а разом — 36,8% всієї другої групи наукових видань українською мовою.

Що ж стосується книжок великоруською мовою першої групи наук, то серед видань університетів

Табл. 39

Книжок великоруською мовою було заплановано до видання
університетами України в 1957—1958 рр.

Галузі наук	Харків- ський у-т в 1957	Три ун-ти в 1958	Разом
(1)	(2)	(3)	(4)
I. Суспільно-політичні й економічні	5	15	20
II. Літературознавство	3	4	7
III. Мовознавство	2	3	5
IV. Мистецтвознавство	—	—	—
Разом 1 група	10	22	32
V. Точні й природничі науки	22	28	50
VI. Техніка. Промисловість	12	16	28
VII. Сільське господарство	1	5	6
VIII. Медицина	—	1	1
IX. Бібліографія, довідники тощо	—	1	1
Разом 2 група	35	51	86
Загальний підсумок	45	73	118
У %/о до загального підсумку:			
1 група	22,2	30,1	27,1
2 група	77,8	69,9	72,9

Табл. 40

Зап'ясовано було до видання книжок університетами та АН УРСР^{108а}

Назви показників (1)	1-ша група (2)	2-га група (3)	Разом (4)
1. Кількість назв:			
<i>а) Українською мовою:</i>			
АН УРСР	451	263	714
Університети УРСР	119	69	188
Всього	570	332	902
<i>б) Великоруською мовою:</i>			
АН УРСР	17	127	144
Університети УРСР	32	86	118
Всього	49	213	262
2. У %⁰/₀ до підсумку обох груп:			
<i>а) Українською мовою:</i>			
АН УРСР	63,2	36,8	100
Університети УРСР	63,3	36,7	100
Всього	63,2	36,8	100
<i>б) Великоруською мовою:</i>			
АН УРСР	11,8	88,2	100
Університети УРСР	27,1	72,9	100
Всього	18,7	81,3	100

^{108а} Див. таблиці 28 і 26; 38 і 39.

України вони становили 27,1%, серед видань АН УРСР — 11,8%, а разом — 18,7%. А книжки другої групи наук великоруською мовою серед видань АН УРСР становили 88,2%, серед видань університетів — 72,9%, а разом — 81,3%.

Ми вже знаємо, що до першої групи наук належать тут видання суспільно-політичні, суспільно-економічні, літературознавчі, мовознавчі й мистецтвознавчі. Себто — видання, в яких, як ми вже зазначили, під тотальною диктатурою часто-густо, замість наукового досліджу, подається фальш і пропаганда, що потрібні диктаторам для їхньої політичної мети.

До другої групи наук віднесені у нас книжки з точних та природничих наук, з техніки, промисловости, сільського господарства й медицини. У цій другій групі наукових видань для пропаганди лишається мало місця, а фальшування — неможливе. Крім того, в теперішню добу людського життя — видання з цих наук мають найважливіше значення для розвитку кожного народу.

Поданий у табл. 40 відносний розподіл наукових видань університетів України й АН УРСР українською й великоруською мовами між першою та другою групою наук — цілком наочно виявляє намагання кремлівського партійного керівництва, що здійснює диктатуру в СРСР, звести українську науку, сперту на українську мовну основу, до місцевого провінційного значення і до обмеження засягу її впливів серед української людности. Цей розподіл виявляє намагання московського партійного керівництва закрити українській науці шлях до нормального розвитку й тримати її у великій відсталості від великоруської науки. Цей розподіл виявляє

також, що партійне керівництво низкою цілеспрямованих заходів примусило вчених України писати великоруською мовою й допомагати цим розвиткові на Україні великоруської науки на великоруській мовній основі за кошти українського народу, себто — на шкоду українському народові та на шкоду культурно-національному розвиткові його.

Нарешті візьмімо ще одно важливе свідчення про те, якою мовою відбувається навчання у вищих школах України та інших неросійських республік, це — правила приймання й програми приймальних іспитів для вступників до вищих шкіл цілого СРСР.¹⁰⁹

Із цих правил довідуємося, що всі вступники до вищих шкіл цілого СРСР (себто — в кожній неросійській республіці, який би фах вони собі не обрали), поруч із іншими тими чи тими іспитами, обов'язково здають іспит з великоруської мови й літератури.¹¹⁰ І лише для тих, що вступають до педагогічних інститутів СРСР і обирають собі фах рідну (не великоруську) мову, встановлюється додатковий іспит з тої рідної для даної республіки (невеликоруської) мови.¹¹¹ А у примітці до п. IV цих правил дане ще й таке роз'яснення:

«1) Поступающие у высшие учебные заведения республик в группы, где преподавание ведется не на русском языке, подвергаются вместо экзамена по русскому языку и литературе экзамену по

¹⁰⁹ Див.: Правила приема и программы...

¹¹⁰ Там таки, п. IV, стор. 5-8.

¹¹¹ Там таки, стор. V. Підкреслення наше.

языку (сочинение), на котором в *данной группе* ведется преподавание; лица, поступающие на специальности: филологические, лингвистические, журналистики и литературной работы, кроме экзамена по языку, на котором ведется преподавание, и литературе (письменно и устно), сдают экзамены по русскому языку и литературе (изложение или диктант);

2) Поступающие в *вузы союзных республик в группы*, в которых преподавание ведется на русском языке, сдают экзамен лишь по русскому языку и литературе (сочинение), кроме лиц, поступающих на специальности: филологические, лингвистические, журналистики и литературной работы; которые, кроме экзамена по русскому языку и литературе (письменно и устно), сдают экзамен по языку, на котором в данном вузе ведется преподавание (изложение или диктант);

3) Лица, окончившие средние школы не на русском языке и *поступающие в вузы республики*, на языке которой они обучались в школе, в группы, в которых преподавание ведется на русском языке, сдают по русскому языку и литературе вместо экзамена проверочное испытание, а лица, окончившие средние школы на русском языке или других языках, кроме языка данной республики, и поступающие в *группы*, в которых преподавание ведется на языке данной республики, подвергаются устному проверочному испытанию по языку данной республики. Результаты указанных испытаний при положительной оценке в конкурсе не учитываются».¹¹²

¹¹² Там таки, стор. V. Підкреслення наше.

З усього цього робимо висновок:

1) У жодній неросійській республіці фактично немає вищої національної школи, в якій викладання провадилося б цілком мовою основної національності даної республіки в такій, скажімо, мірі, як у Великої Росії, в Московському чи Ленінградському університетах, провадиться викладання великоруською мовою. По тих вищих школах неросійських республік *можуть* бути лише «групи», в яких викладання може провадитися рідною для народу даної республіки мовою.

2) При вступі до тих «груп», де викладання провадиться мовою даної неросійської республіки, іспити з неросійської мови встановлюються значно легші й примітивніші, ніж їх встановлено з мови великоруської взагалі.

3) Цим іспитам з неросійських мов народів СРСР надається так мало значення, що позитивні оцінки з цих іспитів на вступному конкурсі до уваги не беруться.

Закінчуючи про це, подамо ще цитату з оголошення Львівського лісотехнічного інституту про прийом студентів на перший курс у 1957-58 навчальному році на факультети: лісоінженерний, механічний і лісогосподарський. Там сказано:

«Вступники складають вступні екзамени на всі факультети з російської мови, української мови і літератури, з математики, фізики.

Примітка: Особи, які не вчилися української мови і вступають на механічний факультет, складають екзамен з іноземної мови. Крім того, вони складають математику усно й письмово».¹¹³

¹¹³ Радянська Україна (Київ), ч. 166 за 17. VII. 57.

Отож, навіть у Львові, де до другої світової війни людність зовсім не чула великоруської мови, можна тепер вступити до якогось факультету інституту, зовсім не знаючи української мови, але обов'язково склавши іспит з мови великоруської. Це говорить про те, що навчання там відбувається лише великоруською мовою. Разом з тим це говорить і про те, що в університетах та інститутах України викладава українська мова не є правилом, а тільки до якогось часу ще терпимим винятком.

Як світлину до цієї політики ЦК КПРС і залежного від нього уряду на Україні подамо на закінчення пару барвистих фактів. Перший. Чотири покоління Симиренків на Київщині (що вели свій родовід від козака Степана Симиренка) протягом більш століття кохалися в садівництві і поволі перетворилися в спадкових і видатних садоводів-дослідників.

Син Федора Симиренка, Платон Симиренко — приятель Тараса Шевченка, видавець його «Кобзаря» і меценат української науки — осів у селі Млісві і заклав там сад плодкових дерев. Платонів син — Лев, цю справу продовжив і поглибив, перетворивши цей сад і розсадник при ньому в науководослідну лабораторію. У 1913 році був надрукований його «Генеральний каталог» 1300 сортів плодкових і ягідних дерев України. Надрукована була також його синтетична праця «Кримське промислове садівництво». Фаховий авторитет Л. П. Симиренка був остільки великий і відомий у тодішній Російській імперії, що року 1916 йому запропоновано було очолити катедру плодівництва у Петровсько-Разумовській академії в Москві. Та Л. П. Симирен-

ко не схотів покидати України. У Москві, мовляв, раніше обходилися без нього, то й далі обійдуться, а у Млієві його замінити нікому. Крім того, і син його Володимир малий ще, треба турбуватися про його виховання. У січні 1920 року Л. П. Смирєнка при таємничих обставинах забито.* Після Л. П. Смирєнка лишилася не надрукованою велика праця «Українсько-російська помологія» як вислід багатьох років його праці.

Син Л. П. Смирєнка — Володимир, окрім практичних знань, здобув вищу фахову освіту і присвятив себе продовженню досліджень питань садівництва України. Від 1925 до 1932 року було надруковано більш за три десятки його праць. Крім того, за цей час написав він велику працю «Часткове сортознавство плодкових рослин» обсягом 1242 сторінки з бібліографією та альбомом сортів. Ця капітальна праця дослідника садівництва України залишилася не надрукованою у Плодо-ягідному науково-дослідному інституті в Києві. Самого ж В. Л. Смирєнка в 1933 році, в момент Постишевського розгрому української науки та її кадрів, заарештовано і слід по ньому зник. Чи знищено було в Інституті і його працю — не відомо.

* При таких же таємничих обставинах у січні 1921 року забито видатного українського композитора Миколу Леонтовича. Перед тим, у червні 1918 року, таємничо забито було видатного наукового, культурного і політичного діяча Івана Стешенка. Після того таємничо згинуло ще чимало науковців-українців, кінчаючи зникненням у 1941 році академіків Кирила Студинського і Агатангела Кримського.

Починаючи з 1957 року, на сторінках київської преси відбувається повільна реабілітація загиблих Смиренків.¹¹⁴ Тепер, як наслідок цієї реабілітаційної акції, ми знаходимо в київській пресі таке повідомлення РАТАУ:

«*Помологія*» Л. П. Смиренка. За рішенням уряду Української РСР видавництво Української академії сільськогосподарських наук в 1961–1962 рр. видає праці видатного вченого-садовода Л. П. Смиренка під назвою „Помологія” в трьох томах.

Обсяг кожного тома в середньому 50 друківаних аркушів, у них буде вміщено багато кольорових ілюстрацій. Зважаючи на те, що це видання знайде широке коло читачів і за межами України, воно буде здійснене російською мовою...

„Помологія” буде важливим посібником з питань сортознавства плодкових культур».¹¹⁵

Отож, призначений партією уряд для самостійної нібито УРСР постановляє видати працю українського вченого і патріота не українською мовою, а великоруською. А про капітальну працю Володимира Смиренка — ніякої згадки, хоча подібної їй українська наука зараз також ще не має.

А ось другий яскравий і показовий факт. Доктор економічних наук П. М. Першін родився, виріс, вивчився та набув кваліфікацій вченого в РСФРР. Після другої світової війни, року 1948, коли Першину йшов уже 58 рік, партія надіслала його на

¹¹⁴ Ів. Розгін: Ще про Володимира Смиренка та його реабілітацію.

¹¹⁵ Радянська Україна (Київ), ч. 163 за 13. VII. 1961, стор. 4: «Помологія»...

Україну, зробила його членом АН УРСР та керівником Інституту економіки АН УРСР. У 1957 році партія призначила його бути членом президії АН УРСР та головою Ради по вивченню продуктивних сил України. Цим Першину фактично підпорядковано було відповідні ділянки праці Рад народного господарства економічних районів УРСР та 150 науково-дослідних академічних та галузевих інститутів, вузів, проєктних, геологорозвідувальних та інших організацій. Його зроблено було членом редакційних колегій журналів «Економіка радянської України», «Наука й життя» та членом головної редакційної колегії «Української радянської енциклопедії»,¹¹⁶ хоча він, як великорос, українською мовою, очевидно, не володіє, бо в СРСР знання української мови для науковців-великоросів не є обов'язкове, як є обов'язковим знання великоруської мови для всіх науковців-українців та інших націоналів. Всі ці відомості про Першина, що ми їх взяли з офіційного джерела, наочно свідчать про великодержавну політичну комісарську його ролу в ділянці науки на Україні, а разом з тим ясно визначають і залежний від Москви характер науки на Україні.

¹¹⁶ «Економіка радянської України» ч. 1 за 1961, стор. 30-32.

ІV. КІЛЬКІСНІ ДАНІ ПРО РОЗПОДІЛ НАУКОВЦІВ МІЖ РЕСПУБЛІКАМИ ТА НАЦІОНАЛЬНИМИ ГРУПАМИ СРСР

1. Розподіл науковців між складовими республіками та дискримінація України

Сьогочасна офіційна більшовицька статистика відомості про кількість наукових робітників СРСР в розподілі на складові республіки подає тільки від 1940 року. Але й ці неповні відомості подає не за всі роки поспіль, а чомусь з пропуском даних за цілих дев'ять років: 1941-49. Оці пропуски завжди викликають у нас підозру. Адже не раз уже доводилося пересвідчуватися, що ними партійні бюрократи намагаються прикрити якісь злі наслідки своєї державної діяльності. Та й взагалі фальшування цифрових даних, що його запровадила сама верхівка диктатури (щоб дурити і народи СРСР, і закордонну світову думку) з метою досягнення певних політичних цілей, набрало в СРСР таких розмірів, що почало вже заплутувати й душити саму верхівку диктатури, як про це на початку 1961 року дізнався світ із виступів Хрущова з приводу становища в Союзі з продукцією сільського господарства та з приводу масового фальшування звітних відомостей про неї. Крім того, оголошені відомості дуже часто бувають не узгоджені між собою, а іноді

мають ще й величезну розбіжність, яка лишається не з'ясованою.

Про кількість наукових робітників на Україні на початку 1930-их років знаходимо в давнішій літературі такі цифрові дані, що їх оголосив Затонський у 1934 році, беручи їх з таблицьк ВУАН про мережу, кадри й фінансування державних наукових установ:

1928-29 науковців	5 509
1929-30 „	6 531
1931 „	9 022
1932 „	10 063
1933 „	8 414

Ці відомості виявляють, що протягом чотирьох років кількість науковців на Україні збільшилася майже вдвоє, досягнувши року 1932 числа 10 063. До кінця бо 1920-их років, розбуджений революцією 1917 року рух українського культурно-національного відродження, простував вперед ще потужним кроком. Але в наступному, 1933 році кількість науковців раптом зменшилася до 8 414. Затонський, оголошуючи ці дані казав:

«Як бачимо, у 1933 році на Україні уже 8 414 наукових робітників. Правда, у 1932 році їх було 10 063, але це скорочення пояснюється не зменшенням нашої уваги до науки, а ліквідацією паралельних і непотрібних наукових закладів, почасти чисткою кадрів наукових робітників від клясово-ворожих елементів, а також мобілізацією багатьох товаришів на безпосередню практичну роботу».¹¹⁷

¹¹⁷ Цитуємо за: Николишин, стор. 43.

Та нема чого й говорити, що основною й єдиною причиною була тут політична чистка наукових кадрів, що її провадили за інструкціями з Москви, хоча Затонський і намагався це прикрити. Науковців України, які з погляду більшовицького центру здавалися політично непевними, позбавляли наукової праці, і, як знаємо тепер більш-менш докладно, здебільшого засилали або ув'язнювали в концтаборах. У першу чергу це стосувалося науковців-українців, бо цей погром на Україні носив усі ознаки погрому перш за все — антиукраїнського.¹¹⁸ З приводу цього в «Нарисах історії України», що їх написала група більшовицьких істориків восени 1942 року в Уфі, згадується так:

«Українські буржуазні націоналісти, застосовуючи тонке дворушництво і спритне маскування, зберегли значну частину своїх кадрів од розгрому в 1933 році».¹¹⁹

Під «українськими буржуазними націоналістами і дворушниками» партійна пропаганда завжди розуміла й розуміє всіх українців, що не поділяли партійних поглядів. З цієї цитати бачимо, що урядові історики самі цю акцію називали розгромом. Розгромом же називав її і сам організатор тої акції та виконавець волі ЦК КПРС — тоді ВКП(б) — П. П. Постишев. Виступаючи на об'єднаному пленумі ЦК КП(б)У 21. XI. 1933 він сказав:

«У чому полягало завдання КП(б)У після згаданого рішення ЦК ВКП(б) і Раднаркомом СРСР від

¹¹⁸ Див. докладно: а) Дм. Соловей: Голгота України, ч. 1, Вінніпер; б) Нр. Kostiuk: Stalinist Rule...

¹¹⁹ Воблий, Гуслистый..., стор. 204.

14 грудня? Завдання полягало в першу чергу в тому, щоб підвищити пильність більшовиків України, викрити і вибити ворога із захоплених ним ділянок соціалістичного будівництва і розгромити його...

«... за цей час було вигнано понад дві тисячі чоловіка націоналістичних елементів із системи Наркомосу, понад 300 наукових редакторських працівників...»

І далі Постишев подає деякі деталі цього великого погрому національних кадрів України

«Цей розгром супроводжувався одночасно великою творчою роботою в галузі будівництва радянської української культури, перебудовою методів більшовицького керівництва радянської української культури, перебудовою методів більшовицького керівництва цією якнайважливішою ділянкою будівництва соціалізму на Україні...»

«Ми організували пильну перевірку людей, які сиділи і сидять на окремих ділянках будівництва радянської української культури, і добилися за останній час ряду безперечних досягнень у справі зміцнення цих ділянок випробуваними кадрами. Досить сказати, що такі керівні органи, як президія Української сільсько-господарської академії, оновлено, не помилюсь, коли скажу, що на 80-90% їх складу. Ми також зміцнили Український інститут марксизму-ленізму, вливши туди ряд молодих працюючих товаришів. У галузі театру одним з наших серйозних заходів було зняти з театру „Березіль” його керівника Курбаса — цього злого генія „Березоля”, що завів театр у політичний і художній тупик».¹²⁰

¹²⁰ Постишев, стор. 64-66.

Уся промова Постишева рясніє словами «націоналісти», «білогвардійці», «куркулі», «контрреволюціонери» тощо. Та все це у величезній більшості трафаретні демагогічні більшовицькі наліпки, потрібні для виправдання дикої акції винищування. Ця акція, якої не зазнала сама Великоросія (бо там, звичайно, великоруських буржуазних націоналістів ніколи не було виявлено) була спрямована своїм лезом просто проти *українських національних діячів*, що інтенсивно працювали на різних ділянках української науки, освіти, господарства й мистецтва. Проти діячів, здебільшого дуже далеких від практичної політики й закоханих у свою працю. Потрібна ж була для ЦК ВКП(б) ця акція розгрому для радикального обезкровлення й загальмування розвитку української науки й культури на мовній українській основі, що почав був іти вперед семи-милевими кроками. Треба було затримати українську науку в її швидкій ході й тримати далі в стані перманентної відсталості й залежності від великоруської.

Та в 1934 році цей погром наукових кадрів на Україні не припинився, а продовжувався й далі. Принаймні в «Нарисах історії України», що вийшли під маркою АН УРСР, про 1940 рік читаємо: «Армія наукових працівників України налічувала понад 5 тисяч чоловік».¹²¹

З перегляду усіх цих даних бачимо, що за перші чотири роки (1928-9 — 1932) кількість науковців на Україні збільшилася була вдвоє, а за наступні 8 ро-

¹²¹ Воблий, Гуслистий... стор. 209.

ків (1933-40), не зважаючи на щорічний приплив молодих наукових сил, удвоє зменшилася в наслідок безнастанних чисток серед українських елементів. Та далі ми натрапляємо на яскравий приклад неув'язки. Теперішні статистичні довідники для України в 1940 році дають кількість наукових робітників — 19 304.

Чому така колосальна різниця (майже в 4 рази!) — пояснень годі шукати, їх немає. Можна тільки догадуватися, що пізніше під поняття наукових робітників підведено ще й інші категорії науковців, що їх до початку другої світової війни до цієї групи не враховували, як от, скажімо, викладачів вищих шкіл, працівників не наукових установ тощо. А яке велике значення має це, видно з наступного. За теперішніми даними в цілому СРСР року 1940 було 98 315 науковців, але в самих наукових установах працювало тільки 26 378 або 26,8%. Решта ж 61 397 — працювала по вищих школах, була навчально-педагогічним персоналом. Що ж до України, то лише за пізніші роки (коли питома вага науковців у наукових установах збільшилася) маємо такі відомості. Року 1950 на Україні із 22 363 науковців у науково-дослідних установах працювало тільки 7 334 осіб, або 34,6% всієї кількості. Так само року 1955 із 30 232 науковців України у науково-дослідних установах працювало тільки 9 300, або 30,8%. Але чому з приводу зазначеної переднішої розбіжності цифр немає ніяких пояснень у теперішніх статистичних збірниках? Треба думати, що робиться це з явною метою заплутати неприємну справу велетенського погрому української науки в 1930-их роках.

Проте навіть та динаміка науковців, що її дають нові офіційні статистичні довідники, виявляє дуже важливі прикметні особливості. Вона наочно зраджує тенденцію ЦК КПРС при плянуванні збільшення кількості наукових кадрів. Ось загальна цифрова картина згаданої динаміки, що її дають офіційні відомості, з додатком наших відносних вирахувань.

Цифрові дані табл. 41 виявляють перш за все, що за 20 років (1940-60) кількість науковців в СРСР збільшено з 98,3 тис. до 354,2 тис., себто — більш як у три з половиною рази. Чому так нагально протягом 20 років ЦК КПРС вирішив збільшити кількість науковців в СРСР, ми тут докладно з'ясувати не будемо: це інша й окрема тема, та вона більш-менш вже й висвітлена. Збільшення кількості науковців вимагала потреба прискішення індустріалізації країни, без чого влада більшовицької партії не могла б утриматися. Натомість простежимо, як щойно згадане поквалпне збільшення кількості науковців відбувалося по окремих республіках. Пам'ятаймо, що СРСР, за офіційним визначенням та за конституцією, є союзом рівноправних і суверенних республік, а єдина союзна державна скарбниця є спільним надбанням усіх народів Союзу. Виявляється, проте, що розподіл коштів на підготування й збільшення кількості наукових робітників по республіках ЦК КПРС робив явно дискримінаційно, не в пропорції до ваги людности республік та їхньої участі у створенні спільної скарбниці. Це вже видно було раніше, з даних про кількість аспірантів (див. розд. II, § 3). Видно це було й із способу розподілу фінансових засобів на
(Див. далі на стор. 199)

Табл. 41

Рух кількості науковців і питомої ваги їх по республіках¹²²

Назва показників (1)	Роки (2)	РСФРР (3)	Україна (4)	Інші респ. (5)	СРСР (6)
<i>1. Кількість:</i>					
	1940	61 872	19 304	17 139	98 315
	1950	111 699	22 363	28 446	162 508
	1953	131 524	26 320	34 041	191 885
	1954	144 059	29 030	37 076	210 165
	1955	154 806	30 232	38 855	223 893
	1956	166 192	31 812	41 876	239 880
	1957	180 377	34 112	47 082	261 571
	1958	194 849	36 550	52 639	284 038
	1959	212 732	39 902	57 388	310 022
	1960	242 872	46 657	64 629	354 158

¹²² Табл. складено за: а) Нар. хоз. СССР в 1958 г., стор. 847; б) Нар. хоз. СССР в 1959 г., стор. 758; в) Нар. хоз. СССР. Стат. сборн., Москва, 1956, стор. 234; г) Высшее образование в СССР, стор. 213.

(Продовження табл. 41)

Назва показників (1)	Роки (2)	РСФРР (3)	Україна (4)	Інші респ. (5)	СРСР (6)
2. У % до СРСР (гр. 6):					
	1940	62,9	19,6	17,5	100
	1950	68,7	13,8	17,5	100
	1953	68,5	13,7	17,8	100
	1954	68,5	13,8	17,7	100
	1955	69,1	13,5	17,4	100
	1956	69,3	13,3	17,4	100
	1957	69,0	13,0	18,0	100
	1958	68,6	12,9	18,5	100
	1959	68,6	12,9	18,5	100
	1960	68,6	13,2	18,2	100

Т а б л . 42

Республіки	Абсолютна кількість науковців		На скільки %/‰ кількість 1960 більша за кількість 1940
	1940	1960	
(1)	(2)	(3)	(4)
РСФРР	61 872	242 872	293
Україна	19 304	46 657	142
Інші республіки	17 139	64 629	277
СРСР	98 315	354 158	260
У т. ч. Україна та інші носорійські республіки	36 443	111 286	205

науку між республіками (розд. II, § 5). Про це ж говорить і динаміка збільшення кількості науковців по республіках. Ось порівняльні дані в табл. 42.

Із цієї цифрової ілюстрації бачимо, що ЦК КПРС кількість науковців в РСФРР за 20 років сплянував збільшити до 293%, а на Україні тільки до 142%. І якщо на Україні в 1940 р. кількість науковців була менша за РСФРР у 3,2 рази, то у 1960 р. вона стала менша за РСФРР майже в 5 разів.

Краще стоїть ця справа в інших неросійських республіках, де кількість науковців за 20 років була збільшена до 277%. Проте відбулося це не за рахунок упривілейованої РСФРР, а виключно за рахунок прищіплення інтересів України. Адже як взяти Україну з усіма іншими неросійськими республіками разом, то збільшення в них кількості наукових кадрів за 20 років буде тільки до 205%, себто — нижче пересічного рівня для СРСР на цілих 55%, тоді як в РСФРР цей рівень буде вищий за пересічний рівень для цілого СРСР на 33%.

Нарешті спробуємо як для першої, так і для другої дати зробити порівняння питомої ваги кількості наукових робітників союзних республік з питомою вагою людности цих республік у Союзі. Тут ми здобудемо також дуже цікавий образ становища.

Із табл. 43 можна бачити, що в 1940 році розподіл науковців між республіками був дуже нерівномірний. В РСФРР було їх зосереджено на 6,4% більше проти питомої ваги людности цієї республіки, а в інших республіках на цей же відсоток менше проти питомої ваги людности тих республік. Зокрема — на Україні менше на 1,8%, а в інших неросійських республіках менше на 4,6%.

Табл. 43

Республіки	Кількість науковців у 1940		Питома вага людности в 1940 у %/‰*	Науковців більш (+) або менш (-) у порівнянні з питомою вагою людности
	Тисяч	У %/‰		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
РСФРР	61,9	62,9	56,5	+6,4
Україна	19,3	19,6	21,4	-1,8
Інші республіки	17,1	17,5	22,1	-4,6
СРСР	98,3	100	100	0

* Людности в 1940 р. було: РСФСР — 108,4 млн, Україна — 41,0 млн, інші республіки — 42,3 млн., а всього — 191,7 млн. (Народ. хозяйство), СССР в 1959 году, стор. 18).

У дальшому в Союзі питома вага науковців РСФРР весь час збільшується від 62,9% в 1940 році до 68,6% у 1960. На Україні ж навпаки — систематично зменшується з 19,6% у 1940 році до 12,9% у 1959, а в 1960 піднялася тільки до 13,2%. В інших республіках поступінно трохи ніби збільшується від 17,5% в 1940 році до 18,5% у 1959, а в 1960 до 18,2%. Та, як побачимо далі, це — фікція. Збільшення не відбулося, а було зменшення. (Див. табл. 44, стор. 202).

Порівнюючи графу 5 табл. 44 з графою 5 табл. 43, ми виявляємо, що питома вага кількості науковців РСФРР у порівнянні з питомою вагою людності республіки збільшилася дуже помітно. Року 1940 вона була більша за питому вагу людності на 6,4%, а року 1960 стала більша вже на 12,3%. На Україні ж питома вага кількості науковців у порівнянні з питомою вагою кількості всієї її людності дуже зменшилася. Року 1940 вона була менша на 1,8%, а року 1960 стала менша на 6,8%. Року ж 1959 була менша навіть на 7,1%. Що ж до усіх інших неросійських республік, то тут зменшення питомої ваги науковців у порівнянні з питомою вагою всієї людності цих республік відбулося так: року 1940 питома вага науковців у порівнянні з питомою вагою людності була менша на 4,6%, а року 1960 стала менша на 5,5%. Тож бачимо з цього, що збільшення питомої ваги кількості науковців РСФРР протягом 1940-60 рр. відбулося в основному за рахунок рівнобіжного зменшення питомої ваги науковців на Україні, а також і по інших неросійських республіках. Для більшої наочності подаємо це у вигляді порівняльної цифрової таблички 45.

(Див. далі стор. 203)

Табл. 44

Республіки	Кількість науковців у 1960		Питома вага людности в 1960 у %/о**	Науковців більш (+) або менш (-) у порівнянні з питомою вагою людности
	Тисяч	У %/о		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
РСФРР	242,9	68,6	56,3	+12,3
Україна	46,7	13,2	20,0	— 6,8
Інші республіки	64,6	18,2	23,7	— 5,5
СРСР	354,2	100	100	0

** Людности за даними перепису 1959 було: в РСФРР — 117,494 тис., в УРСР — 41 893 тис., в інших республіках — 49 439 тис., а разом — 208 826 тис.

Табл. 45

Науковців було більше (+) або менше (—)
у порівнянні з питомою вагою в Союзі
людности даних республік на ‰/‰:

	Року 1940	Року 1959	Року 1960
РСФРР	+6,4	+12,3	+12,3
Україна	—1,8	— 7,1	— 6,8
Інші республіки	—4,6	— 5,2	— 5,5
СРСР	0	0	0

Проаналізувавши ці офіційні цифрові дані про рух кількості науковців і згадавши те, що ми раніше писали з приводу руху кількості аспірантів, ми цілком наочно переконаємося, що хоча для підвищення продукції народного господарства (без чого, як уже сказано раніше, режим диктатури не міг би утриматися) ЦК КПРС і змушений був збільшувати кадри фахівців, і в першу чергу — кадри науковців, проте по складових республіках оце збільшення він плянував і плянує не по-союзному, нерівномірно і несправедливо, а цілком у спосіб колонізаторський, завойовницький. Він старається за кошти всіх народів Союзу забезпечити науковими кадрами в першу чергу РСФРР, що є в Союзі республікою-гегемоном. І лише після цього — інші республіки. Але особливо дискримінаційний підхід ЦК КПРС у цій справі виявляється, як ми бачимо, до України. Тут бо ЦК КПРС найбільше йдеться про те, щоб максимально загальмувати культурно-

національний розвиток, беручи до уваги небезпечну величину української нації і безнастанне змагання її до волі.

2. Якісна числова характеристика наукових кадрів складових республік

Щойно ми розглянули розподіл загальної кількості науковців між складовими республіками СРСР. Виявили, що за 20 років абсолютна кількість науковців по всіх республіках збільшилася, проте темпи того збільшення спляновані були партією різно і найгірше — для України. Виявили також, що питома вага кількості науковців, які працювали на Україні, була менша за питому вагу людності України в Союзі: року 1940 на 1,8⁰%, року 1959 на 7,1⁰%, а року 1960 на 6,8⁰%. Одне слово, виявили, що із трьох основних груп республік — Україна зараз перебуває у найгіршому становищі щодо загальної кількості наукових робітників та темпів зростання їхньої кількості.

Та виявляється, що і це не все. Якісна числова характеристика наукових кадрів на Україні також найгірша, бо Україна (у порівнянні з іншими двома групами республік) має найменше тих, що їм привласнені вчені ступені докторів і кандидатів наук і вчені звання професорів. Це наочно виявляє табл. 46, в якій кількість цих науковців ми розраховували на 100 000 людності кожної групи республік. (Див. третій, найнижчий розділ табл. 46). З цих даних видно, що характеристика складу науковців України якісно є найгірша із взятих тут трьох груп республік.

Із показників табл. 46 бачимо, що із розрахунку на 100 000 людности Україна в 1960 році мала всіх науковців менше за РСФРР на 46,3%, а докторів наук менше вже на 53%, себто понад удвоє менше. І в цій справі становище України гірше навіть за всі інші неросійські республіки, разом взяті. Особливо ж мало на Україні докторів наук. Тож зрозуміло, чому навіть у пресі на Україні іноді з'являються нарікання на це. Так, в одній із статей «Радянської культури» (орган Міністерства культури УРСР) про Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР писалося:

«За статутом Академії наук відділи Інститутів повинні очолювати доктори наук. А тут відділами керують кандидати наук, які в ряді випадків недавно стали на шлях самостійної творчої роботи. Із 62 співробітників лише 28 мають кандидатську ступінь».¹²⁴

А через рік в «Радянській Україні» (орган ЦК КПУ), в повідомленні про партійну конференцію Академії наук УРСР, зазначалося, що:

«... підготування кадрів вищої кваліфікації, зокрема докторів наук, провадиться явно недостатніми темами. В інститутах академії по багато років працюють люди, які не дають користи науці. Не приділяється потрібної уваги аспірантурі».¹²⁵

Причини того, що науковці «по багато років» «не дають користи науці» треба, мабуть, шукати, з одного боку, в тім, що підбір в аспірантуру провадить-

¹²⁴ Стразов: Налагодити...

¹²⁵ Радянська Україна (Київ), ч. 281 за 3. XII. 57: «На партійній конференції АН УРСР».

Табл. 46

Розподіл науковців союзних республік СРСР у 1960

Республіки	Всього науковців	З цього вчен. ступінь:	
		доктора наук	кандидата наук
(1)	(2)	(3)	(4)
1. Загальна кількість			
РСФРР	242 872	7 929	67 146
Україна	46 657	1 343	13 622
Інші республіки	64 629	1 673	17 494
СРСР	354 158	10 945	98 262
2. Кількість на 100 000 людности			
РСФРР	201,5	6,6	55,7
Україна	108,2	3,1	31,6
Інші республіки	123,1	3,2	33,3
СРСР	163,8	5,1	45,4
3. Кількість на 100 000 людности у % до РСФРР			
РСФРР	100	100	100
Україна	53,7	47,0	56,7
Інші республіки	61,1	48,5	59,8
СРСР	81,3	77,3	81,5

¹²⁶ Складено за «Высшее образование в СССР» кількість людности республіки взято на 1. I. 1961, а саме: республіки — 52 506 тис.; СРСР — 216 151 (Народ.

році за вченими ступенями та вченими званнями.¹²⁶

числа мають :				Не мають наукових ступенів та звань
професора	вчені звання:			
		доцента	старшого наук. співробітника	молодшого наук. співробітника
(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
6 784	23 610	14 202	17 783	105 418
1 308	5 892	2 290	1 731	20 471
1 815	6 653	3 767	7 179	26 048
9 907	36 155	20 259	26 693	151 937
5,6	19,6	11,8	14,8	87,4
3,0	13,7	5,3	4,0	47,5
3,5	12,7	7,2	13,7	49,5
4,6	16,7	9,4	12,3	70,3
100	100	100	100	100
53,6	69,9	44,9	27,0	54,3
62,5	64,8	61,0	92,6	56,6
82,1	85,2	79,7	83,1	80,4

стор. 214. При розрахунку на 100 000 людности кільк- РСФРР — 120 554 тис.; Україна — 43 091 тис.; інші хозяйство СРСР в 1960 г., стор. 8).

ся за принципом партійної приналежності, партійної активності й абсолютної партійної благонадійності. З другого ж боку, треба їх шукати і в тім, що дослідники в галузі, скажімо, гуманітарних наук так зв'язані вимогами «партійності в науці», що їм, особливо ж на Україні, незвичайно важко провадити справжні безсторонні дослідження без повсякчасного ризику потрапити до категорії «буржуазних націоналістів», себто стратити дальшу можливість працювати за своїм фахом.

У табл. 46 характеристику наукових кадрів республік дано в цілому, без розподілу за національною ознакою, бо офіційна статистика свідомо, очевидно, не дала відповідних даних. Проте немає сумніву, що коли б ми мали для України характеристику наукових кадрів у розрізі національному, становище науковців-українців на Україні було б гірше, ніж його дає табл. 46. У цьому впевнюють нас такі дані. В цілому СРСР великоросів на 15. I. 59 було 114 114 тис., а докторів наук з великоросів — 6 436 (див. далі табл. 53), або 5,64 на кожні 100 000 великоруської етнічної групи. Українців у цілому СРСР було тоді ж 37 253 тис., а докторів наук з українців тільки 764, або 2,05 на кожні 100 000 української етнічної групи. Виходить, що при розрахунку на 100 000 людности докторів наук українського походження було *майже втриє менше* за таку ж кількість докторів наук з великоросів. Отож, якщо при розрахунку на 100 000 людности на Україні докторів наук у 1960 році було на 53,0% менше, ніж в РСФРР (див. табл. 46), то в цілому СРСР докторів наук українського походження було менше за докторів наук великоруського походження вже на цілих 63,7% (див. табл. 53).

На жаль, не можемо ми зараз порівняти й того, як розподіляються науковці основних груп республік між галузями наук. Офіційна статистика подає ці відомості тільки для цілого СРСР, уникаючи подавати їх окремо для кожної нібито союзної й самостійної республіки. Так само для 1960 року немає відомостей для окремих республік про розподіл науковців між науковими й навчальними установами. А рух цього розподілу виявляє дуже цікаву тенденцію, що видно з табл. 47а, стор. 210.

Нижня частина цієї таблиці, де подані відсоткові вирахування, виявляє, що року 1940 62,4% усіх науковців СРСР працювали по вищих навчальних установах, у 1950 питома вага цієї групи знизилася до 53,2, а року 1960 впала до 41,5%. Цілком зворотній процес бачимо серед групи науковців, що працюють у наукових установах. Року 1940 питома вага їх дорівнювала ще 26,8%, у 1950 збільшилася до 43,4%, а в 1955 до 43,1% і в 1960 піднеслася вже до 56,5%. Кремль почав плянувати інтенсивний розвиток науково-дослідної діяльності. Але які ж прикметні особливості має цей розподіл наукових сил на Україні? Про 1960 рік відомостей про це в статистичних збірниках не дано. Такі відомості знайшли ми лише за 1950 і 1955 рр. У зведеному вигляді подаємо ці відомості в табл. 47б за 1955 рік, ст. 211.

Із другої (середньої) частини табл. 47б, де подано наші відсоткові вирахування, видно, що на Україні на навчальній роботі зосереджено найбільший відсоток науковців, а саме — 66,0% всієї кількості науковців республіки. По інших же неросійських республіках на навчальній роботі зосереджено було в 1953 році — 61,1% їхніх наукових кадрів, а в РСФРР ще менше — тільки 48,7%. І навпаки, на

Табл. 47а

Динаміка розподілу науковців СРСР за характером праці (1940—60)¹²⁷

Роки	Вищі навчальні установи	Наукові установи	Інші установи	Всього науковців
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1. Кількість				
1940	61 397	26 378	10 540	98 315
1950	86 542	70 462	5 504	162 508
1955	119 059	96 511	8 323	223 893
1960	146 915	200 071	7 172	354 158
2. У %				
1940	62,4	26,8	10,8	100
1950	53,2	43,4	3,4	100
1955	53,2	43,1	3,7	100
1960	41,5	56,5	2,0	100

¹²⁷ Высшее образование в СССР, стор. 203.

Табл. 476

Розподіл науковців республік за характером праці в 1955 році^{127а}

Республіки	Вищі навчальні установи	Наукові установи	Інші установи	Всього науковців
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1. Всього науковців:				
РСФРР	75 371	73 100	6 335	154 806
Україна	19 961	9 300	971	30 232
Інші республіки	23 727	14 111	1 017	38 855
СРСР	119 059	96 511	8 323	223 893
2. У % до підсумку кожної республіки:				
РСФРР	48,7	47,2	4,1	100
Україна	66,0	30,8	3,2	100
Інші республіки	61,1	36,3	2,6	100
СРСР	53,2	43,1	3,7	100
3. У % до підсумку для СРСР:				
РСФРР	63,3	75,8	76,1	69,1
Україна	16,8	9,6	11,7	13,5
Інші республіки	19,9	14,6	12,2	17,4
СРСР	100	100	100	100

^{127а} Культурное строительство СССР, стор. 252-253.

науковій роботі на Україні зосереджена найменша частина її науковців — 30,8%, В інших же неросійських республіках на науковій роботі зосереджено 36,3% їхніх науковців, а в РСФРР навіть 47,2%.

Щоб зрозуміти, яке велике негативне значення для української науки має факт найбільшої в цілому СРСР переваги тієї частини кадрів науковців, що працює по вищих школах (66%), досить буде подати тут характеристику цієї частини науковців з офіційного і цілком компетентного джерела. Так у московській «Правде» (ч. 160 за 9. VI. 1961) А. Орлов, начальник Головного управління вищих і середніх педагогічних учбових закладів Міністерства освіти РСФРР, писав:

«Не таємниця, що при тих навантаженнях в 900-1000, а то й більше годин викладання, які існують зараз по вищих школах, викладачі часто-густо не мають практичної можливості займатися науково-дослідною працею, а через це вони повільно втрачають моральне право викладати, бо не провадять самостійних серйозних досліджень, і, не збагачуючи себе новими науковими даними, такі викладачі змушені обмежуватися переказом підручників».¹²⁷⁶

Із третьої, найнижчої, частини табл. ч. 476 видно, що більш як три чверті (75,8%) усіх науковців СРСР, що працюють на науковій роботі, зосереджено в РСФРР. Це значить, що на 19,3% більше супроти питомої ваги людності РСФРР в Союзі. На Україні ж питома вага науковців, що працюють безпосередньо на дослідній роботі, сягає тільки 9,6%, або

¹²⁷⁶ А. Орлов: Так ли мы учим студентов?».

менша за питому вагу людности республіки в Союзі на 10,7⁰/. Нарешті, в інших республіках питома вага науковців-дослідників рівняється 14,6⁰/, або менша за питому вагу в Союзі людности цих республік на 8,6⁰/. З цього бачимо, що й у цьому випадку становище України є найбільш дискримінаційне.

Але найяскравіші показники здобудемо, коли вирахуємо, скільки осіб працює в наукових установах, себто — на безпосередній науково-дослідній праці з розрахунку на 100 000 людности кожної республіки. Пригадавши, що на початку 1956 року людности було: в РСФРР — 112,6 млн, на Україні — 40,6 млн, а в інших неросійських республіках Союзу — 47,0 млн, а всього — 200,2 млн, можемо вирахувати, що на 100 000 людности на безпосередній науково-дослідній роботі працювало:

РСФРР	64,9	науковців
в інших неросійських республіках, окрім України	30,0	„
на Україні	22,9	„

Україна в порівнянні з РСФРР має на 100 000 людности майже втричі меншу кількість науковців, що працюють безпосередньо на науково-дослідній роботі. Привілей займатися науково-дослідною працею цілком забезпечено за науковцями РСФРР.¹²⁸

¹²⁸ Деякі нові конкретні дані про забирання з УРСР до РСФРР кращих наукових сил див. в журн. «Сучасність», ч. 7, 1961, стор. 74.

3. Розподіл науковців за національною приналежністю їх

Передніше ми зупинилися над вивченням особливостей загальної динаміки кількості науковців та розподілу їх між складовими республіками Союзу. Тепер зупинімся над виявленням особливостей руху кількості науковців у розподілі їх за національною приналежністю. Тут ми виявимо ще яскравішу внутрішню національну дискримінацію, прикриту зовнішнім галасливим пропагандивним шумом. Загальну картину цього руху, за даними офіційної статистики, подаємо в табл. 48, вирахувавши до офіційних даних відносні показники.

Порівнюючи цю табл. з табл. ч. 41 (в якій подано розподіл науковців по складових республіках), виявляємо наступне. У табл. ч. 41 цифрові дані починаються з 1940 року, себто після приєднання до УРСР західноукраїнських земель. У табл. ч. 48 цифрові дані починаються з даних перепису 17. I. 1939 р.,¹³⁰ себто відбивають момент до приєднання західноукраїнських земель до УРСР. Отож, у число 9,5 тис. науковців-українців на 17. I. 1939 не враховано значної кількості науковців-українців, що жили на тих західноукраїнських землях і з кінцем 1939 року формально стали громадянами УРСР. Це дуже важливий момент для виявлення особливостей динаміки. Бо якщо питома вага українців-науковців на 17. I. 1939 дорівнювала 9,9%, то року 1940 (після приєднання західно-українських земель) вона мусіла бути значно вищою.

¹³⁰ Див.: Нар. хоз. ССРСР в 1958 г., стор. 846.

Табл. 48

*Кількість наукових робітників СРСР в розподілі
за національною приналежністю¹²⁹*

Назви показників і років	Великороси	Українці	Інші національностейі	Разом
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
<i>1. У тисячах осіб</i>				
На 17. I. 1939 року	58,2	9,5	28,2	95,9
„ 1950	98,9	14,7	48,9	162,5
„ 1955	144,3	21,8	57,8	223,9
„ 1957	168,1	25,6	67,9	261,6
„ 1958	182,6	27,8	73,6	284,0
„ 1959	200,0	30,2	79,8	310,0
„ 1960	229,5	35,4	89,2	354,1
<i>2. У % до загальної кількості:</i>				
На 17. I. 1939 року	60,7	9,9	29,4	100
„ 1950	60,9	9,0	30,1	100
„ 1955	64,4	9,7	25,9	100
„ 1957	64,3	9,8	25,9	100
„ 1958	64,3	9,8	25,9	100
„ 1959	64,5	9,8	25,7	100
„ 1960	64,8	10,0	25,2	100

¹²⁹ Складено за: а) Нар. хоз. ССРСР в 1956 г., стор.259; б) Нар. хоз. ССРСР в 1958 г., стор. 846-47; в) Нар.хоз. ССРСР в 1959 г., стор. 757.

Та нічого не зробимо. Доводиться задовольнитися тими офіційними цифровими даними, що їх маємо. А з них видно (табл. 48, гр. 5), що загальна кількість науковців в СРСР із 95,9 тис. у 1939 році зросла до 354,1 тис. у 1960, себто збільшилася більш як у три з половиною рази. Але збільшення за ці 20 років було спляноване ЦК КПРС в такий спосіб, що питома вага науковців-українців в Союзі не збільшилася, а ще зменшилася. Адже на 17. I. 1939 питома вага в Союзі науковців-українців (без тих, що були на західноукраїнських землях) дорівнювала 9,9⁰/₀, в 1960 році (з науковцями-українцями із західноукраїнських земель) становила ледве 10,0⁰/₀, а в 1950 дорівнювала тільки — 9⁰/₀.

Таким чином, якщо порівняння питомої ваги в Союзі науковців-українців року 1960 робити навіть з нехарактерним 1939 роком (себто з роком після велетенського сталінсько-постишевського розгрому українських наукових кадрів та української науки на початку тридцятих років), то й тоді виявимо, що зростання питомої ваги наукових кадрів серед українців терористичними заходами ЦК КПРС на Україні *штучно затримане вже мінімум на 20 років*. І, треба думати, це штучне гальмування продовжуватиметься ще чимало років, поки питома вага науковців-українців зможе досягти в СРСР рівня питомої ваги в Союзі, як етнічної групи.

Так само маємо за ці ж 20 років виразне зменшення питомої ваги науковців, що належать до інших неросійських етнічних груп. Року 1939 їхня питома вага в Союзі дорівнювала 29,4⁰/₀, а в 1950 році вона піднеслася навіть до 30,1⁰/₀, проте вже в 1955 році знижується до 25,9⁰/₀, у 1959 до 25,7⁰/₀, а

в 1960 до 25,2⁰/. Натомість безупинно збільшувалася за ці 20 років питома вага в СРСР науковців-великоросів: року 1939 вона дорівнювала 60,7⁰/, 1959 досягла вже 64,5⁰/, а 1960 — 64,8⁰/. Кінці ножить колоніялізму на цій ділянці життя народів СРСР все більше розходяться, а 20 років відстані говорять про те, що це не випадкове явище, а продуманий і сплянований процес. Щоб краще усвідомити собі характер сплянованого ЦК КПРС процесу, порівняймо дані двох років: вихідного року — 1939, і кінцевого року — 1959, за які ми маємо відомості про національний склад всієї людности.

Порівнюючи показники гр. 5 табл. 49, виявляємо, що року 1939 питома вага науковців-великоросів була більша на 2,6⁰/ за питому вагу великоруської людности в Союзі того року. А року 1959 вона стала більшою вже на 9,9⁰/. Себто — відсоток переваги збільшився у 3,8 рази. І цей відсоток створився і далі продовжує збільшуватися в основному за рахунок зниження питомої ваги науковців-українців. Року 1939 питома вага науковців-українців (після сталінсько-постишевського погрому України в 1930-их роках) була на 6,6⁰/ менша за питому вагу української людности в Союзі. А року 1959 вона стала меншою вже на 8,0⁰/. Це свідчить про те, що плянове зменшення питомої ваги науковців-українців, розпочате ще за Сталіна, ЦК КПРС продовжує і за нового керівництва. Мінються в ЦК КПРС перші секретарі, та лишається все та ж основна лінія великодержавної великоруської шовіністичної політики, яку замасковано тільки під недієвий декляративний інтернаціоналізм.

Табл. 49

Порівняння питомої ваги науковців з питомою вагою людности
за національною ознакою

Національні групи СРСР	Кількість науковців: Тисяч	У %%	Питома вага етнічн. групи людности	Науковців більш (+) або менш (-) у порівнянні з питомою ва- гою людности
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
<i>17. 1. 1939:</i>				
Великороси	58,2	60,7	58,1	+2,6
Українці	9,5	9,9	16,5	-6,6
Інші національності	28,2	29,4	25,4	+4,0
СРСР	95,9	100	100	0
<i>1959:</i>				
Великороси	200,0	64,5	54,6	+9,9
Українці	30,2	9,8	17,8	-8,0
Інші національності	79,8	25,7	27,6	-1,9
СРСР	310	100	100	0

Тепер гляньмо на питому вагу науковців усіх інших неросійських національностей, коли їх брати разом. Ще року 1939 питома вага цих науковців *на 4%* більша за питому вагу в Союзі людности усіх тих неросійських національностей (без українців). Проте року 1959 вона стала вже *на 1,9%* меншою за питому вагу людности в Союзі усіх тих національностей. Значить, тут процес збільшення науковців цих інших національностей СРСР спрямований в напрямку гальмування зростання їхньої кількості та в бік зменшення питомої ваги їх в Союзі.

Таким чином, показники табл. 49 виявляють, що українці як нація поставлені політикою ЦК КПРС у справі збільшення кількості своїх національних наукових кадрів *у найгірше* становище. Виходить що питома вага в Союзі науковців-українців за розглядувані 20 років найбільше зменшилася. Виникає питання, чому ЦК КПРС найбільші гальма поставив на кількосному зростанні кадрів науковців-українців? Про це ми вже побіжно згадували. Український народ в СРСР є другий по величині народ після великоруського. Творить він, хоча й обезправлену, але окрему союзнуну республіку. І ця республіка по величині майже така, як Франція. Тому великоруські централісти з ЦК КПРС так пильно тримають у своїх «братніх» лабетах і гальмують його розвиток. Тому вони ось вже 40 років старанно обсаджують найголовніші адміністративні позиції на Україні своїми агентами. Тому й розвиток українських національних наукових сил (бо це мусить збільшувати життєві сили української нації) не в інтересі великоруських великодержавних шовіністів з ЦК КПРС. Він небезпечний для всієї колоніяльної системи великодержави, небезпечний

для цілоти СРСР, що побудований на примусі й визиску слабших «братніх» народів. Такої небезпеки для великодержавних централістів не можуть творити малі народи СРСР. Тому там не доводиться зараз створювати й таких потужних гальм, як на Україні. А народи розпорошені, що не мають і своїх власних територій, можуть творити ще меншу небезпеку. Самим бо фактом своєї розпорошеності, відсутності свого власного розвиненого культурно-національного життя й суцільної своєї державної території вони приречені в СРСР на культурно-мовну асиміляцію у величезній більшості, звичайно, з панівною нацією, з великоросами.

У табл. 49 всі показники ми звели до трьох основних національних груп: виділили два кількісно численні народи — великоросів та українців, а всі дрібні національні групи звели до одної більшої — «інші національності СРСР». Зробили це для зручності аналізу цифрових показників. Проте треба сказати, що показники для менш чисельних національностей СРСР в кожному окремому випадку мають свої особливості, які можна усвідомити лише при порівнянні та зведенні до одновимірної бази. Цією базою буде для нас розрахунок на 100 000 людности кожної національності, що його ми й робимо в табл. ч. 50.

Поперше, констатуємо, що в 1959 році з 310 022 науковців цілого СРСР великороси становили 199 997 осіб, або 64,5% всієї кількості. Отож, творили вони абсолютну й досить виразну більшість серед науковців Союзу. І в той час, як науковців-великоросів на 100 000 великоруської людности припадало 175 осіб, науковців-українців на 100 000: ук-

раїнської людности припадало тільки 81 особа, або у 2,2 *раза менше* супроти великоросів.

Поодинокі народи в СРСР мають, щоправда, значно більшу кількість науковців з розрахунку на 100 000 людности, як порівнювати з великоросами. Так, грузини — 270 осіб, вірмени — 261, естонці — 192 особи (див. гр. 4 табл. 50). Проте ці народи малі й не можуть становити поважної загрози для імперіялістичних аспірацій великодержавних великоруських колонізаторів. Адже серед всієї людности цілого СРСР названі народи, разом взяті, становлять тільки 3,1%. Крім того, в стані асиміляції (бо живуть поза межами своїх національних республік) за даними на 15. I. 1959 перебувало: грузинів — 9,5%, естонців — 10,7%, а вірменів аж 44,3%, а всіх разом — 23%, або близько четвертої частини. При чому незвичайно прикметна особливість: усіх, скажімо, науковців-вірменів — 7 278, а в самій Вірменії усіх науковців разом з великоросами та іншими перебуває тільки 4 084. З цього видно, що більше половини науковців-вірменів живе поза межами своєї батьківщини, себто перебуває в стані асиміляції.

Виняткову кількість науковців на кожні 100 000 своєї етнічної групи мають євреї — 1 351. Проте вони своєї національної республіки не мають, розпорошені по цілому СРСР і більш як на три чверті цілком уже культурно й мовно асимільовані.* Як свідчать дані останнього перепису, 79,2% євреїв в СРСР не визнають уже мови своєї національності за рідну.¹³²

¹³² Нар. хоз. СССР в 1959 г., стор. 13.

* Єврей. автоном. область (Біробіджан) в 1959 р. мала людности тільки 108.938 осіб!

Т а б л . 50

Скільки науковців у 1959 році припадало на 100 000
людини своєї національної групи¹³¹

групи СРСР Національні	національної Людність даної групи у тис. на 15. I. 1959	національності Науковців даної у 1959 році	Припадає науковців на 100 000 своєї нац. групи	У % до українців (гр. 4)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Великороси	114 114	199 997	175	216,0
Українці	37 253	30 252	81	100
Білоруси	7 913	5 633	71	87,6
Узбеки	6 015	3 121	52	64,2
Казахи	3 662	2 057	56	69,1
Грузини	2 692	7 273	270	333,3
Азербайджанці	2 940	4 388	149	184,0
Литовці	2 326	2 533	109	134,5
Молдавани	2 214	509	23	28,4
Латвійці	1 400	2 385	170	239,4

Національної групи СРСР	Людність даної національної групи у тис. на 15. I. 1959	Науковців даної національності у 1959 році	Припадає на- уковців на 100 000 своєї нац. групи	У % до українців (гр. 4)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Киргизи	969	528	54	66,7
Таджики	1 397	749	54	66,7
Вірмени	2 787	7 278	261	322,2
Туркмени	1 002	622	62	76,5
Естонці	989	1 903	192	237,0
Всього	187 673	269 228	143	176,5
<i>Крім того:</i>				
Євреї	2 268	30 633	1 351	1668,0
Інші національн.	18 886	10 161	54	66,7
СРСР	208 827	310 022	148	182,7

¹³¹ Національний склад людности взято з Нар.хоз. СРСР в 1959 г., стор. 13.

В цілому ж, як поставити основні національні групи СРСР за чергою кількості науковців на 100 000 людности своєї національної групи, то українці займуть аж восьме місце серед тих, що мають в СРСР свої суверенні за конституцією складові республіки. Меншу за українців кількість науковців на 100 000 своєї людности мали в 1959 році тільки білоруси (71), туркмени (62), казахи (56), таджики (54), киргизи (54), узбеки (52) і молдаване (23).

За 1947 і 1960 рр. маємо ще й інші порівняльні відомості, які дають можливість в інший спосіб усвідомити спрямування політики ЦК КПРС. Із цих відомостей видно, скільки кожна республіка в зазначені роки мала всього науковців і скільки в тому числі було науковців із корінної національності кожної республіки. (Див. у додатку табл. ІХ).

Хоча від 1947 до 1960 року уряд змушений був збільшити кількість науковців в СРСР з 145 600 до 354 158, себто трохи не вдвоє (понад 1,7 рази), проте основний характер співвідношення між науковцями корінної національності кожної республіки з загальною кількістю науковців тої республіки в значній мірі зберігся. Але характерним є те, що по всіх республіках виявилось більше або менше зростання кадрів науковців з корінних національностей союзних республік. Процес в цілому позитивний. Він свідчить про безсумнівне й енергійне намагання кожної національної групи вибороти собі місце серед наукових кадрів. Проте по окремих республіках маємо дуже великі відмінності. В одних республіках питома вага науковців корінної національності в 1960 році була велика, майже нормальна, а в інших була низька і дуже низька. Це

останнє наочно свідчить про велику русифікацію науки в тих республіках, бо наукові кадри корінної національності цілком потопують в масі чужонаціональних науковців-колонізаторів, і в першу чергу — серед науковців-великоросів. Щоправда, партійна пропаганда намагається факт наявності вчених-великоросів по неросійських республіках змальовувати як певну ідилію. Ось, наприклад, в одному з видань, що вийшло під маркою АН УРСР розповідається:

«Русские ученые принимают самое деятельное участие в работе Академии наук и других научных учреждений Украинской ССР, а ученые Украины в свою очередь вносят значительный вклад в развитие наук в советских республиках».¹³³

Так само в іншому виданні московського вже автора ми знаходимо подібне ж ідеалізування факту:

«Из крупнейших промышленных и научных центров РСФСР в республики направлялись русские ученые, специалисты и квалифицированные рабочие, которые помогали готовить кадры, создавать промышленные очаги и научные учреждения».¹³⁴

Нарешті, у книзі третього московського пропагандиста із асимільованих читаємо:

«Строительство тысяч школ, многочисленных высших учебных заведений, научно-исследовательских учреждений, развитие национальной литературы и искусства, подлинная культурная революция могли быть осуществлены только благодаря помо-

¹³³ Вирный, стор. 170.

¹³⁴ Чугаев, стор. 52, підкресл. наше.

щи русских ученых, писателей и других деятелей социалистической культуры».¹³⁵

Проминаючи бездоказові пропагандивні твердження про допомогу великоруських вчених та інших фахівців неросійським народам, бо йшлося там зовсім не про допомогу, а про колоніальне закріплення великоруського панування в неросійських республіках (бо яка ж це допомога, коли з національних республік забирають масу науковців корінної національності й перекидають до чужомовної республіки, а натомість надсилають великоросів?!), мусимо проте прийняти сам факт наявності великої кількості вчених-великоросів по неросійських республіках. Адже за офіційними даними 1960 року аж 36 354 науковців-великоросів були пляново розміщені Кремлем по «союзних» республіках (див. табл. 51б). Як бачимо, це — ціла армія, яка (за допомогою насадженої там ЦК КПРС і підлеглої йому адміністрації й поліційного та військового апарату) цілком забезпечує можливість наглядати, контролювати й спрямовувати науку неросійських народів у потрібному для московського Кремлю напрямку. Але надіславши до союзних республік 36 354 самих лише великоруських науковців, плянуючий орган ЦК КПРС забрав з тих 14 неросійських республік і перекинув до чужих республік для праці серед чужонаціональної людности аж 22 248 науковців корінних тільки національностей тих союзних республік.

Про силу або безсилля науковців корінної національності в своїй республіці досить промовисто говорить наступна табл. 51а.

¹³⁵ Цамерян, стор. 53, підкресл. наше.

Табл. 51а

Питома вага науковців корінної національності серед загальної кількості науковців республіки в 1960 році¹³⁶

Республіки (1)	Відсоток науковців	
	корінної національності (2)	інших національностей (3)
Вірменська	93,6	6,4
Грузинська	83,8	16,2
Литовська	83,6	16,4
РСФРР	79,5	20,5
Естонська	78,9	21,1
Латвійська	65,4	34,6
Азербайджанська	64,6	35,4
Українська	48,3	51,7
Білоруська	46,9	53,1
Туркменська	36,9	63,1
Узбецька	34,4	65,6
Таджицька	33,8	66,2
Молдавська	25,8	74,2
Киргизька	24,8	75,2
Казахська	21,4	78,6

Але, кажучи про силу й безсилля, треба дещо застерегтися. Серед науковців РСФРР науковці корінної національності (себто великороси) становлять 79,5%, а науковці інших національностей — 20,5%. Проте наявність значної кількості чужона-

¹³³ Абсолютні дані див. у додатку табл IX.

ціональних науковців у РСФРР ніякої шкоди великоруській науці й культурі не робить. Навпаки — приносить користь, бо ці чужонаціональні науковці змушені там підсилювати працю науковців-великоросів. Всі бо науковці, якої б національності вони не були, мусять в РСФРР користуватися у своїй чи то навчальній, чи то науковій праці з великоруської мови. Отже — мусять працювати для розвитку великоруської науки й культури. Інша справа з підкореними неросійськими республіками, які тільки на папері називаються союзними й суверенними. Там науковці некорінної національності зовсім не зобов'язані знати мови тієї республіки, до якої на працю їх надіслано, і зовсім не зобов'язані користуватися з неї. Вони мусять користуватися там мовою великоруською. Вони є там вільними чи невільними колонізаторами, що мусять діяти на шкоду розвитку національних культур і наук тих республік, мусять гальмувати їхній розвиток. І чим менше питома вага в тій чи тій неросійській республіці науковців корінної національності, тим менший опір можуть вони чинити русифікаційно-асиміляційній діяльності великоруських колонізаторів.

З цього погляду у найбільш щасливому становищі є маленька Вірменія, де науковці корінної національності становлять 93,6⁰/. Трохи в гіршому, але в цілому все ж щасливому ще становищі перебувають Грузинська та Литовська республіки, де науковці корінної національності становлять все ж 83,8⁰/ і 83,6⁰/. Та три наступні республіки перебувають вже у гіршому становищі, а саме: Естонська (78,9⁰/), Латвійська (65,4⁰/) і Азербайджанська

(64,6%). Проте у всіх цих малих республіках, навіть у Латвійській та Азербайджанській, науковці корінної національності становлять ще більше половини науковців їхніх республік. Але вже цілком протилежне бачимо у восьми інших республіках, де науковці корінних національностей становлять меншість. В Українській, наприклад, республіці, що є другою по величині в СРСР, органи ЦК КПРС так пляново обсадили наукові й вищі навчальні установи своїми колонізаторськими кадрами, що науковці-українці виявилися у своїй республіці у меншості. Року 1947 питома вага їх становила тільки 41,2% і лише в 1960 піднялася до 48,3%. А ще в гіршому за Україну становищі в 1960 році перебували: Білоруська республіка (46,9%), Туркменська (36,9%), Узбецька (34,4%), Таджикицька (33,8%) і майже в цілком трагічному з погляду їхніх національних інтересів — Молдавська (25,8%), Киргизька (24,8%) і Казахська (21,4%).

Кількість науковців і забезпечення їхнього підготування грошми з державної скарбниці, як ми вже знаємо з передущого, суворо плянується органами ЦК КПРС у відповідності до директив і контрольних чисел. Тож та чи та кількість науковців якоїсь національності в СРСР — це наслідок плянної політики Кремлю. Але мало того, що підготування певної кількості науковців з неросіян і особливо науковців з українців органи ЦК КПРС плянують не пропорційно й не справедливо, бо в значно меншій кількості, ніж науковців з великоросів (див. табл. 48). Виявляється, крім того, що далеко не всі науковці тої чи тої національності спрямовуються потім партійним апаратом на пра-

цю до своїх національних територій і мають змогу працювати там серед своєї етнічної маси. При чому найбільше перешкод у цьому система ЦК КПРС створила саме для науковців-українців. Це наочно виявляють показники табл. 516, на стор. 232.

Як бачимо з табл. 516, особливо велика кількість національних наукових кадрів (абсолютно й відносно) працює за межами своїх етнічних територій у таких чотирьох народів СРСР: у великоросів — 36 354, або 15,8% усіх науковців-великоросів; в українців — 12 903, або 36,4%; у білорусів — 3 149, або 49,5%; у вірменів — 4 001, або 50%.

Проте розсіяння науковців-великоросів по неросійських республіках абсолютно ніякої шкоди великоруській науці й культурі не робить, бо вони, як уже зазначалося, й по чужих республіках розбудовують великоруську науку й культуру, а разом з тим вільно чи невільно провадять колонізаторську русифікаційно-асиміляційну діяльність серед неросіян.

Що ж до розсіяння науковців-вірменів, то, мабуть, виняткової шкоди їхній науці й культурі це теж не робить. Принаймні в СРСР вірмени мають найвищу кількість науковців з розрахунку на 100 000 етнічної людности (див. табл. 50, гр. 4 і 5). Вони ж мають і найвищий відсоток своїх науковців у своїй національній республіці (див. табл. 51а і табл. IX у додатку). Отож, за межами Вірменії фактично працює лише зайвина, перепродукція чи надпродукція їхньої наукової сили, яка за даних умов не може знайти праці у своїй національній республіці.

Таким чином, під найбільшим русифікаційно-асиміляційним тисненням тотального державного московсько-більшовицького апарату перебувають зараз український й білоруський народи. У той час як 12 903 науковці-українці, або 36,4⁰% усіх українських наукових сил, примушені системою ЦК КПРС працювати за межами України, на Україну для праці і виконання русифікаційно-асиміляційних завдань спрямовано 24 134 науковців інших національностей (див. табл. IX у додатку), а в тому числі близько 8,3 тис. інших науковців. Так само й у Білорусії: 3 149 науковців-білорусів, що становить 49,5⁰% всієї кількості їх, змушені працювати за межами Білорусії (див. табл. 51б), а в Білорусію для праці спрямовано 3 631 науковця — не білоруса (див. табл. IX у додатку).

З усього цього видно, що найбільші пляново й систематично проводжувані зусилля провідників ЦК КПРС спрямовані на максимальне загальмування наукового й культурного розвитку двох слов'янських народів СРСР — українців та білорусів, що їх ЦК КПРС, за взірцем колишньої російської царської адміністрації, намітив будь-що-будь русифікувати й асимілювати з великоросами під псевдонімною назвою «советського народу». Коли б ЦК КПРС пощастило цього досягти, тоді справа усіх дрібних народів СРСР була б, мабуть, вже цілком і остаточно вирішена. Вони були б безсилі боротися за своє національне існування з велетнем, з яким змушені зараз жити в одному державному організмі. Але ми переконані, що цьому великодержавному великоруському шовінізмові, що його очолює тепер ЦК КПРС, вже не пощастить зовсім зупинити куль-

Табл. 516

Скільки науковців корінної національності кожної союзної республіки працювало на 1. X. 1960 поза межами своєї національної республіки¹²⁷

Республіки	Всього науковців корінної національності	З того працює у своїй нац. республіці	Крім того, працює поза межами своєї республіки: кількість	у % до гр. 2
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
РСФРР	229 547	193 193	36 354	15,8
Українська	35 426	22 523	12 903	36,4
Білоруська	6 358	3 209	3 149	49,5
Узбецька	3 748	3 552	196	5,2
Казахська	2 290	2 064	226	9,9
Грузинська	8 306	7 658	648	7,8
Азербайджанська	4 972	4 669	303	6,1
Литовська	2 959	2 776	183	6,2
Молдавська	590	516	74	12,5
Латвійська	2 662	2 189	473	17,8

Республіки	Всього науковців корінної національності	З того працює у своїй нац. республіці	Крім того, працює поза межами своєї республіки:	
(1)	(2)	(3)	кількість (4)	у % до гр. 2 (5)
Киргизька	586	573	13	2,2
Таджицька	866	727	139	16,1
Вірменська	8 001	4 000	4 001	50,0
Туркменська	707	677	30	4,2
Естонська	2 048	1 758	290	14,2
СРСР	309 066	250 084	58 982	19,1
У т. ч. 13 неросійських республік (без УРСР)	44 093	34 368	9 725	22,1

¹³⁷ Складено таблицю за «Высшее образование в СССР», стор. 210-211 і 215.

турно-національний, а разом і національно-політичний розвиток українського народу та асимілювати його цілком з великоросами. Цього бо, як відомо, не пощастило досягти московсько-петербурзькому царському урядові в XVII-XIX століттях. А тоді на це було, можливо, більше шансів. Досягти ж цього в XX столітті після великої національної революції 1917 року та після хоч і не довгого існування Української Народної Республіки — річ безнадійна. Запізно та й занадто чисельно великий український народ. Занадто далеко пішла вже народна свідомість, а національна культура, не зважаючи на сталеві обручі, що їх створює диктатура ЦК КПРС (сперта на могутній державний поліцейний апарат), — хоч і дуже повільно, але розвивається й поступово рве ті обручі. Проте немає сумніву в тому, що цей великодержавний великоруський шовінізм володарів Кремлю ще довго гальмуватиме розвиток українського народу. Він, цей спертий на грубу фізичну силу шовінізм, як той казковий зміїдракон, встигне ще, мабуть, багато прогинути цвіту української нації, а разом з тим і цвіту інших неросійських народів. Підкорені бо народи змушені до якоїсь пори платити своїм завойовникам найдорожчу ціну.

4. Деяке співставлення пропаганди з дійсністю на ділянці науки

Якось московська «Правда» писала, що «ныне Украина — суверенное государство, чей голос слышен во всем мире».¹³⁸ Це так — у пропаганді. А як

¹³⁸ Правда, ч. 69 за 10. III. 61.

же насправді на тій, скажімо, ділянці, що ми її досліджуємо? А насправді на наукових міжнародних з'їздах, конференціях, конгресах — делегацій України не видно і голосу науковців-українців не чуто.

Не чуто було його на XI міжнародному конгресі історичних наук у Стокгольмі 21-27. VIII. 1960, бо історики-українці з України не виступали там з темами й проблемами з історії України та й самої делегації істориків-українців там не було.¹³⁹ Замість них мусіли виступати історики-українці з еміграції.

Не чуто було голосу науковців-українців з України і в Югославії на Міжнародній конференції з питань нуклеарної електроніки, що була проведена в 1961 році з рамени ОН. Щоправда, там були якісь науковці з України нібито, але розмовляти українською мовою вони не могли. Це ствердив доцент Рачестерського університету д-р Олекса Біланюк, що був членом американської делегації на цій конференції і пробував з ними говорити.¹⁴⁰ Отож, і на цій міжнародній науковій конференції голосу науковців-українців з України не чуто було, а репрезентували там Україну — колонізатори.

Не було також делегації науковців-українців з України і на Міжнародному конгресі прикладної й теоретичної хемії в Монреалі в серпні 1961 року і не чуто було там їхнього голосу. Щоправда, з того конгресу втік, вибравши собі свободу, укра-

¹³⁹ Див., наприклад, П. Феденко: XI Міжнародній конгрес історичних наук («Вільна Україна», ч. 28, 1960, стор. 3-8).

¹⁴⁰ Український Голос (Вінніпер) ч. 35 за 30. VIII. 61, стор. 5: «Успіх укр. науковця».

їнець Мих. Клочко, доктор хемічних наук, що мав у своєму доробкові щось із 300 наукових праць, і попросив собі азилу у канадійського уряду.¹⁴¹ Але на той конгрес приїхав Мих. Клочко не як делегат від «України — суверенного государства», а як член російської делегації, бо й працювати він перед тим змушений був у РСФРР. І згадка про те, що він українець з'явилася в пресі після його втечі. А що ж це за дивна суверенність та свобода України, голос якої «во всем мире» можна почути лише після втечі із-за залізної завіси її синів?

А ось випадково ми маємо в руках московський журнал «Успехи физических наук», том LXXVI, вип. I за січень 1962. В кінці дано бібліографію нових книжок з фізики за 1961 рік, що його склала Т. О. Вреден-Кобецкая. Всього подано 56 назв книжок за рік, але серед них жодної праці українською мовою, жодного голосу української науки. Щоправда, є у цьому реєстрі одна праця Н. С. Зінченка, що її видав Харківський університет, але — великоруською мовою. Є й праці Н. М. Крилова, видані АН УРСР, але теж — великоруською мовою. Отже, обидва ці видання є *надбанням великоруської науки й культури*, а не української. Є там, нарешті, праці, видані АН Естонії в Тарту, АН Латвії в Ризі, Білоруським університетом у Менську, але всі вони також великоруською мовою. Є серед цих 56 видань і переклади із закордонних мов, але знов таки — тільки на мову великоруську. Отож, з усіх суверенних на папері союзних республік «на весь мир» лунає голос тільки великоруської науки. Так на практиці виглядає справа з суверенністю й свободою України

¹⁴¹ Свобода, ч. 159 за 23. VIII. 1961, стор. 1.

та інших неросійських республік СРСР на відтинку науки.

У тій же московській «Правді» в постановках Пленуму ЦК КПРС 1962 ми читаємо: Коммунизм... строй всеобщего равенства и справедливости». ¹⁴² А аналізуючи зібрані тут факти, ми на кожному кроці виявляли, що під диктатурою ЦК КПРС (а він же й є будівником того «комунізму»), на ділянці науки та фахового середнього й вищого навчання протягом понад сорок років ніякої рівності й справедливості немає й сліду, а є лише плянове упослідження, пригнічення й несправедливість для українського та інших неросійських народів. Для останнього прикладу й ілюстрації зведемо до одновимірної бази деякий фактичний матеріал, що легко надається для цього, в одну порівняльну таблицю 53. Це дасть нам змогу одним поглядом охопити цілу картину справжнього становища бодай в одному куточку.

У першому (найвищому) розділі табл. 53 подані абсолютні дані для великоросів і для українців за 1960 рік: 1) про учнів середніх фахових шкіл без заочників, 2) про студентів вищих шкіл із заочниками, 3) про аспірантів, 4) про науковців і 5) у тому числі про докторів наук.

На підставі самих цих абсолютних даних, що їх взято з офіційних статистичних збірників, важко збагнути у сприятливому чи несприятливому для українців співвідношенні, перебувають ці показники двох народів. Тому у другому (середньому, розділі цієї таблиці 53 ми звели їх до одновимірної бази: ви-

¹⁴² Правда, ч. 70 за 11. III. 62, стор. 1.

Табл. 53

Порівняльні дані про кількість між великоросами й українцями учнів середніх фахових шкіл, студентів, аспірантів і науковців у 1960 році

	Великороси	Українці
<i>I. Уся кількість:</i>		
1. Учні середніх фахових шкіл (без заочників)	929 600	226 600
2. Студентів вищих шкіл (із заочниками)	1 479 520	343 618
3. Аспірантів	21 512	4 081
4. Науковців	229 547	35 425
5. У тому числі докторів наук	6 436	764
<i>II. При розрахунку на 100 000 людности:</i>		
1. Учні середніх фахових шкіл (без заочників)	815	618
2. Студентів вищих шкіл (із заочниками)	1 297	922
3. Аспірантів	18,9	11,0
4. Науковців	201	95
5. У тому числі докторів наук	5,64	2,5
<i>III. У ‰‰ до великоросів на 100 000 людности:</i>		
1. Учні середніх фахових шкіл (без заочників)	100	75,8
2. Студентів вищих шкіл (із заочниками)	100	71,1
3. Аспірантів	100	58,2
4. Науковців	100	47,3
5. У тому числі докторів наук	100	36,3

рахували кількість цих п'ятьох показників із розрахунку на 100 000 людности кожної етнічної групи. При цьому національний розподіл людности ми взяли з відомостей перепису на 15. I. 59: великоросів — 114 114 тис. і українців — 37 253 тис.

Але тільки у третьому (найнижчому) розділі цієї таблиці справа цілком стає ясною. Тут ми, прийнявши показники для великоросів (після розрахунку їх на 100 000 людности) за сто, вираховали відсоткові співвідношення до них таких же показників, що стосуються українців. І тут раптом виявилось, що відсоткове співвідношення при переході від нижчої групи до вищої для української нації все гіршає й гіршає. Це незвичайно яскрава наочна ілюстрація для висвітлення справжньої національної політики ЦК КПРС. Адже всі взяті тут контингенти — і учнів середніх фахових шкіл, і студентів вищих шкіл, і аспірантів, і науковців — суворо плянує і кількість їх реґляментує ЦК КПРС через відповідні свої органи. Відомо також, що підготування цих фахівців відбувається за кошти із спільної для всіх народів СРСР державної скарбниці. І тут ми переконуємося, що про рівність і справедливість розподілу тих коштів між національними групами (в даному разі ми взяли для порівняння дві найбільші — великоросів та українців) не доводиться навіть згадувати.

На жаль, офіційна більшовицька статистика соромливо уникає подавати відомості про національний склад учнів усіх загальноосвітніх шкіл. Їх у статистичних щорічниках «Народное хозяйство СССР» немає. Отже, для порівняння доводиться користуватися тільки розподілом цих учнів між рес-

публікаціями. У 1960-61 році в РСФРР було всього учнів у загальноосвітніх школах — 20 402 тис., а на Україні — 6 722 тис.¹⁴³ При розрахунку на 100 000 людности це дає для РСФРР — 16 924, а для України — 15 600. Отож, кількість учнів загальноосвітніх шкіл на Україні становить тільки 92,2% до кількості цих учнів в РСФРР, або на 7,8% менше. Це значить, що діти на Україні мають на 7,8% менше можливостей вчитися, ніж діти в РСФРР. Коли б офіційна статистика не приховала відомостей про національний склад цих учнів, то для учнів-українців ми безперечно здобули б ще гірше співвідношення. Та умовно приймімо, що в цілому СРСР учнів-українців у загальноосвітніх школах менше за учнів-великоросів тільки на 7,8%, коли кількість тих і тих взяти на 100 000 людности їхньої етнічної маси.

Розглядаючи дані табл. 53, ми бачимо, що коштів та інших реальних можливостей для підготування фахівців влада ЦК КПРС дає українцям тим менше у порівнянні з великоросами, чим вищою й важливішою є група тих фахівців. Так, при розрахунку на 100 000 своєї етнічної маси українці в СРСР у 1960 році мали менше за великоросів: учнів загальноосвітніх шкіл мінімум на 7,8%, учнів середніх фахових шкіл на 24,2%, студентів вищих шкіл на 28,9%, аспірантів на 41,8%, науковців на 52,7% (себто — понад удвоє менше), а докторів наук серед загальної кількості науковців на 63,7% (або майже втрое менше).

¹⁴³ Народное хозяйство СССР в 1960 г., стор. 760-761.

Проте взяли ми тут для ілюстрації тільки одно яскраве порівняння з цілої серії подібних «ножиць колоніялізму». Передніше — було їх подано значно більше. Шкода, що не маємо точних офіційних даних про витрати з державного бюджету на науку бодай у розрізі республік. Влада ЦК КПРС не без причини тримає їх і досі в таємниці. В офіційному джерелі ми знаходимо більш-менш задовільні відомості лише про витрати на вищі школи.¹⁴⁴ За нашими ж наблизними обчисленнями (на підставі гр. 4 табл. 21а), на кожну особу людности України на науку припадає витрат на 73% менше у порівнянні з витратами на кожного жителя РСФРР. Себто менше майже в чотири рази.

Так на практиці Кремль здійснює принципи рівності й справедливості між народами СРСР.

¹⁴⁴ Высшее образование, стор. 226-229.

10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

101

102

103

Розділ V.
ДОДАТКОВІ ТАБЛИЦІ

Табл. I

*Національний склад студентів вищих шкіл України
на початок 1960—61 навчального року*

Національні групи	Всього студентів	У тому числі на відділах:		
		Денному	Вечірньому	Заочному
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Усі національності	417 748	198 992	44 057	174 312
У тому числі:				
Українці	260 945	123 945	22 688	114 312
Великороси	125 464	60 914	16 548	48 002
Євреї	18 673	7 007	3 545	8 121
Білоруси	4 377	2 379	589	1 412
Молдавани	1 030	777	27	226
Вірмени	909	517	100	292
Грузини	527	342	47	138
Татари	517	224	89	204
Азербайджанці	192	103	23	66
Чуваші	139	62	17	60
Осетини	129	78	9	42
Литовці	106	84	9	13
Узбеки	104	80	3	21
Казахи	101	76	4	21
Латиші	84	32	16	36
Мордва	78	28	7	43

Національні групи	Всього студентів	У тому числі на відділах:		
		Денному	Вечірньому	Заочному
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Якути	68	65	1	2
Комі	62	37	7	18
Дагестанці	55	40	3	12
Естонці	51	23	6	22
Башкири	51	21	2	28
Киргизи	44	39	1	4
Калмики	42	38	3	1
Балкарці	40	26	3	11
Абхази	38	27	2	9
Буряти	29	19	2	8
Туркмени	28	26	1	1
Таджики	28	13	1	14
Кабардинці	22	18	1	3
Марійці	21	8	1	12
Карели	17	6	2	9
Удмурти	17	10	1	6
Інгуші	8	4	4	—
Чеченці	6	3	—	3
Інші нац.	3 746	1 921	298	1 527

Джерело: Высшее образование в СССР. Статистический сборник Москва, 1961, стор. 130—131.

Табл. II

*Національний склад студентів по вищих школах
союзних республік СРСР на початок 1960—61 навчального року
(Одиниць)*

Назви республік	Всього студентів	Корінної національності	У тому числі: Великоросів по неросійських республіках	Інших
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
РСФРР	1 496 097	1 241 587	—	254 510
Українська	417 748	260 945	125 464	31 339
Білоруська	59 296	40 003	12 718	6 575
Узбецька	101 271	47 758	26 280	27 233
Казахська	77 135	31 351	34 039	11 745
Грузинська	56 322	43 238	5 390	7 694
Азербайджанська	36 017	25 509	5 311	5 197
Литовська	26 713	23 758	1 572	1 383
Молдавська	19 217	9 702	4 393	5 122
Латвійська	21 568	13 940	5 251	2 377
Киргизька	17 379	8 182	6 345	2 852
Таджицька	19 959	9 473	4 680	5 806

Назви республік	Всього студентів	Корінної національності	У тому числі:	
			Великоросів по неросійських республіках	Інших
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Бірменська	20 165	19 080	645	440
Туркменська	13 151	7 285	3 915	1 951
Естонська	13 507	11 092	1 930	485
Разом СРСР	2 395 545	1 792 903	237 933	364 709
У т. ч. 13 неросійських республік без УРСР	481 700	290 371	112 469	78 860

Джерело: Высшее образование в СССР . . . , стор. 128—155.

Т а б л . III

Пропорційне співвідношення на початок 1960—61 року
між студентами корінної національності кожної республіки
й студентами інших національностей

(У %/‰. Абсолютні дані див. передніше табл. ч. II)

Республіки	С т у д е н т і в :			Відсоток лю- д-ности корін- ної національ- ности у рес- публіках	Студентів корінної на- ціон. більш (+) або менш (-) проти ва- ги своєї лю- д-ности
	Корінної національ- ности	Великоросів у неросій- ських рес- публіках	Інших на- ціональ- ностей		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Вірменська	94,6	3,2	2,2	88,0	+ 6,6
Литовська	88,9	5,9	5,2	79,3	+ 9,6
РСФРР	83,0	—	17,0	83,2	— 0,2
Естонська	82,1	14,3	3,6	72,9	+ 9,2
Грузинська	76,8	9,6	13,6	63,3	+ 13,5
Азербайджанська	70,9	14,7	14,4	67,1	+ 3,8
Білоруська	67,5	21,4	»1,1	80,0	—12,5
Латвійська	64,7	24,3	11,0	62,0	+ 2,7

Республіки	Студентів :			Відсоток лю- дності корін- ної національ- ності у рес- публіках	Студентів корінної на- ціон. більш (+) або менш (-) проти ва- ги своєї лю- дності (6)
	Корінної національ- ності	Великоросів у неросій- ських рес- публіках	Інших на- ціональ- ностей		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Українська	62,5	30,0	7,5	76,1	—13,6
Туркменська	55,4	29,8	14,8	60,9	— 5,5
Молдавська	50,5	22,9	26,6	65,4	—14,9
Таджицька	47,5	23,4	29,1	53,1	— 5,6
Узбецька	47,2	26,0	26,8	62,0	—14,8
Киргизька	47,1	36,5	16,4	40,5	+ 6,6
Казахська	40,6	44,1	15,3	29,6	+11,0
У т. ч. 13 нерос. респ. (без УРСР)	60,3	23,3	16,4	—	—

Відсоток корінної людності взято з «Правда Украины» № 28 за 4. II. 1960: «Об уровне образования, национальном составе и возрастной структуре населения СССР по данным Всесоюзной переписи населения 1959 г.».

Табл. IV

*Розпорошення студентів-українців по республіках СРСР
на початок 1960—61 навчального року*

Республіки	Скільки студентів-українців	У т. ч. жінок	%/о жінок	Скільки всіх студентів на відділах:		
(1)	(2)	(3)	(4)	денних	вечірніх	заочних
				(5)	(6)	(7)
Україна	260 945	114 247	43,8	123 945	22 688	114 312
РСФРР	67 793	24 524	36,2	27 005	5 260	35 528
Білорусь	2 255	698	31,0	1 229	250	177
Узбецька	2 492	1 140	45,7	888	246	1 358
Казахська	3 891	1 869	48,0	1 797	340	1 754
Грузія	419	195	46,4	161	37	221
Азербайджан	279	124	44,4	72	43	164
Литва	115	49	42,6	71	12	32
Молдавія	2 961	1 136	38,4	1 183	83	1 695
Латвія	541	149	27,5	366	48	127
Киргизія	899	467	51,9	405	77	417
Таджицька	511	279	54,6	229	77	205
Вірменія	92	37	40,2	57	10	25
Туркменія	278	137	49,3	142	24	112
Естонія	147	38	25,9	54	28	65
Разом СРСР	343 618	145 089	42,2	157 604	29 223	156 791

Джерело: Высшее образование..., стор. 128—156.

Табл. IV-а

Скільки всієї української людности й скільки студентів-українців перебуває за межами УРСР

Де	Українці як етнічна група	
	Вся людність (15. I. 59)	Студенти: (1960—61)
1. Кількість:		
В УРСР	32 158 000	260 945
За межами УРСР	5 095 000	82 673
Разом	37 253 000	343 618
2. У %/о/о:		
В УРСР	86,3	75,9
За межами УРСР	13,7	24,1
Разом	100,0	100,0

Табл. VI

Витрати на науку із союзного бюджету та з бюджетів
союзних республік за 1940—1957 рр.

(У грошових одиницях 1961)

Показники і роки	РСФРР	УРСР	Інші рес- публіки	Разом 15 республік	Союзний бюджет	Увесь дер- жавний бюджет
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
<i>1. Мільйонів крб.</i>						
1940	32,4	14,1	15,1	61,5	51,9	113,5
1950	53,9	28,4	52,9	135,2	403,6	538,8
1951	50,6	28,2	54,7	133,5	409,9	543,4
1952	47,0	26,8	54,3	128,1	434,6	562,7
1953	49,6	27,6	57,8	135,0	489,4	624,4
1954	53,3	30,5	63,8	147,6	537,4	685,0
1955	55,7	31,9	68,2	155,8	668,9	824,7
1956	70,4	39,1	78,1	187,6	842,1	1 029,7
1957	112,3	51,9	106,5	270,7	1 088,1	1 358,8
Пересічно на 1 особу в крб. у 1957 р.	0,99	1,28	2,30	1,35	—	6,79

(Продовження табл. VI)

Показники роки	РСФРР	УРСР	Інші республіки	Разом 15 республік	Союзний бюджет	Увесь державний бюджет
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
2. У % до УРСР						
1940	28,6	12,4	13,3	54,3	45,7	100
1950	10,0	5,3	9,8	25,1	74,9	100
1951	9,3	5,2	10,1	24,6	75,4	100
1952	8,3	4,8	9,7	22,8	77,2	100
1953	7,9	4,4	9,3	21,6	78,4	100
1954	7,8	4,4	9,3	21,5	78,5	100
1955	6,7	3,5	8,3	18,9	81,1	100
1956	6,8	3,8	7,6	18,2	81,8	100
1957	8,3	3,8	7,8	19,1	80,1	100

Джерело: Расходы на соц.-культуру и мероприятия, стор. 42.
 За дальші роки в цьому розрізі дані ми не знайшли.

Табл. VII

Витрати на вищі школи з державного бюджету СРСР
(У грошових одиницях, що їх запроваджено з 1961)

Бюджети	1957 рік		1958 рік		1959 рік	
	Карб.	У %/о	Карб.	У %/о	Карб.	У %/о
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
<i>1. Всього млн крб.</i>						
<i>і у %/о до СРСР:</i>						
РСФРР	196,0	17,7	207,7	18,2	683,9	59,4
Україна	157,8	14,2	160,5	14,1	182,9	15,9
Інші 13 респ.	93,4	8,4	98,0	8,6	221,6	19,2
Разом 15 респ.	447,2	40,3	466,2	40,9	1 088,4	94,5
Союзний бюджет	663,4	59,7	674,8	59,1	63,9	5,5
Увесь держ. бюд.	1 110,6	100	1 141,0	100	1 152,3	100
<i>2. На одну особу</i>						
<i>крб. і у %/о до</i>						
<i>України:</i>						
РСФРР	1,73	44,4	1,77	46,2	5,82	133,2
Україна	3,89	100	3,83	100	4,37	100

Бюджети	1957 рік		1958 рік		1959 рік	
	Карб.	У %/о/о	Карб.	У %/о/о	Карб.	У %/о/о
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Інші 13 респ.	2,01	51,7	1,98	51,7	4,48	102,5
Разом 15 респ.	—	—	—	—	—	—
Союзний бюджет	—	—	—	—	—	—
Увесь держ. бюд.	5,55	—	5,46	—	5,52	—

Складено табл. VII за: Высшее образование в СССР, стор. 226—227.

Зауваження: Порівняння зведених тут офіційних даних за 1957 та 1958 рр. з даними за 1959 рік, коли в значній мірі був розшифрований «союзний бюджет», наочно виявляє два основні моменти:

а) з одного боку, як за допомогою зашифрованих статистичних даних навмисне протягом мінімум двох десятиріч (див. табл. VI) створилося криве дзеркало дійсності (виходило, що РСФРР була найбільш «обижена»);

б) з другого боку, як за допомогою величезних нерозподілених сум «союзного бюджету» замаскувалися надмірні фактичні витрати РСФРР, що грубо порушувало й порушує принцип рівності республік та неросійських народів СРСР і принцип справедливості розподілу між ними спільних державних коштів.

Цю величезну замасковану суму «союзного бюджету» ми й досі масмо, скажімо, на ділянці бюджетних витрат на науку.

Табл. VIII

Кількість студентів в університетах УРСР за розподілі

Показники	Дніпро- петровський	Київський	Львівський
(1)	(2)	(3)	(4)
1. Денне навчання	2 902	4 109	3 573
Вечірнє навчання	800	1 028	310
3. Заочне навчання	1 270	5 394	4 518
Всього	4 972	10 531	8 401
<i>У тому числі факультети:</i>			
5. Історичний	—	—	956
Істор.-філософ.	—	1 553	—
7. Філологічний	1 447	2 008	1 791
Фізичний	—	561	567
9. Фіз.-математичний	1 534	—	—
Фіз.-технічний	1 131	—	—
11. Загальнотехнічний	—	—	—
Радіофізичний	—	522	—
13. Мех.-математичний	—	1 082	930
Хемічний	334	322	308
15. Біологічний	393	813	1 289
Геологічний	—	330	360
17. Геол.-географічний	133	—	—
Географічний	—	784	459
19. Економічний	—	—	—
Правничо-економ.	—	1 970	—
21. Правничий	—	—	904
Журналістичний	—	586	405
23. Чужих мов	—	—	432
Медичний	—	—	—

Складено за: Высшее образование в СССР, ст. 187-191

на факультети на початок 1960-61 навчального року

Одеський	Ужгородський	Харківський	Чернівецький	Разом	
(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	
3 224	1 680	4 192	2 002	21 682	1.
275	178	768	177	3 536	
4 678	2 860	3 357	2 848	24 925	3.
8 177	4 718	8 317	5 027	50 143	
841	674	1 056	673	4 200	5.
—	—	—	—	1 553	
2 064	1 543	1 562	1 371	11 786	7.
—	—	—	—	1 128	
1 282	783	1 906	1 188	6 693	9.
—	—	—	—	1 131	
—	397	—	322	719	11.
—	—	525	—	1 047	
—	—	—	—	2 012	13.
397	178	329	168	2 036	
925	538	518	373	4 849	15.
—	—	—	—	690	
—	—	916	—	1 049	17.
568	—	—	594	2 405	
—	—	167	—	167	19.
—	—	—	—	1 970	
903	—	—	—	1 807	21.
—	—	—	—	991	
1 197	—	1 338	338	3 305	23.
—	605	—	—	605	

Табл. IX

Порівняльне співвідношення між науковцями корінної національності кожної республіки з загальною кількістю науковців тої республіки в 1947 і 1960 рр.

Республіки	1947 рік			1960 рік		
	Всього	У т. ч. корінна нац.	Корінна нац. у %/‰	Всього	У т. ч. корінна нац.	Корінна нац. у %/‰
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
РСФРР	99 990	71 405	71,4	242 872	193 193	79,5
Українська	20 404	8 397	41,2	46 657	22 523	48,3
Білоруська	2 062	847	41,1	6 840	3 209	46,9
Узбецька	4 086	568	13,9	10 329	3 552	34,4
Казахська	2 885	487	16,9	9 623	2 064	21,4
Грузинська	4 315	3 408	79,0	9 137	7 658	83,8
Азербайджан.	3 282	1 596	48,6	7 226	4 669	64,6
Литовська	1 303	998	76,6	3 320	2 776	83,6
Молдавська	604	84	13,9	1 999	516	25,8
Латвійська	1 750	1 111	63,5	3 348	2 189	65,4

Республіки	1947 рік			1960 рік		
	Всього	У т. ч. ко- рінна нац.	Корінна нац. у %/о/о	Всього	У т. ч. ко- рінна нац.	Корінна нац. у %/о/о
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Киргизька	751	48	6,4	2 315	573	24,8
Таджицька	665	89	13,4	2 154	727	33,8
Вірменська	1 743	1 593	91,4	4 275	4 000	93,6
Туркменська	660	91	13,8	1 836	677	36,9
Естонська	1 100	989	89,9	2 227	1 758	78,9
СРСР	145 600	91 711	63,0	354 158	250 084	70,6
У т. ч. 13 нерос. респ. (без Укр.)	25 206	11 909	47,2	64 629	34 368	53,2

Табл. V

Витрати з державного бюджету СРСР на науку та вищі школи у мільйонах крб.

(У грошових одиницях, що запроваджені з 1961)

Роки:	На науку	На вищі школи
1940	113,5	287,7
1950	538,8	721,0
1951	543,4	752,2
1952	562,7	815,8
1953	624,4	885,2
1954	685,0	971,7
1955	824,7	1 020,5
1956	1 029,7	1 072,3
1957	1 358,8	1 110,6
1958	1 696,0	1 141,0
1959	2 004,0	1 152,3
1960	2 339,0	1 167,0

Складено за:

а) Расходы на социально-культурные мероприятия по государственному бюджету СССР. Статистический сборник. Москва, 1958, стор. 40;

б) Народное хозяйство СССР в 1960 г. Москва, 1961, стор. 846-847;

в) Высшее образование в СССР. Москва, 1961, стор. 226-227.

Табл. X

Кількість друкованих праць академіка М. В. Птухи за 1922—1960 рр., що стосуються демографії, в розподілі за мовою видань.

Періоди років	Українською мовою	Беликоруською мовою	Іншими мовами	Разом
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1. Кількість назв праць:				
1922—1934	22	6	4	32
1935—1947	4	4	2	10
1948—1960	—	16	2	18
Разом	26	26	8	60
2. У % до підсумку за кожен період:				
1922—1934	68,8	18,7	12,5	100
1935—1947	40,0	40,0	20,0	100
1948—1960	—	88,9	11,1	100
Разом	43,3	43,3	13,4	100

1. Складено за реєстром праць М. В. Птухи, що його додано до книжки: М. В. Птуха «Очерки по статистике». Госиздат ЦСУ ССРСР, Москва, 1960.

Зауважимо тут (для розуміння таблиці), що окупаційна більшовицька влада заарештовувала академіка Птуху з мотивів національно-політичних, либонь, тричі, а 21. 11. 1938 р. усунула його з директорства в Демографічному інституті АН УРСР.

2. Див. у тексті розд. III, § 3.

CHAPTER 9

Section 9.1

1. $\frac{1}{2}$

2. $\frac{1}{3}$

3. $\frac{1}{4}$

4. $\frac{1}{5}$

5. $\frac{1}{6}$

6. $\frac{1}{7}$

7. $\frac{1}{8}$

8. $\frac{1}{9}$

9. $\frac{1}{10}$

10. $\frac{1}{11}$

11. $\frac{1}{12}$

12. $\frac{1}{13}$

13. $\frac{1}{14}$

14. $\frac{1}{15}$

15. $\frac{1}{16}$

16. $\frac{1}{17}$

17. $\frac{1}{18}$

18. $\frac{1}{19}$

19. $\frac{1}{20}$

БІБЛІОГРАФІЯ

а) Статистичні джерела та інші збірники офіційних матеріалів

- Высшее образование в СССР. Статистический сборник. Центральное Статистическое Управление при Совете Министров СССР. Госстатиздат, Москва, 1961, 255 стор.
- Математика в СССР за сорок лет (1917-1957). Том второй. Библиография. Гиз. Физ.-мат. литературы. Москва, 1959, 820 стор.
- Народне господарство Української РСР. Статистичний збірник. ЦСУ СРСР, Статистичне Управління УРСР, Держстатвидав, Київ, 1957, 536 стор.
- Народное хозяйство СССР. Статистический сборник. ЦСУ СССР, Москва, 1956, 262 стор.
- Народное хозяйство СССР в 1956 г. Статистический ежегодник. ЦСУ СССР, Москва, 1957, 296 стор.
- Народное хозяйство СССР в 1958 г. Статистический ежегодник. ЦСУ СССР, Москва, 1959, 960 стор.
- Народное хозяйство СССР в 1959 г. Статистический ежегодник. ЦСУ СССР, Москва, 1960, 896 стор.
- Народное хозяйство СССР в 1960 г. Статистический ежегодник. ЦСУ СССР, Москва, 1961, 943 стор.
- Научные кадры в СССР. Сборник документов и справочных материалов под редакцией акад. А. В. Топчиева. Изд. АН СССР, Москва, 1959, 304 стор.
- Печать СССР в 1956 и 1957 годах. Статистические материалы. Изд. Всесоюзной книжной палаты. Москва, 1958, 192 стор.
- Печать СССР в 1958 г. Статистические материалы.

- Изд. Всесоюзн. книжн. палаты. Москва, 1959, 180 ст.
- Печать СССР в 1959 г. Статистические материалы. Изд. Всесоюз. книжной палаты. Москва, 1960, 180 стор.
- Печать СССР в 1960 году. Статистические материалы. Изд. Всесоюзной книжной палаты. Москва, 1961, 181 стор.
- Правила приема и программы приемных экзаменов для поступающих в высшие учебные заведения СССР в 1960 г. Министерство высшего и среднего специального образования СССР. ГИЗ «Высшая школа», Москва, 1960, 63 стор.
- Расходы на социально-культурные мероприятия по государственному бюджету СССР. Статистический сборник. Госфиниздат, Москва, 1958, 92 стор.
- Розвиток науки в Українській РСР за 40 років. Ред. Колегія: Палладін О. В., Семененко М. П., Щербань О. Н., Гнеденко Б. В., Делімарський Ю. К., Кавецький Р. Є., Хренов К. К., Короїд О. С., Гудзенко П. П. Вид-цтво АН УРСР, Київ, 1957, 532 стор.

б) Книжки й статті

- Armstrong, John A. — The Soviet Intellectuals: Observations from Two Journeys. (Studies on the Soviet Union. Institute for the Study of the USSR. New Series, Number 1, Volume 1, 1961, Munich).
- Воблий К., Гуслистий К., Дядиченко В., Лось Ф., Петровський М., Славін Л., Супруненко М., Шерстюк Ф.: Нарис історії України. За редакцією К. Гуслистого, Л. Славіна, Ф. Ястребова. Інститут історії і археології України Академії наук УРСР. Накладом «Українського життя», 1944 (Канада), 215 стор.
- Вільна Україна (Детройт, США) ч. 28, 1960.

- Гурвич М. А.: Советское финансовое право. Госюриздат. Москва, 1954, 335 стор.
- Добрянський Мих.: Чим турбується сьогоднішня Україна («Листи до приятелів», ч. 1-2 за 1962, стор. 40-45).
- Елагин Ю.: Укрощение искусств. Изд. им. Чехова, Нью-Йорк, 1952.
- Економіка Радянської України (Київ), ч. 1 за 1961, Щербань — «Творчий шлях»...
- Кальченко Н. Т.: Украина в великом семилетии. Госполитиздат, Москва, 1959, 94 стор.
- Kostiuk Hryhory: Stalinist Rule in the Ukraine. A Study of the Decade of Mass Terror (1929-1938). Institute for the Study of the USSR. Munich, 1960. 162 pp.
- Комаров Л. А.: Планирование подготовки и распределение специалистов в СССР. Економиздат. Москва, 1961, 106 стор.
- Кравців Богдан: Удар в основу. Ліквідація наукових дослідів над давньою українською літературою в УРСР («Сучасність», ч. 5 за травень 1961, стор. 59-74).
- Кравцев И.: Ленинская национальная политика и ее осуществление на Украине («Правда Украины», ч. 300 за 25. XII. 1956).
- Крилов І.: Система освіти в Україні. Мюнхен, Інститут для вивчення СРСР, 1956, 96 стор.
- Кубійович Волод.: Книга в УРСР по другій світовій війні («Укр. літер. газета» ч. 6 за червень 1960).
- Культурное строительство СССР. Статистический сборник. ЦСУ СССР, Москва, Госстатиздат, 1956, 332 стор.
- Культурное строительство РСФСР. Статистический сборник. ЦСУ РСФСР Москва, Гизстатиздат, 1958, 460 стор.
- Луців Л.: Московська отрута (Про фальшування В. Стефаніка). («Свобода» ч. 100 за 31. V. 61).

- Ляликов Н. И.: Советская Украина. Очерк экономической географии. ГИЗ Географлитературы, Москва, 1954, 216 стор.
- Нарис Історії України — див.: Воблий, Гуслистий... Математический сборник, том 31 (73), вып. 3, июль-август 1952. Изд. АН СССР.
- Николишин С.: Культурна політика большевиків і український культурний процес. На чужині, 1949, 119 стор.
- О. Р.: В умовах колоніальності («Свобода» ч. 205 за 24. X. 1958).
- О. Р.: Наука під партійним чоботом («Свобода» ч. 45 за 7. III. 1959).
- О. Р.: Мовознавство — засіб русифікації («Свобода» ч. 191 за 5. X. 1960. У статті дано більш-менш докладний перегляд відомостей за 6 університетів України).
- Палладін О. В.: див. Розвиток науки...
- Пеленський Я. З.: Фундаментальна проблема наукової політики в УРСР («Сучасна Україна» ч. 3 за 7. 2. 1960).
- Полонська-Василенко Н.: Українська Академія Наук. Нарис історії. Частина I (1918-1930), Мюнхен, 1955. Частина 2 (1931-1941), Мюнхен, 1958. Вид. Інституту для вивчення СССР.
- Полонська-Василенко Н.: «Розвиток науки в Українській РСР за 40 років». (Рецензія «Український збірник», кн. 6. Інститут для вивчення СРСР, Мюнхен, 1956, стор. 95-132).
- Постишев П. П.: У боротьбі за ленінсько-сталінську національну політику партії. Партвидав ЦК КП(б)У, 1935, Київ (Збірник промов за 1930-1934 роки).
- «Правда» ч. 350 за 15. XII. 1960, стор. 4: «Новости дня».
- «Правда» ч. 102 за 12. IV. 1961, стор. 1: «О мерах по улучшению координации научно-исследовательских работ в стране и деятельности Академии

наук СССР — постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР».

«Правда Украины» ч. 28 за 4 лют. 1960 р.

«Правда Украины» ч. 42 за 20 лют. 1960: «От комитета по ленинским премиям в области науки и техники при Совете Министров СССР».

«Правда Украины» ч. 100 за 30. IV. 1960.

П т у х а М. В.: член-корр. АН СССР, академик АН УССР. Очерки по статистике населения. Госстатиздат ЦСУ СССР, Москва, 1960, 460 стор.

«Радянська культура» (Київ), ч. 102 за 22. XII. 57, стор. 4: «Цифри і факти».

«Радянська Україна» (Київ) ч. 128 за 1. VI. 1957; ч. 166 за 17. VII. 57; ч. 281 за 3. XII. 57; ч. 293 за 18. XII. 57.

Р о з г і н І в а н: Ще про Володимира Симиренка та його реабілітацію («Нові дні», ч. 112 за травень 1959, стор. 10-14).

«Свобода», укр. щоденник (США), ч. 242 за 21. XI. 1953: «Русифікація української науки під совєтами»; ч. 185 за 2. IX. 1953: «Українська наука під московсько-більшовицьким гнітом».

«Современная Галичина». Етнографическое и культурно-политическое состояние ея в связи с национально-общественными настроениями. Записка, составл. при Военно-Цензурном отдел. Управл. Генерал-квартирм. Штаба Главнокомандующего Армиями Юго-Западного фронта. (Июль 1914 г.) Походная типография Штаба Главнокомандующего Армиями Юго-Западного фронта. Июль 1914). Доверительно. Для широк. ознакомления Гг. офицеров Действующей армии.

С о л о в е й Д м.: Голгота України. Частина I: Московсько-більшовицький окупаційний терор в УРСР між першою та другою світовою війною. Накладом «Українського Голосу», Вінніпег, 1953, 288 стор.

- Соловей Д.м.: Повільне удушвання української науки. Дещо з наслідків 37-річної окупації України й диктатури ЦК КПСС. Торонто, 1958. (Відбитка з журналу «Нові дні» чч. 97 і 98 за лютий і березень 1958).
- Соловей Д.м.: Україна в системі советського колоніялізму. Інститут для вивчення ССРСР, Мюнхен, 1959, 205 стор.
- Соловей Д.м.: Людність України за сорок років влади ЦК КПСС у світлі переписів. Дітройт. США, 1961, 80 стор. (Відбитка з чч. 24-27 журн. «Вільна Україна» за 1960-1961).
- Соловей Д.м.: Визвольні змагання українського народу в 1917 році в освітленні тогочасної преси. Матеріяли до виучування доби Центральної Ради. На чужині, 1948 (Машинопис в Архіві УВАН у США).
- Соловей Д.м.: Технічна книга на Україні. До висвітлення політики ЦК КПСС на Україні в галузі видання технічної літератури українською мовою. 1959 (Машинопис в Архіві УВАН у США).
- Стразов К.: Налагодити роботу мистецтвознавчого центру («Радянська культура» ч. 53/157 за 1956).
- Таркович Ю.: Студенти на Заході і Сході. («Свобода» ч. 12 за 20. I. 1961).
- Т-ич Ю.: Академія наук зняряддя русифікаційної політики. («Народня Воля» ч. 33 за 28. VIII. 1958).
- Терентьев В. П., Бабко Ю. Ю.: Розвиток вищої технічної школи УРСР в роки першої п'ятирічки. («Український історичний журнал», ч. 6, 1959).
- Топчиев А. В.: Редакт. — див. «Научные кадры».
- Труды украинского научно-исследовательского гидрометеорологического института. Вып. 4. Главное управление гидрометеорологической службы при Совете министров СССР. Гидрометеоздат, Ленинград, 1955.

Туркевич Юрко: Я був в Україні в 1954 році (Місячник «Вперед» ч. 10/59 за жовтень 1955 і ч. 11/60 за листопад. 1955).

«Украинский математический журнал — УМЖ», орган Інституту математики АН УРСР, ч. 3 і 4 за 1958.

«Українські Вісті» (Новий Ульм), ч. 14-15 за 2-9. IV. 1961, стор. 9.

Успехи математических наук, том XII, выпуск 6 (78), Москва, 1957.

Устав коммунистической партии Советского Союза. Принят XIX съездом партии; частичные изменения внесены XX съездом КПСС. ГИЗ полит. литературы, Москва, 1959, 128 стор.

Феденко П.: XI міжнародний конгрес історичних наук («Вільна Україна», Детройт, ч. 28, 1960).

Феденко П.: XI международный конгрес исторических наук в Стокгольме (21-27. VIII. 1960). (Материалы и сообщения исследовательского отдела Института по изучению СССР. № 20/148, Мюнхен, 1960).

Цамерян И.: Марксо-ленинская теория по национальному вопросу. Изд. «Московский Рабочий», Москва, 1954, 80 стор.

Чапленко В.: «Націонал не в своїй республіці як розсадник русифікації» («Нові дні» ч. 128, 1960, стор. 13-14).

Чугаєв Д. А.: Коммунистическая партия — организатор советского международногo государства. Москва, 1954, 120 стор.

Каталоги Всесоюзного объединения «Международная книга», СССР, Москва, 200:

Издательство АН СССР. Книги 1958 года. Каталог для заявок № 181.

Издат. АН СССР. Книги 1962. План выпуска. Каталог для заявок № 10.

- Книги видавництва АН УРСР українською мовою.
Каталог для заявок № 29-а, 1958.
- Книги издательства АН УССР, 1958 г. Выпуск I.
(Великорусскою мовою).
- Каталог видавництва АН УРСР, 1956 р. Книги на
украинском языке № 60-а.
- Каталог книг видавництва АН УРСР українською
мовою № 17-а, 1959.
- Каталог книг видавництва АН УРСР українською
мовою № 52-а, 1960.
- Советские книги (новинки). Каталог для заявок №
182, 1958 г. Издательство Киевского, Львовского
и Харьковского университетов на русском языке.
- Радянські наукові книги (новинки) українською мо-
вою. Каталог для заявок № 16-а, 1958.
- Каталог книг видавництва Київського ордена Ле-
ніна державного університету ім. Т. Г. Шевченка
українською мовою № 27-а, 1960.
- Каталог книг видавництва Львівського університе-
ту українською мовою № 10-а, 1959.
- Каталог книг видавництва Львівського університе-
ту українською мовою № 12-а, 1960.
- Підручники та методична література учбово-педа-
гогічного видавництва «Радянська школа» укра-
їнською мовою. Каталог для заявок, випуск №
6-а, 1958.
- Підручники та методична література учбово-педаго-
гічного видавництва «Радянська школа» украї-
нською мовою. Каталог для заявок випуск №
3-а, 1959.
- Newspapers and Magazines of USSR for 1959 „Mezduna-
rodnaya Kniga“, Moscow, 200.
- Periodicals of the USSR. Newspapers and Magazines, of
the USSR for 1962. „Mezdunarodnaya Kniga“. Mos-
cow, 200.

ПОКАЗНИК ПРИЗВИЩ

	Стор.		Стор.
Антонова В. И.	122	Гальченко П. І.	14
Армстронг Дж. А.	172, 264	Гарабян	114
Ахієзер Н. І.	148	Гарник Г. А.	14
Бабко Ю. Ю.	66, 268	Гнеденко Б. В.	148, 264
Барсуков	114	Гончаренко Н. І.	14
Бжезінський З.	171	Грушевський М.	3, 171
Біланюк О.	235	Гудзенко П. П.	264
Білиценко	171	Гук Н. І.	165
Боголюбов Н. Н. (М. М.)	122, 146, 148	Гурвич	93
Бойко М. Н.	14	Гусливий К.	54, 191, 193, 264
Бржечка В. Ф.	147	*	
Бреус К. А.	148	Делімарський Ю. К.	264
Бубнов	154	Де-Матц	154
Букреев Б. Я.	148	Добрянський М.	45, 68, 265
Бульбенко Ф. П.	7	Драгоманов М. П.	90, 91
Буссенар Люї	25	Дрінфельд Г. І.	48
*		Дядиченко В. А.	54, 86, 264
Вавілов С. І.	12	*	
Вазов Ів.	25	Ейдельман С. Д.	147
Валуєв	36	Елагін Ю.	88, 265
Вдовиченко П. В.	14	*	
Вирозуб І. В.	14	Єфімов	115
Вірник Д.	225	Єфремов Сер.	3
Воблий К.	54, 191, 193, 264	*	
Вовк Хв.	171	Загорський Т. Я.	147
Волков М. С.	87	Задирика К. В.	147
Вреден-Кобецкая	236	Затонський Вол.	53, 72, 190, 191
Всесвятський	114	Зінченко Н. С.	236
*		Зморович В. А.	148
Галкін В. В.	87, 115	Зуховицький С. І.	148

	Стор.
Кавецький Р. Є.	264
Каганович Л.	157
Кальченко Н. Т.	36, 123, 265
Карпека	154
Карпенко Н. М.	14
Кийко К. І.	14
Кісельов	114
Клочко Мих.	236
Ковалевський А. С.	110
Коваль П. Й.	148
Кованько А. С.	148
Коломиєць О. К.	14
Костюк Гр.	191, 265
Комаров Л. А.	88, 265
Коровкін	114
Короїд О. С.	264
Косіор С.	53
Косьмінський	114
Котелянський Д. М.	148
Кравцев І.	265
Кравців Б.	7, 265
Кравчук Мих.	3, 148, 158, 159
Кратенко М. І.	14
Краукліс	114
Крейн М. Г.	148
Крилов Ів.	166, 265
Крилов Н. М.	148, 236
Кримський Аг.	3, 186
Крип'якевич І. П.	87
Круковський Б. В.	149
Кубійович В. М.	265
Кулик Б. Ф.	14
Курбас Л.	192
*	
Лаврентьев М. А.	158, 159, 160
Латишова К. Я.	146, 149

	Стор.
Левін Б. Я.	147
Левітан Б. М.	149
Ленін	14, 70, 91, 92, 98, 112, 113, 157, 158
Леонтович М.	186
Лещенко М. Н.	86
Лівшиц М. С.	147
Ломоносов М. В.	122
Лопатинський Яр. Б.	149
Лось Ф.	264
Луців Л.	265
Ляліков Н. І.	157, 265
*	
Мандзюк А. І.	147
Мандельштам Л. І.	12
Марков	114
Марчевський М. Н.	149
Марченко В. А.	147
Марченко М. І.	86, 87
Микульчик А. В.	14
Мільман Д. П.	147
Мірак'ян Г. М.	147
Міяковський В. В.	7
*	
Назарчик А. Ф.	14
Настенко А. А.	14
Николишин С.	54, 74, 155, 190, 266
Нікітін	114
Новосьолов	114
*	
Огневицький І. Є.	149
Орлов А.	212
Орлов М. Х.	149
О. Р.	39, 115, 266
Остроградський М. В.	121, 122

	Стор.
*	
Палладін О. В.	123, 124, 151, 264, 266
Памфілов К. Д.	114
Парасюк О. С.	147
Патон Е. О.	140
Пеленський Я. З.	266
Першін П. М.	187, 188
Петровський М.	264
Погорелов А. В.	147
Погребисский И. Б.	122
Погребисский И. С.	149
Полонська-Василенко Н.	107, 125, 266
Постишев П. П.	53, 75, 112, 113, 166, 191, 192, 193, 266
Прокопович А. Е.	14
Птуха М. В.	161, 267
Пфейфер Г. В.	149
Пьоришкін	114
*	
Ремез Є. Я.	146
Риков	114
Рогоза П. Д.	14
Розгін Ів.	187, 267
Гудницький С.	3
Рутман М. А.	147
Рябокінь Х. С.	7
*	
Садовень	154
Семененко Н. П.	14, 123, 264
Симиренки (В., Л., П., С., Ф.)	185, 186, 187
Сінцов Д. М.	149
Сіак Д.	7
Скрипник М.	113, 170
Слабченко М.	3

	Стор.
Славін Л.	264
Смогоржевський А. С.	149
Соколов Ю. Д.	146, 149
Соловей Д.	152, 155, 191, 267, 268
Спекторський	154
Сталін Й.	14, 156, 157, 158, 217
Стецюк К. І.	86
Стешенко Ів.	186
Стразов	205
Студинський К.	186
Супруненко М.	264
Сушкевич А. К.	146, 149
*	
Таркович Ю.	50, 126, 268
Терентьев В. П.	66, 268
Тіман А. Ф.; М. Ф.	147
Тополянський Д. Б.	149
Топчіев А. В.	268
Трегубенко А. Ф.	14
Туркевич Юр.	168, 171, 173, 268
Туко Р. Л.	14
*	
Устименко С. П.	14
*	
Фалеев	114
Феденко П.	115, 130, 235, 269
Фещенко С. Ф.	149
Фільчіков П. Ф.	149
*	
Хвостов	114
Хренов К. К.	264
Христенко П. І.	14
Хвостов	114
Хрущов	45, 67, 189

	Стор.		Стор.
	*	Шевченко А. І.	14
Цамерян	226, 269	Шевченко І. І.	86, 87
Цітович	154	Шевченко М. Ф.	14
	*	Шевченко Т.	185
Чапленко В.	89, 269	Шерстюк Ф.	264
Чеботарьов Н. Г.	12	Штокало Й. З.	122, 147, 158, 159, 161, 162
Чечура А. Н.	14	Шульгін В. В.	70
Чугаєв Д. А.	11, 12, 225, 269		*
	*	Щербань О. Н.	264, 265
Шалаєв	114		*
Шевцов М. С.	87	Ястребов	264

~~9118~~

ЗМІСТ

	Стор.
Від автора	5
I. Неспівмірно мала кількість наукових праць українською мовою	9
1. Спосіб преміювання в СРСР праць з науки та техніки	9
2. Неспівмірно велика перевага великоруської мови у наукових виданнях СРСР	15
3. Тенденції плянуючого органу ЦК КПРС	18
4. Спроба встановити кількість наукової літератури українською мовою	26
II. П'ять найважливіших способів проведення примусової русифікації та затримання розвитку наук неросійських народів СРСР, зокрема — українського	39
1. Підпорядкування вищої освіти неросійських народів московському центру та майже цілковита русифікація її	39
2. Партійна селекція вступників до вищих шкіл та особливо негативні наслідки її для українців	43
3. Централізований партійний нагляд за кадрами для наукового підготування та за наданням їм наукових ступенів і звань	71

4. Зосередження в руках московського центру розподілу по республіках наукових кадрів усіх національностей та мета цього засобу	87
5. Централізований розподіл фінансових засобів на науку та особлива дискримінація України	91
III. Академія Наук, Університети та Інституціональної політики ЦК КПРС	106
1. Академія Наук та галузеві Академії і їхня роля в проведенні колоніальної національної політики ЦК КПРС	106
2. Прикметна особливість видань АН УРСР	125
3. Напрямок політики ЦК КПРС на ділянці математичних публікацій в УРСР	146
4. Університети України, мова їхніх видань та мова викладів по вищих школах України взагалі	163
IV. Кількісні дані про розподіл науковців між республіками й національними групами	189
1. Розподіл науковців між складовими республіками й дискримінація України	189
2. Якісна числова характеристика наукових кадрів складових республік	204
3. Розподіл науковців за національною приналежністю їх	214
4. Деяке співставлення пропаганди з дійсністю на ділянці науки	234
V. Додаткові таблиці (I—X)	243
VI. Бібліографія джерел і літератури	263
VII. Показник прізвищ	271

1-20